

Hatice AKKAYA KARAYOL

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

SUNUŞ.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

Bölüm 1

KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ ve REKABET

1.1. GENEL OLARAK KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ.....	
1.2. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE AĞ ETKİLERİ, REKABET ve REGÜLASYON.....	
1.2.1. Ağ Etkileri.....	
1.2.2. Kartlı Ödeme Sistemlerinde Rekabet ve Regülasyon.....	

Bölüm 2

KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE FİYAT REKABETİ

2.1. TAKAS KOMİSYONU.....	
2.1.1. Takas Komisyonuna İlişkin Akademik Tartışmalar.....	
2.1.1.1. Takas Komisyonunu Destekleyen Görüşler.....	
2.1.1.2. Takas Komisyonunun Olumsuz Etkilerini Vurgulayan Görüşler.....	
2.1.2. AB'de Takas Komisyonuna İlişkin Karar ve Uygulamalar.....	
2.1.1.3. AT Rekabet Kurallarının Üye Ülkeler Arası Kredi Transferlerine Uygulanmasına İlişkin Duyuru ¹ (1995).....	
2.1.2.2. VISA INTERNATIONAL- MIF (Takas Komisyonu) Kararı.....	
2.1.2.2.1. Şikayetçi EuroCommerce'in İddiaları.....	
2.1.2.2.2. Üçüncü Tarafların Taslağa İlişkin Görüşleri.....	
2.1.2.2.3. Visa'nın Savunması.....	
2.1.2.2.4. Komisyon'un Hukuki Değerlendirmesi.....	
2.1.3. ABD'de Takas Komisyonuna İlişkin Karar ve Uygulamalar.....	

¹ Notice on the application of the EC competition rules to cross-border credit transfers, OJ C 251/3, 27.9.1995

Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi

2.1.3.1. NABANCO Kararı (1986).....	
2.1.3.2. VISA USA-VISA INTERNATIONAL- MASTERCARD INTERNATIONAL Kararı (2002).....	
2.1.4. Avustralya'da Takas Komisyonuna İlişkin Uygulamalar.....	
2.2. İLAVE ÖDEME YASAĞI KURALI	
2.2.1. İlave Ödeme Yasağına İlişkin Akademik Tartışmalar.....	
2.2.1.1. İÖY'yi Destekleyen Görüşler	
2.2.1.2. İÖY Kuralının Olumsuz Etkilerine İlişkin Görüşler.....	
2.2.2. AB-VISA INTERNATIONAL Kuralları Kararı (İÖY).....	
2.2.3. ABD'de İÖY'ye İlişkin Karar ve Uygulamalar.....	
2.3. DEĞERLENDİRME.....	

Bölüm 3
KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE
FİYAT-DIŞI REKABET

3.1. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNE ERİŞİM	
3.1.1. AB-VISA INTERNATIONAL Kuralları Kararı.....	
3.1.1.1. Ülkesel Lisanslama Prensibi.....	
3.1.1.2. Üye Ülkeler Arası İhraççılık Konusunda Değişiklikler	
3.1.1.3. Üye Ülkeler Arası Kabulcülük Konusunda Değişiklikler	
3.1.1.4. İhraç Etmeden Kabulcülük Yapamama Kuralı	
3.1.2. Avustralya Erişim Düzenlemesi.....	
3.2. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE MÜNHASIRLIK	
3.2.1. İkililik Sorunu: WORTHEN Kararı.....	
3.2.2. Dışlama Kuralı-MOUNTAIN WEST Kararı.....	
3.2.3. US V VISA USA INC., VISA INT. CORP., MASTERCARD INT. INC. Davası	
3.2.3.1. Federal Mahkeme Kararı	
3.2.3.1. İstinaf Mahkemesi Kararı	
3.3. TÜM KARTLARI KABUL KURALI.....	
3.3.1. AB VISA Kararı-Kurallar	
3.3.2. ABD: WAL-MART Kararı.....	

Hatice AKKAYA KARAYOL

Bölüm 4
TÜRKİYE'DE KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ ve
REKABET HUKUKU

4.1. TÜRKİYE'DE KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ	
4.2. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNE İLİŞKİN REKABET KURULU KARARLARI	
4.2.1. PÜİS-TABGİS Soruşturma Kararı	
4.2.2. ORKA TEKSTİL Kararı	
4.2.3. HSBC-BENKAR Kararı.....	
4.2.4. DENİZBONUS Muafiyet Kararı.....	
4.3. DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER	

SONUÇ	
ABSTRACT	
KAYNAKÇA	
EK-1: TERİMLER	
EK-2: KART DIŞI ÖDEME SİSTEMLERİNDEKİ TAKAS KOMİSYONUNA İLİŞKİN AVRUPA KOMİSYONU KARARLARI	

SUNUŞ

Üretimde verimlilik ve teknik gelişmeyi teşvik ederek piyasalarda etkinliği arttıran rekabet süreci, ekonomik gelişmenin en önemli unsurlarından biridir. Rekabet Hukuku ise sağlıklı bir rekabet ortamının oluşumunu temin ederek toplumsal refah artışına katkıda bulunmaktadır. 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun ile kendisine rekabet ortamının sağlanması ve korunması görevi verilen Rekabet Kurumu, kuruluşundan bu yana üstlendiği önemli sorumluluğun bilinciyle görevlerini yerine getirmektedir.

Rekabet sürecini sağlama ve koruma amacıyla yürütülen incelemelerin yanı sıra, Rekabet Kurumu'nun üzerinde önemle durduğu bir diğer görevi, Rekabet Hukuku'nun tanıtılması ve toplumda rekabet bilincinin artırılmasıdır. Kurum, Rekabet Savunuculuğu görevini yerine getirirken staj, eğitim, panel, konferans gibi çeşitli araçlarla Rekabet Hukuku ve uygulamaları konusunda iş dünyası, akademik çevreler ve konuyla ilgili diğer kimseleri bilgilendirmeyi amaçlamakta ayrıca rekabetin faydaları konusunda toplumu bilinçlendirmeyi hedeflemektedir.

Rekabet Kurumu meslek personelinin uzman yardımcılığından uzmanlığa geçiş aşamasında hazırlamış oldukları tezlerin yayımlanması da Kurumun Rekabet Savunuculuğu görevinin bir parçasını oluşturmaktadır. Rekabet Hukuku'nun devamlı gelişen bir hukuk dalı olması sebebiyle meslek personeli, gerek yetkinliklerini arttırmak gerekse güncel gelişmeleri takip edebilmek amacıyla sürekli bir eğitim süreci içerisinde bulunmaktadır. Bu bağlamda uzmanlık tezleri, rekabet uzman yardımcılarının uygulama birikimleri ile yoğun mesleki eğitim ve araştırmalarını yansıtmaları bakımından hem Rekabet Kurumu'na hem de diğer ilgililere ışık tutacak önemli birer kaynaktır. Kurumun ilk yıllarında hazırlanan tezler, Rekabet Hukuku'nun temel kavramları üzerine yoğunlaşırken ilerleyen dönemlerdeki uzmanlık tezlerinde, daha ayrıntılı ve tartışmalı alanlar ile çeşitli sektörlerdeki rekabet süreçleri ele alınarak ilgililere yeni bakış açıları ve tartışma alanları sunulmuştur. Bu çerçevede, meslek personeli tezlerinin, güncel konulara ışık tutarak Türk Rekabet Hukuku literatürüne önemli katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Üç yıllık uygulama deneyiminin ardından titiz bir akademik araştırma süreci sonucunda hazırlanan Rekabet Uzmanlığı'na yükselme tezleri, meslek personelimizin geniş bilgi birikimi ve yoğun emeğinin ürünüdür. Bu çalışmaları, Rekabet Hukuku alanındaki yerli eserlerin halen yeterli düzeyde olmamasından kaynaklanan boşluğu dolduracaklarını ve tüm ilgililere faydalı olacaklarını ümit ederek kamuoyuna sunuyoruz.

Mustafa PARLAK

Rekabet Kurumu Başkanı

Hatice AKKAYA KARAYOL

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACCC	: Australian Competition and Consumer Commission
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
age	: Adı geçen eser
agk	: Adı geçen karar
ATM	: Automated Teller Machine (Otomatik Para ekme Makinesi)
BKM	: Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.
BIS	: Bank for International Settlements (Uluslararası Mutabakatlar Bankası)
bkz.	: Bakınız
DOJ	: Department of Justice (ABD Adalet Bakanlığı)
EC	: European Community (Avrupa Topluluğu)
fmk	: Federal Mahkeme (District Court) Kararı
imk	: İstinaf Mahkemesi (Court of Appeals) Kararı
İÖY	: İlave Ödeme Yasağı
MIF	: Multilateral Interchange Fee (ok Taraflı Takas Komisyonu)
MO/TO	: Mail Order/Telephone Order (Posta Emirli/Telefon Emirli)
No	: Sayı
OFT	: Office of Fair Trading
OJ	: Official Journal (AB Resmi Gazetesi)
pr.	: Paragraf
PIN	: Personal Identification Number (Kişisel Tanıtım Şifresi)
POS	: Point of Sale (Satış Noktası)
PSB	: Payment Systems Board (Avustralya Ödeme Sistemleri Kurulu)
RBA	: Reserve Bank of Australia (Avustralya Merkez Bankası)
RG	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKK	: Tüm-Kartları-Kabul Kuralı (HCC: Honour-All-Cards)
ÜİK	: Üye İşyeri Komisyonu
Vol.	: Volume (Cilt)

GİRİŞ

Kredi kartı öncelikle bir kredi aracı olarak sunulmuş olmasına rağmen bugün oldukça yaygın bir ödeme aracı niteliği kazanmıştır. Tüketicilere ve üye işyerlerine oldukça özgün faydalar sağlayan kredi kartları, bankalar için de önemli bir gelir kaynağı teşkil etmektedir.

Son yıllarda, kartlı ödeme sistemlerinde fiyatlamaya ve işleyişe ilişkin uygulamaların bazıları, çeşitli ülkelerde kamusal düzenlemelere konu olmuştur. Avrupa Komisyonu, Visa International tarafından belirlenen takas komisyonlarını ve Visa sisteminin işleyişine ilişkin çeşitli kuralları inceleyerek belirli şartlarla muafiyet tanımıştır. ABD’de Visa ve MasterCard aleyhine sistemlerdeki münhasırlık kurallarına ilişkin önemli bir antitröst davası açılmış, ayrıca çeşitli kurallar mahkemelerde davalara konu olmuştur. Avustralya’da Merkez Bankası kart birliklerini düzenleme alanına dahil etmiş; komisyonlar, işyeri fiyatlaması ve erişime ilişkin standartlar geliştirmiştir. Birleşik Krallık’ta ise bankalar arasında yüksek seviyede belirlenen komisyonlar da dahil olmak üzere bankacılık sektöründeki sorunlara dikkat çeken Cruickshank Raporu üzerine hükümet, rekabet otoritesine ödeme sistemlerini düzenlemek üzere yeni yetkiler tanımıştır.

Bu yoğun ilginin nedeni, Visa, MasterCard gibi uluslararası sistemler veya Türkiye’deki Bankalararası Kart Merkezi A.Ş. gibi yerel sistemler bünyesinde, üye banka ve kuruluşların biraraya gelmesi ve kartlı ödeme sistemlerini etkileyen kararlar almalarıdır. Birçok kişi nakit paradan çok kredi kartı kullanmasına rağmen, bankaların birbirlerinden aldıkları takas komisyonlarından haberdar olmamaktadır. Oysa ki bankalar tarafından birlikte belirlenen bu komisyonlar ve alınan bazı kararlar, kart kullanımını, kart kullanmayan kişilerin ödedikleri fiyatları ve kart kullanılan işyerlerinin maliyetlerini etkilemektedir.

Dünyadaki gelişimine paralel olarak Türkiye’de de kartlı ödemeler gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Son yıllarda dünya çapında görülen düzenleme eğilimine karşılık, ülkemizde 5464 sayılı “Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu” ancak 23.2.2006 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Hatice AKKAYA KARAYOL

Bu çalışmanın amacı, kartlı ödeme sistemlerinde rekabet hukuku uygulamalarına konu olabilecek birlik kurallarıyla ilgili teorik çalışmaları ve yurtdışında bu konudaki dava ve düzenlemeleri ortaya koymak; Türkiye’de sistemin işleyişi hakkında bilgi vererek Rekabet Kurulu’nun kartlı ödeme sistemlerine ilişkin olarak bugüne kadar aldığı kararları analiz etmektir. Bugünlerde yüksek faiz oranları ve agresif pazarlama teknikleriyle gündeme gelen kredi kartlarında ülkemizde bir düzenleme boşluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede yapılacak düzenlemelere ve kartlı ödeme sistemlerinde Rekabet Kurulu’nun karşısına çıkabilecek sorunlara ışık tutmak bakımından bu çalışma yararlı olabilecektir.

Bu doğrultuda birinci bölümde; genel olarak kartlı ödeme sistemleri hakkında bilgi verilecek; sistemin işleyişinde ortaya çıkan ağ etkileri ve bu yapı sonucu gelişen regülasyon ihtiyacına değinilecektir.

İkinci bölümde; kartlı ödeme sistemlerinde fiyat rekabetine ilişkin olarak ortaya çıkan sorunlara yol açan iki temel uygulamaya değinilecektir: Bunlar, bankalar arasında birlikte takas komisyonu belirlenmesi uygulaması ve işyerlerinin kart hamillerinden kartlı ödemeler için ilave ödeme tahsil etmelerini yasaklayan kuraldır. Öncelikle bu iki soruna ilişkin teorik çalışmalara ve daha sonra ABD, Avrupa Birliği ve Avustralya uygulamalarına yer verilecektir.

Üçüncü bölümde; kartlı ödeme sistemlerinde, fiyat dışı rekabete ilişkin olarak, rekabet otoriteleri veya diğer düzenleyici otoritelerin karşısına çıkan sorunlar arasında yer alan erişim, münhasırlık uygulamaları ve işyerlerini, sistemlerin tüm kartlarını kabul etmeye zorlayan kurala değinilecektir. Fiyat dışı rekabet başlığı altında erişim, “tüm kartları kabul kuralı” ve münhasırlığa ilişkin ABD, AB ve Avustralya uygulamaları ele alınacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise, Türkiye’de kartlı ödeme sistemlerinin işleyişine ilişkin genel bilgilere ve önceki bölümlerde yer verilen sorunların Türkiye’deki yansımalarına yer verilecek ve Rekabet Kurulu’nun kartlı ödeme sistemleri alanındaki kararları incelenecektir.

BÖLÜM 1

KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ ve REKABET

Ekonomik ve mali altyapının önemli bileşenlerinden biri olan ödeme sistemleri, ekonomik birimler arasında mal ve hizmetlerin değişimini kolaylaştıran araçları, kurumsal ve örgütsel çatıyı, işletim süreçlerini ve haberleşme ağını kapsamaktadır². Ödeme sistemlerinde kullanılan araçlar, nakit, çek, elektronik fon transferi ve ödeme kartlarıdır. Ödeme sistemleri, katılımcılar arasında değer değişimini sağlayan teknolojiler olarak da tanımlanabilir (McAndrews 1997, 6).

Bu bölümde, plastik kartların değer değişimini sağlayan araçlar olarak yer aldığı kartlı ödeme sistemlerinin işleyişine ilişkin temel bilgiler verilecek; sistemlerde ortaya çıkan ağ etkilerine, katılımcı kuruluşlar arasındaki işbirliği ihtiyacının piyasadaki rekabet üzerindeki olası etkilerine ve bu çerçevede ortaya çıkan düzenleme ihtiyacına değinilecektir.

1.1. GENEL OLARAK KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ³

Tüketicilerin mal ve hizmet alımında kullandığı ödeme mekanizmaları, dünyada özellikle son yüzyılda büyük bir değişim göstermiş; nakit ve çekle yapılan ödemeler, yerini hızla kartlı ödemelere bırakmıştır. Türkiye’de kredi kartı sayısı, 1993’te 1.321.152 iken, 2003 yılında bu sayı 19.863.167’ye ulaşmıştır (BKM).

Ödeme kartları, mal ve hizmet satın alma amacıyla kullanılan ve plastikten imal edilen kartlardır (Yılmaz 2000, 8). Ödeme kartları, Yetim tarafından kredi kartı, ödeme kartı, transfer kartı, para çekme kartı, çek kartı, Euroçek kartı ve garantili çek kartı olarak sınıflandırılmıştır (Yetim 1997, 7-9).

² www.tcmb.gov.tr/yeni/osi/I1Tr.htm

³ Kartlı ödeme sistemlerinde kullanılan çeşitli teknik terimlerin tanımına Ek’te Terimler başlığı altında yer verilmektedir.

Hatice AKKAYA KARAYOL

Ödeme kartları, genel olarak dört temel gruba ayrılmaktadır: kredi kartı (credit card), harcama kartı (charge card), banka kartı (debit card) ve mağaza kartı (store card). Bu çalışma kapsamında ağırlıklı olarak değerlendirilecek olan kredi kartları, uluslararası kartlı ödeme sistemlerinin kendileri tarafından veya üye bankaları aracılığıyla tüketiciye sunulan ödeme araçlarıdır. Kredi kartının, tüketici açısından, hem ödeme aracı fonksiyonu hem de -mal/hizmet bedelinin belirli bir süre sonunda ödenmesini sağladığı için- kredi fonksiyonu bulunmaktadır. Asgari ödeme tutarı ödendiği takdirde, kalan tutar belirli bir faizle daha uzun vadede ödenebilmektedir.

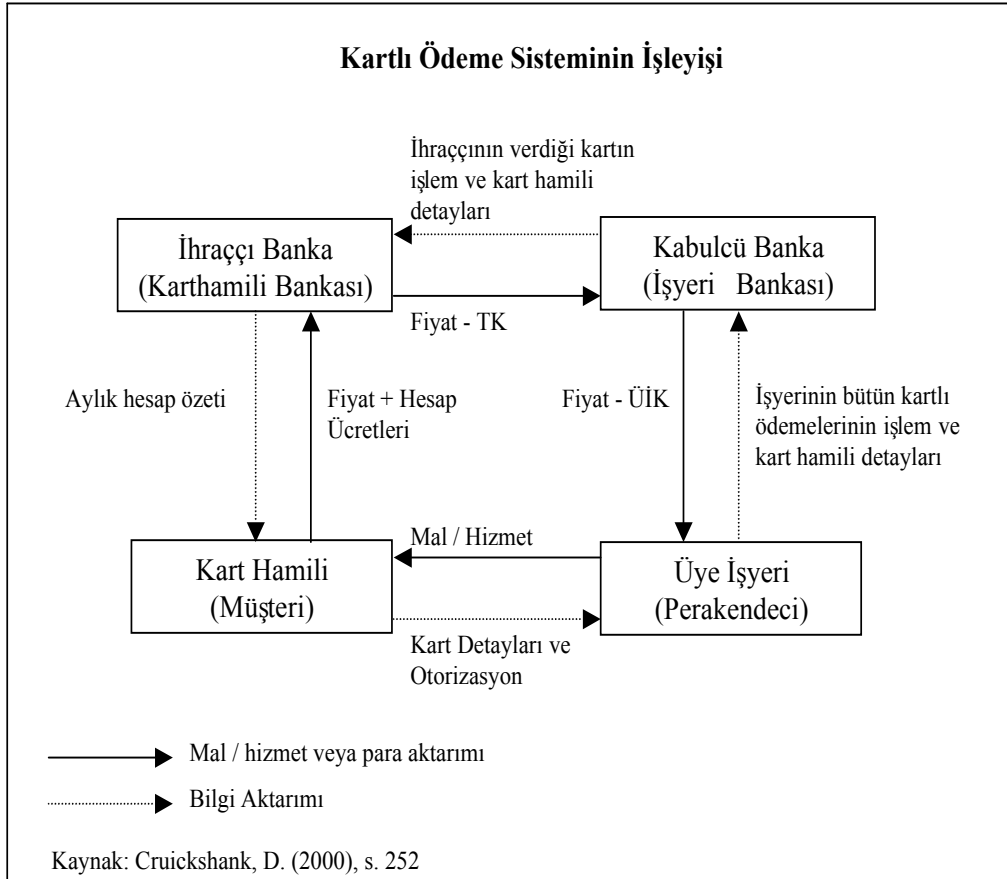
Kartlı ödeme sistemleri, genel olarak ikiye ayrılmaktadır: üç-taraflı (kapalı) ve dört-taraflı (açık) kartlı ödeme sistemleri. Üç-taraflı sistemlerde, borçlu (kart hamili) ve alacaklı (işyeri) arasında tek bir kuruluş bulunmaktadır; diğer kuruluşların sisteme erişimi olmadığı için bu sistemlere kapalı sistem de denilmektedir. American Express, Discover, Diners Club gibi kuruluşlar, kart çıkarma (issuing: ihraççılık), perakendecilerle sözleşme imzalayarak POS yerleştirme (acquiring: kabulcülük) ve ağ işletimi alanında faaliyet göstermektedir⁴. Dört-taraflı sistemlerde ise borçlu ve alacaklının bankası farklı olabilmektedir. Visa ve Mastercard kuruluşları, ihraççılık ve/veya kabulcülük yapan dünya çapında binlerce üye bankadan oluşmaktadır. Bu birliklere üye olan bankaların kart verdiği müşterileri, aynı sisteme üye olan diğer bankaların müşterisi olan işyerlerinden de kartları ile mal ve hizmet satın alabilmektedir.

Açık sistemler, farklı bankalar arasında işlem otorizasyonuna ve takas mutabakatına imkan vermekte, çeşitli kurallar koymakta, altyapıyı geliştirmeye dönük araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu birliklerin, kabulcülerin ihraççılara ödediği takas komisyonlarını belirlemeye, üye işyerlerinde kart kullanıldığında kart hamillerinden ilave ödeme tahsil edilmesinin yasaklanmasına ve kendi markalarını taşıyan tüm kartların işyerleri tarafından kabul edilmesine ilişkin çeşitli kuralları bulunmaktadır (Chakrovorti 2003, 54).

Bankalar kartlı ödeme ağlarında iki tür faaliyet göstermektedir. İhraççı bankalar, müşterilerinin hesap özetlerinde gördükleri ücret veya faizleri belirlemektedir. Kabulcü bankalar ise işyerlerinin kabul ettiği kartlı ödemeleri işlemekte ve kendilerine ulaşan mal/hizmet bedelini üye işyeri komisyonu (ÜİK) kesintisi yaptıktan sonra işyerinin hesabına aktarmaktadır. Açık bir ödeme sistemi -örneğin Visa, MasterCard gibi uluslararası kart birlikleri, EFT ağları ve BKM gibi yerel kart birlikleri- birçok bankanın katılımına izin vermekte; herbir işlem için işyerinin kabulcü bankası tarafından kart çıkaran bankaya takas

⁴ Bu kuruluşlar, özellikle ABD dışında bazı finansal kuruluşlarla lisans sözleşmesi imzalayarak kartlarının ihraç edilmesine izin vermektedir. Örneğin Akbank, Türkiye’de American Express lisansına sahiptir.

komisyonu (takas komisyonu) ödenmesini sağlamaktadır. Sistemin işleyişi aşağıdaki şekilden de görülebilir⁵:

Kapalı sistemlerde ise ihraççı, aynı zamanda kabulcü olarak faaliyet gösterdiği için⁶ yalnızca işyeri kesintisi uygulanmakta; takas komisyonu uygulanmamaktadır (Hunt 2003, 82). Kartlı ödeme sistemlerinde bütün

⁵ Şemada ağ işleticisine yer verilmemiştir. Ağ işleticisi, dört taraflı sistemde iki banka arasında ayrı bir teşebbüs olarak yer alarak işlemin altyapı hizmetlerini sunmaktadır; bunun için her iki bankanın da sisteme üye olması gerekmektedir. Üç taraflı sistemlerde ise ağ işleticisi, ihraççı ve kabulcü, genellikle aynı teşebbüs olmaktadır.

⁶ Şemada ihraççı ve kabulcü banka kutularının örtüşmesi şeklinde düşünülebilir.

Hatice AKKAYA KARAYOL

katılımcılar, çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bu faydalar şu şekilde özetlenebilir⁷ (Chakrovorti 2003, 52-54).

Kart Hamilleri: Kredi kartı, tüketiciler bakımından güvenli ve ulaşılması kolay bir ödeme aracıdır. Kredi kartları, çeşitli güvenlik nitelikleri ile sahtecilik hallerinde tüketicinin sorumluluğunu sınırlandırmaktadır. Tüketiciler, kartlarını kullanmaları için, sık kullanım ödülleri, indirimler, uçuş milleri ve dönem sonunda borçlarının tamamını öderlerse kısa dönemli faizsiz kredi gibi teşviklerle karşılaşmaktadır. Ayrıca dönem sonunda borçlarının asgari tutarını ödeyen tüketicilerin, teminatları olmaksızın uzun vadeli krediye erişimleri sağlanmaktadır.

İşyerleri: İşyerleri, bankalarına kredi kartlı satışlar için satış fiyatının belirli bir yüzdesini üye işyeri komisyonu⁸ adı altında ödemektedirler. Buna karşılık, genellikle kartlı işlemi kabulcü bankaya ilettikten sonraki 48 saat içinde alacaklarını tahsil etme imkanları bulunmaktadır. Kredi kartları işyerlerinin nakit taşımayan veya gelecekteki gelirleriyle ödeme yapan müşterilere satış yapabilmelerini sağlamaktadır. Avustralya'da ve ABD'de yapılan araştırmalar, kredi kartlarının işyerleri için nakit, banka kartı veya çeklerden daha pahalı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Chakrovorti (2003), işyerlerine kredi kartlarının sağladığı faydaların maliyetlerinden daha fazla olduğunu ileri sürmenin mümkün olduğunu savunmaktadır.

İhraççı Bankalar: Kart hamillerinden ve kabulcülerden gelir elde eden ihraççılar, kart hamillerinden yıllık kart ücreti, nakit avans ücreti, limit aşım ücreti ve borçlarını devrederlerse faiz; kabulcülerden ise kart hamili tabanını oluşturmak için katlandıkları maliyetleri telafi etmek üzere takas komisyonu tahsil etmektedirler. İhraççılar, daha fazla kart hamili edinmek için uyguladıkları ücret ve komisyonlarda ve sık kullanım ödülleri, indirimler gibi teşviklerde birbirleriyle rekabet etmektedir. Bu komisyonlar, ulusal bir ağ olmadığı takdirde uluslararası ağlar düzeyinde belirlenmektedir⁹.

Kabulcü Bankalar: Kabulcü bankalar, işyerleri ile imzaladıkları ikili anlaşmalar yoluyla belirledikleri üye işyeri komisyonundan gelir elde etmekte ve bu gelirin bir kısmını ihraççılara takas komisyonu olarak ödemektedirler. İşyerleri, zaman zaman daha düşük komisyon ödemek için bireysel olarak ya da grup bazında pazarlık gücüne sahip olabilmektedir; ancak birçok ülkede takas komisyonu ile işyeri komisyonu arasında belirgin farklar bulunabilmektedir.

⁷ Kredi kartlarının taraflara sağladığı faydaların ayrıntılı analizi için bkz. Katz (2001)

⁸ İşyerinin alacağını belirli bir süre sonunda bankadan alması ve bunun karşılığında ÜİK ödememesi uygulaması Türkiye'de yaygındır.

⁹ Türkiye'de takas komisyonu, yerel kartlı ödeme ağı işleten Bankalararası Kart Merkezi A.Ş. Yönetim Kurulu tarafından belirlenmektedir.

1.2. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE AĞ ETKİLERİ, REKABET ve REGÜLASYON

1.2.1. Ağ Etkileri

Ağ¹⁰ (şebeke), en genel tanımıyla birbirine bağlı katılımcılar topluluğudur. En bilinen ağ örnekleri, telefon, internet ve ödeme sistemleridir. Dört taraflı bir kartlı ödeme sisteminde, ihraççı ve kabulcü bankalar kredi kartı hizmetinin sunulması için, kart hamili ve işyeri ise bu işlemi tüketmek için gereklidir. Katılımcılardan birinin yokluğu, işlemin gerçekleşmemesine neden olmaktadır (RBA 2001, 16).

McAndrews (1997, 1), kredi kartları, ATMler, kağıt veya madeni para ve çek gibi ödeme sistemlerinin¹¹ ağ ürünleri olduğunu, bir ağ ürününün veya hizmetinin iki temel özelliği bulunduğunu belirtmektedir:

- bir kişinin bir üründen elde edeceği fayda o ürünü kullanan kişi sayısı arttıkça artış göstermektedir,
- bir firmanın üretim tekniği, diğer firmalar tarafından seçilen tekniklere dayanmaktadır.

Katz'a göre (2001, 12), bireysel bir kullanıcının sisteme verdiği değer, sistemi kullananların sayısı arttığı zaman artış gösteriyorsa, ağ etkilerinin varlığından söz edilebilir. İşyerleri ve kart hamilleri, genişleyen bir ağdan fayda sağladığı için, kredi kartı sistemleri bu kullanıcılar için ağ etkileri ortaya çıkarmakta; dolayısıyla daha geniş bir ağ, katılımcılar tarafından tercih edilmektedir (RBA 2001,17).

Ödeme ağları, ağ dışsallıkları nedeniyle birçok pazardan farklı işlemektedir. Bir ödeme kartı, daha fazla işyeri tarafından kabul edildiğinde tüketiciler bakımından, daha fazla tüketici tarafından kullanıldığında işyerleri bakımından daha değerli olmaktadır. Kart edinen her bir tüketici ve kart kabul eden her bir işyeri, diğer kart hamilleri ve diğer işyerleri için de ödeme ağının değerini artırmaktadır. Her bir taraf yalnızca kendi maliyetleriyle karşı karşıya kalsa da, her kart işlemi her iki kullanıcıya da fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla katlanılan maliyetlerin diğer tarafa verilen faydaları veya maliyetleri yansıtmaması nedeniyle bir dışsallık belirmektedir (Hunt 2003, 84).

Kuruluş aşamasında ödeme ağları, bir tür “tavuk-yumurta problemi” ile karşılaşmaktadırlar. Çünkü tüketiciler kartı kabul eden işyeri sayısı artmadıkça

¹⁰ Genellikle ağ ve şebeke birbirinin yerine geçen kelimeler olarak kullanılmakla birlikte, ödeme şebekesi terimi yerine ödeme ağı terimi tercih edilmektedir.

¹¹ Bu ağlarda aralarında bilgi değişimi ile birbirine bağlanan uçlar işyerleri, tüketiciler ve bankalardır.

Hatice AKKAYA KARAYOL

kart edinmek, işyerleri de kart yaygınlaşmadıkça kart kabul etmek istememektedir. Bankalar, maliyetlerini karşılamak üzere tüketicilerden tahsilat yaptıkça, kart hamilleri ve işyerlerinin katılımı zorlaşmaktadır. Kartlı ödeme ağlarında özel düzenlemelerle belirlenen takas komisyonu, özellikle kuruluş aşamasındaki bu “tavuk-yumurta problemi”ni çözmek üzere oluşturulmuştur (RBA 2000, 25). Ağ dışsallıklarının bulunduğu piyasalarda tam rekabet etkinsiz olacaktır; çünkü dışsallıklar içselleştirilememekte (internalize) ve dolayısıyla optimal dağılım yapılamamaktadır (Economides 1995, 61).

Katz (2001, 14), yeterli üyelik seviyesine sahip doymuş (mature) bir ağın kendi büyüklüğündeki değişikliklere daha az duyarlı hale gelebileceğini ve üyeliği, daha az teşvik edebileceğini belirtmektedir:

İşyeri ve kart hamili tarafında yeteri kadar yüksek üyelik seviyesinde, üyelikteki marjinal değişiklikler, diğer taraflara oldukça az fayda sağlayacaktır...Örneğin işyeri sayısı arttıkça, kart hamili için yeni bir işyerinin ağa dahil olmasının değeri azalacaktır.

Rochet ve Tirole (2003, 72), ödeme sistemlerindeki dışsallıkları üyelik dışsallığı ve kullanım dışsallığı olarak ikiye ayırmaktadır. Üyelik dışsallığı, ağın yeterli sayıda kart hamili ve işyerinin katılımı ile etkili olacağını; kullanım dışsallığı ise kart hamilleri kartlarını kullanmadıkça işyerlerinin fayda sağlamayacağını belirtmektedir. Rochet (2003, 98), kullanım dışsallığını şu şekilde açıklamaktadır:

Bir alışverişte ödeme aracı tercihi, temel bir dışsallık içermektedir; çünkü tarafların maliyet ve faydalarını belirlemektedir. Örneğin, alıcı nakit kullanmak isterse, satıcı nakit parayı elde tutmanın maliyetine katlanacaktır. Diğer taraftan nakitle ödeme satıcının bankasının, kart ödemelerini gerçekleştirmek için ödediği tutardan tasarruf etmesini sağlayacaktır. Buna paralel olarak, bir satıcının kart veya çekle yapılan ödemeyi reddetmesi halinde, alıcı bir ATM bulma ve para çekme maliyetine katlanmaya zorlanmış olacaktır. Bu da alıcının faizsiz dönem, uçuş mili veya bonuslardan faydalanmasını önleyecektir.

Rochet (2003), ağın genişlemesi ile dışsallık ilişkisini açıklarken, ödeme aracı seçimi alıcının kararı olduğu için ve bu karar satıcının maliyetlerine etki edeceği için kullanım dışsallığının doymuş (mature) ağlarda dahi etkisini koruyacağını, ancak üyelik dışsallığının ağ genişledikçe önemini kaybedeceğini ileri sürmektedir.

1.2.2. Kartlı Ödeme Sistemlerinde Rekabet ve Regülasyon

Perakende ödeme ağlarında, bankalararası ödeme düzenlemelerinin gerektirdiği işbirliği nedeniyle, ortak girişimler ve ortaklıklar büyük önem taşımaktadır. Ortak girişimler, ağ kurulduğunda kritik sayıda kullanıcıya

(*critical mass*) ulaşılmasını kolaylaştırmakta ve potansiyel ölçek ekonomilerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bu şekildeki ortaklıkların tekeli fiyatlamayı önlemesinin bir garantisi bulunmadığı için potansiyel olarak pazar gücünün kötüye kullanılması riski mevcuttur (Kemppanien 2003, 42). Kemppanien'e göre (2003, 49), perakende ödeme sistemlerinde rekabet-işbirliği bağlantısı, düzenleyici otoriteler tarafından dikkate alınmalıdır.

Economides'e göre (1995, 62), ağ endüstrilerinde ortak girişimlerin uyumluluk standartları ve işbirliği aracılığıyla güçlü pozitif etkileri olabilir; ancak,

Bir ortak girişimin dikey olarak bağlantılı firmalar arasında olması en iyisidir. Eğer firmalar yatay olarak bağlantılı ise, yani belirli piyasalarda rakip ise, sorunlar çıkabilir... Ortak girişim, bağımsızları piyasa dışında tutmak için araç olabilir. Bu durumda ortak girişime erişimin reddedilmesi bir şebekede arabağlantının reddedilmesine benzer.

Kartlı ödeme sistemlerinde Visa, MasterCard gibi ortak girişimler bünyesinde üye bankalar arasında takas komisyonlarının belirlenmesi, sık sık ağ dışsallıklarını içselleştirmek için gerek duyulan bir özel düzenleme (private regulation) olarak savunulmaktadır. Kart birlikleri ağı işletmenin yanı sıra, yaptıkları bu tür özel düzenlemelerle kural koyucu konumunda oldukları için, kurallara dayalı bu işbirliğinin karanlık bir tarafı da bulunabilir (Hunt 2003, 85). Çünkü bu kurallar, nihai kullanıcılara, potansiyel katılımcılara, tüm tüketicilere veya potansiyel ağlara zarar verecek şekilde, hakim durumdaki bir ağın veya ağa üye kuruluşların pazar gücünü artırmak için kullanılabilir. Zira son dönemlerde kredi kartı sistemleri üzerine yoğunlaşan düzenleyiciler (Avustralya Merkez Bankasının yanı sıra, Avrupa Birliği, İngiltere ve ABD'deki rekabet otoriteleri), Visa ve MasterCard'ın bu tür uygulamalarını incelemektedir. Bu uygulamalar takas komisyonlarının düzeyi ve birlikte belirlenmesi, İÖY kuralı, tüm-kartları-kabul (honour-all-cards) kuralları ve kredi kartı hizmet sağlayıcılarının rekabet seviyesidir (Chakrovorti 2003, 51).

Gans ve King (2001, 2), kredi kartı birliklerine ve diğer ödeme birliklerine, antitröst otoriteleri ve merkez bankaları gibi para otoritelerinin yaklaşımlarındaki farklılıkları şu şekilde açıklamaktadır:

Antitröst otoriteleri üyelerin karşılıklı çıkarını yansıtan ortak girişim anlaşmalarının hükümlerinin ödeme aracı kullanıcılarının çıkarlarına zarar verebileceği ile ilgilenmektedir. Ödeme sistemleriyle bağlantılı ağ etkileri farklı araçlar arasındaki rekabeti sınırlayan giriş engelleri yaratabilir ve bu şekilde ekonomi genelindeki alışveriş maliyetlerini yükseltebilir. Para otoriteleri ise belirli türdeki ödeme araçlarının sistem riskini artırması ile ilgilenmektedir. Kredi kartları bir kredi türüdür ve risk taşımaktadır; banka kartları ise ilave kredi riski taşımayan ödeme araçlarıdır. Para otoritelerinin ilgilendiği husus, kart birliklerinin işleyişinin risksiz araçlar yerine riskli ödeme araçlarının kullanımını aşırı şekilde körüklemesidir.

Kemppanien (2003, 50), ödeme sistemlerini düzenleme konusunda merkez bankaları ile rekabet otoriteleri arasında yetkiler konusunda tam bir netlik olmadığını; Carletti ve Hartmann'ın, bankacılık sektöründeki kartel davalarının, ödeme sistemleri doğal tekel özellikleri taşıdığı için, ödeme sistemlerine ilişkin olarak daha büyük bir rol oynadığı sonucuna ulaştıklarını belirtmektedir.

Kemppanien (2003, 51), ayrıca ödeme sistemlerinde bir düzeydeki işbirliğinin (üst pazar, yani para transferine ilişkin ortak sistemlerin operasyonu ve geliştirilmesi), diğer seviyede (ödeme hizmetlerinin sağlandığı alt pazar) uzlaşmacı davranışa neden olabileceğini; ancak ödeme sistemleri pazarında dolaylı fiyatlandırma çok yaygın olduğu için bunun tespit edilmesinin oldukça zor olacağını belirtmektedir. Hunt (2003, 81) ise düzenleyicilerin, ağır fiyatlandırma stratejisinin ve kurallarının ekonomik verimliliği artırıp artırmadığına karar vermeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Bu noktada, düzenlemelere ve davalara konu olan ve ileriki bölümlerde teori ve uygulama bakımından incelenecek olan bu kural ve uygulamaların kısaca açıklanması yerinde olacaktır:

- 1. Takas Komisyonu,** kabulcü bankanın ve ihraççı bankanın ayrı bankalar olması durumunda, kabulcü bankanın ihraççı bankaya ödediği ve işlem tutarının belirli bir yüzdesi şeklinde kart birlikleri bünyesinde belirlenen komisyondur. Bu komisyon, kabulcü banka tarafından işyerine ÜİK'nin bir parçası olarak yansıtıldığı için, rekabet otoriteleri tarafından fiyatı veya maliyeti belirlemeye yönelik bir anlaşma veya teşebbüs birliği kararı olarak değerlendirilmektedir. Kart sistemleri tarafından takas komisyonlarının maliyeti ve riski yüksek olan kredi kartlarının teşvik edilmesinde kullanılması, para otoritelerinin de dikkatini çekerek düzenlemelerine konu olabilmektedir.
- 2. İÖY Kuralı,** kart birlikleri tarafından getirilen veya yasal düzenlenen bir kuraldır. İşyerlerinin kart hamilinden kart kullanmanın bedeli olarak ilave komisyon tahsil etmesini yasaklamaktadır. Dolayısıyla işyerlerinin kart kabul etme maliyetlerini kart hamillerine yansıtılmaları engellenmektedir. Tüketici, bu kural nedeniyle, alışverişinde hangi ödeme aracını kullanırsa kullansın aynı bedeli ödemektedir. Bu kural, sistemler veya üye bankalarının, işyerlerinin yeniden satış fiyatını tespit etmesi ve bir dikey kontrol aracı olarak değerlendirilerek rekabet hukuku uygulamalarına konu olmaktadır.
- 3. Tüm Kartları Kabul Kuralı,** bir kart birliğine üye olan kabulcü bankasıyla bir kartı kabul etmek üzere sözleşme imzalayan işyerinin, o kart birliğinin tüm kartlarını kabul etmesini gerektiren kuraldır. İşyerleri iki ürünü birlikte satın almaya zorlandığı için bu kural, bağlama (tying) iddialarıyla çeşitli davalara konu olmuştur.

4. ***İhraççılık Yapmadan Kabulcülük Yapamama Kuralı***, üye finansal kuruluşlara getirilen bir sınırlamadır. Kart birliklerine üye olan bankaların işyerleriyle kartlı işlemlerin kabulüne yönelik sözleşme imzalayabilmesi için, bu bankaların öncelikle kart ihraç etmeleri zorunlu tutulmaktadır. Bu kural, finansal kuruluşların açık kartlı ödeme sistemlerine erişimini zorlaştırarak giriş engeli teşkil edebileceği için sistem-içi rekabet üzerindeki etkileri nedeniyle, çeşitli dava ve düzenlemelere konu olmuştur.

BÖLÜM 2

KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE FİYAT REKABETİ

Kartlı ödeme sistemlerinde fiyat, katılımcılar arasındaki işlem akışının her çizgisinde ortaya çıkmaktadır. Kart hamili, ihraççı bankaya kart ücreti, limit aşım ücreti ve faiz; işyeri, kabulcü bankaya üye işyeri komisyonu; kart hamili, işyerine mal/hizmet bedelini ödemektedir. Bu fiyatların dışında bir de kabulcü bankanın, ihraççı bankaya ödediği takas komisyonu bulunmaktadır. Takas komisyonu dışındaki ücret ve komisyonlar, oldukça şeffaftır. Ancak Balto'nun (2000, 215), kredi kartı ağları tarafından gizli maliyet hesaplamalarına dayanılarak belirlendiğini söylediği ve bankacılık sektörünün “milyar dolarlık sırrı” olarak nitelendirdiği takas komisyonları, kart kullanıcılarının veya üye işyerlerinin bildiği ve karşılaştığı fiyatlar değildir. Takas komisyonları, kartlı ödeme sistemlerinde kart birlikleri tarafından belirlenmektedir. Rakip teşebbüslerin biraraya gelerek daha sonra işyerlerine ÜİK içinde yansıtılan bir fiyatı belirlemesi, bu bölümde değinilecek olan çeşitli davalara, düzenlemelere ve teorik tartışmalara konu olmuştur.

Kartlı ödeme sistemlerinde fiyat rekabetine ilişkin bir diğer konu ise, genellikle takas komisyonu ile beraber değerlendirilen “ilave ödeme yasağı (İÖY) kuralı”dır . İÖY kuralı, işyerlerinin ödeme aracı ne olursa olsun tüketicilerden aynı fiyatı tahsil etmesini zorlamaya yönelik olarak, kart birlikleri tarafından getirilen veya yasalarla düzenlenen bir kuraldır. Bu kural, bankalar veya kart ağları tarafından işyerlerine getirilen fiyat belirlemeye ilişkin dikey sınırlamalar olarak görüldüğü için, bu bölümde değinilecek olan teorik tartışmalara, dava ve uygulamalara konu olmuştur. İÖY'nin takas komisyonu ile beraber değerlendirilmesinin en temel nedeni, işyerine yansıtılan bir maliyeti birlikte tespit eden bankaların, İÖY kuralı sayesinde işyerlerinin bu maliyetleri kart kullanan veya kullanmayan tüm müşterilerden tahsil etmesine neden olduğu yönündeki görüştür.

Bu bölümde, öncelikle takas komisyonuna, daha sonra İÖY kuralına ilişkin akademik tartışmalara; AB, ABD ve Avustralya uygulamalarına yer verilecektir.

2.1. TAKAS KOMİSYONU

Takas komisyonu, kartlı ödemelerde kartı kabul eden işyerinin anlaşmalı olduğu kabulcü banka ile kart hamiline kart veren ihraççı bankanın farklı bankalar olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Takas komisyonunun seviyesi, bir kartlı ödeme sistemindeki bankalar arasında ikili anlaşmalarla belirlenebileceği gibi, bankalar tarafından çok taraflı olarak da belirlenebilir. Uygulamada birçok bankanın sistemlere dahil olması nedeniyle, çok taraflı takas komisyonu belirlenmesi daha yaygındır.

2.1.1. Takas Komisyonuna İlişkin Akademik Tartışmalar

Takas komisyonu, yandaşları tarafından şebekedeki bankaların maliyetlerini geri alabilmelerini temin eden bir yol olarak; karşıları tarafından ise ihraççı bankaların ve kabulcü bankaların faaliyetlerini koordine etmenin aracı olarak değerlendirilmektedir. Tüketiciler takas komisyonunu doğrudan ödemeseler dahi, bu komisyon, esasında bir ödeme kartını kullanmanın ve kabul etmenin fayda ve maliyetini etkilemektedir. Katz (2001, 16-17), ilk bakışta kabulcüden ihraççıya gittiği düşünülen bu tür komisyonların varlığının, ÜİK'yi ve işyerlerinin müşterilerden tahsil ettikleri fiyatı; dolayısıyla kart hamillliği, kart kullanımı ve işyeri kabulü düzeyini etkilediğini belirtmektedir.

Takas komisyonunun seviyesi ve belirlenmesi, bu tür etkileri nedeniyle birçok ülkede düzenleyici kurumların dikkatini çekmektedir. ABD'de 1979 yılında National Bancard Association, takas komisyonunun 0 (sıfır) olması gerektiğini iddia ederek Visa'yı dava etmiş; mahkeme, takas komisyonlarının birlikte belirlenmesine izin vererek Visa lehine hüküm vermiştir. 2002 yılında Avustralya Merkez Bankası, kredi kartı ağlarında takas komisyonu düzeyinin belirlenmesine ilişkin düzenlemeler yapmıştır. Avrupa Komisyonu ise Topluluk düzeyinde uygulanan takas komisyonlarında maliyet-bazlı regülasyon yapılması yönünde karar vermiştir.

Söz konusu davalar ve düzenlemeler, takas komisyonunun iktisatçıların da dikkatini çekmesine neden olmuştur. Sistemde ikili ilişkilerin birbirini nasıl etkilediğini ve takas komisyonlarının fiyat yapısına ve kartlı işlem hacmine etkilerini anlamak için çeşitli modeller geliştirilmiş, kartlı ödeme birliklerinde takas komisyonlarının birlikte belirlenmesinin rekabeti sınırlayıcı olası etkileri tartışılmıştır. Baxter (1983) kart ve çeke dayalı ödeme sistemlerinde belirli katılımcıların maliyetlerinin telafi edilebilmesi için takas komisyonu gibi çeşitli yan ödemelerin gerekli olabileceğini önermiştir. Baxter'ın ardından, Carlton,

Hatice AKKAYA KARAYOL

Frankel, Evans, Schmalensee, Chakravorti, To, Chang, Evans, Balto, Rochet, Tirole, Schwartz, Vincent, Wright, Emmons, Gans, King ve Hunt bu konuda önemli bir literatür geliştirmişlerdir. Bu çalışmanın sınırlarının izin verdiği ölçüde çeşitli çalışmalarda ulaşılan sonuçlara yer verilmeye çalışılacaktır. Öncelikle takas komisyonunun birliklerce belirlenmesini destekleyen görüşlere, daha sonra ise takas komisyonunun olumsuz etkileri olabileğini savunan görüşlere yer verilecektir.

2.1.1.1. Takas Komisyonunu Destekleyen Görüşler

Takas komisyonunun birliklerce belirlenmesini destekleyen çalışmalar, öncelikle bu komisyona neden gerek duyulduğunu ve sistem için zorunluluğunu açıklamaya çalışmışlardır. Ödeme sistemleri hizmetleri talep ve arzını modelleyerek takas komisyonlarının iktisadi analizi, ilk defa Baxter (1983) tarafından yapılmıştır. Baxter (1983, 552-553), dört taraflı ve iki yanlı bir pazar modelinden yola çıkarak, ödeme sistemi hizmetinden hem ödemeyi kabul eden işyerinin, hem de ödemeyi yapan tüketicinin fayda sağladığını belirtmiştir. Bu pazarın temel özelliği, iki yanlı niteliğidir: İşlem hizmeti, hem tüketici hem de işyeri tarafından tüketildiği için marjinal maliyetine iki taraf birlikte katlanmalı; iki banka tarafından birlikte arz edildiği için bankaların her biri kendi marjinal maliyetini karşılamaya yetecek kadar gelir elde etmelidir. Bu şekilde ne alıcı ne işyeri, hizmetin kendisine olan bedelinden fazla ödeme yapmamış olacaktır. Baxter'ın modelinde, sistemi dengelemek için alıcıların ve işyerlerinin bankaları arasında ödemeleri aktarmak için bir tür yan ödeme olarak takas komisyonu kullanılması gerekmektedir.

Makul sayıda bankanın katılımında dahi, ikili anlaşmaların sayısının altından kalkılamayacak kadar büyük olacağına işaret eden Baxter (1983, 586), mahkemelerin “takas komisyonlarının kurumsal olarak birlikte belirlenmesinin uygun ve istenilir olduğunu dikkate almaları gerektiği” sonucuna ulaşmaktadır. “Bu birlikte dengeleme işlemi yatay fiyat tespitini anımsatsa da, o şekilde muamele edilmemesi gerekmektedir”, çünkü “takas komisyonlarının tek başına belirlenmesi, daha yüksek komisyonlar ve kart sistemlerinde istikrarı bozucu kaotik sonuçlara yol açabilecektir.”

Ahlborn et al.(2001, 309), takas komisyonu birlikte belirlenmezse, ihraççıların bireysel olarak kabulcü bankalardan daha yüksek takas komisyonu talep edeceğini ileri sürmektedir. Birlikte belirlenen takas komisyonları, geleneksel pazarlardaki yatay fiyat tespitiyle eşit tutulmamalıdır. Bankalar, aralarındaki rekabet aksak olsa dahi, takas komisyonlarını aşırı karlara

dönüştüremeyecektir¹². Ayrıca takas komisyonu belirlenmesi, yalın kartel davranışı olsaydı, ödeme sistemi hizmetlerinin -düzenleme yanlılarının şikayetçi olduğu- aşırı tedarikine neden olmazdı.

Schmalensee'ye (2002, 105-106) göre de, takas komisyonu, sistemin değerini çoğaltmak için ihraççılar ve kabulcüler arasında maliyetleri, işyerleri ve tüketiciler arasında ise tahsilatları kaydırmaktadır. Birlik için optimal olan takas komisyonu sosyal optimal takas komisyonunun üzerinde olsa da, aradaki fark pazar gücüne dönüşmeyecektir. Kartel davranışının temel etkisi miktarı sınırlayarak karın artırılması ve tüketiciye zarar verilmesi olmasına karşılık, birlikte takas komisyonu belirlenmesi, sistemin değerini bütün katılımcılar için maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde kredi kartı kullanımı ve sosyal refah maksimize edilmektedir. Takas komisyonu, tüm tarafların yararına kartlı işlem hacmini artırmaktadır (Schmalensee 2002, 118).

Rochet ve Tirole (2002, 552), dört taraflı ödeme sistemindeki tüm aktörlerin davranışını modellerken, ihraççıların pazar gücü olduğu, kabulcülük pazarının tam rekabetçi olduğu varsayımlarıyla, takas komisyonunun ihraççıların kart hamillerinden tahsil ettiği komisyonları azaltacağını, bu şekilde gelirlerin en azından bir kısmının kart hamilleri için daha iyi koşullar olarak rekabete dönüşeceğini ileri sürmektedir (2002, 556; 2003, 77-78). Burada belirtilmek istenen, takas komisyonunun ihraççının pazar gücünden kaynaklanan sapmaların düzeltilmesi işlevi gördüğüdür. Çünkü ihraççılar aldıkları takas komisyonunu, kart miktarını kısmak üzere değil, kart hamillerinin kart kullanımını teşvik etmek üzere kullanacaklardır.

Schmalensee, Rochet ve Tirole gibi, Wright da (2004, 3) birlik karını maksimize etmenin sosyal bakımdan optimal takas komisyonunu doğurabileceği sonucuna ulaşmaktadır. Böylece takas komisyonunun birlikte belirlenmesi ile sıradan bir kartel fiyat belirlemesi arasındaki farkı göstermektedir. Karı maksimize eden özel optimal takas komisyonu, miktarı maksimize eden seviyeyle örtüşmektedir¹³; dolayısıyla (Wright 2004, 22);

Maliyet bazlı veya 0 takas komisyonları yalnızca şans eseri optimal olacaktır... ihraççılar maliyetlerini kabulcülerden daha çok yansıtırlarsa, takas komisyonu, miktarı kısıtlamak ve üyelerin karını artırmak üzere oldukça yüksek bir seviyede belirlenebilir... Her halükarda, regülasyon yanlıları tarafından takas

¹² Burada vurgulanmak istenen, ihraççıların rekabet nedeniyle hizmet maliyetlerini aşan gelirlerini kartların promosyonunda ve/veya indirimler, puanlar ve yan hizmetler olarak kart hamillerine sunulacak faydalara harcamaya zorlanacağıdır.

¹³ Wright'a göre, bunun istisnası, kabulcülerin maliyetlerini işyerlerine yansıtma miktarının ihraççıların takas gelirlerini kart hamillerine indirimler yoluyla çevirme miktarından fazla olduğu hallerdir.

Hatice AKKAYA KARAYOL

komisyonlarının miktarı kısıtlamak için kullanıldığına ilişkin bir kanıt ileri sürülmemiştir; aksine şikayet genellikle aşırı kart kullanımı olduğudur.

Wright'a göre (2004, 25), işyeri komisyonları takas komisyonlarıyla yükselirken ihraççılar ilave takas komisyonu gelirleriyle kart hamillerine indirim sağlamıyorsa, özel optimal takas komisyonları çok yüksek olabilir. Ayrıca ÜİK kabulcü maliyetlerine eşit olarak belirlense dahi işyerinin net işlem faydaları sağlayacağını; dolayısıyla hala içselleştirilmesi gereken bir pozitif dışsallık bulunacağı için takas komisyonuna ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Katz 2001, 28).

Takas komisyonunun birliklerce belirlenmesini destekleyenler, komisyonların düzenlemelere ve rekabet davalarına konu olmasına ve düzenleme yanlılarının sunduğu diğer alternatiflere karşı çıkmışlardır. Chang ve Evans'a göre (2000, 655), sistem kurulduktan sonra takas komisyonları sayesinde pazarın iki yanının işbirliği, toplam değeri maksimize etmektedir ve takas komisyonuna alternatif olarak sunulan yöntemlerin tümü -ikili anlaşmalar yoluyla komisyonların belirlenmesi, ihraççı bankaların tüm maliyetlerini kart hamillerinden alması, düzenleyici otoritelerin maliyet bazlı komisyonları- aşırı işlem maliyetleri ve dışsallıkları içselleştirememeye gibi ciddi olumsuz etkilere neden olacaktır.

Evans ve Schmalensee (1995, 895-96), takas komisyonu seviyesinin, kartlı ödeme sisteminin operasyon maliyetlerine katlanacak tarafı belirlediğini ve sistemin kullanım miktarını etkilediğini; ancak takas komisyonunun 0 (sıfır) olmasının kart birliklerince belirlenen takas komisyonundan daha optimum olduğuna inanmak için bir neden bulunmadığını ileri sürmektedir.

Evans ve Schmalensee (1995, 897), American Express'in, birlik olmadığı için bir takas komisyonuna ihtiyaç duymadığını, ancak Visa ve MasterCard'dan daha yüksek ÜİK tahsil ettiğini; dolayısıyla takas komisyonlarının azaltılmasının veya ortadan kaldırılmasının farklı türdeki ödeme sistemleri arasındaki rekabeti bozacağını -yani birlikleri özel kart sistemlerine göre dezavantajlı hale getireceğini- savunmaktadır (Schmalensee 2002, 119; Chang ve Evans 2000, 668-69; Ahlborn et al. 2001, 308-310; Wright 2001, 14; Rochet ve Tirole 2003, 70). Ahlborn et al.'a göre, takas komisyonunun 0 (sıfır) olması, kart birliklerini, pazarın iki yanını dengeleyecek tek araçlarından mahrum bırakarak dört taraflı sistemlerin ortadan kalkmasına neden olacaktır.

Takas komisyonunun düzenlenmesine ihtiyaç duyulmasının nedenlerinden biri olarak, tüketicilerin kart kullanmaları için maliyetin altında fiyatlarla teşvik edilmesi; işyerlerinin ise birliklerin belirlediği takas komisyonunu karşılamak üzere bankalarına ÜİK ödemesi ileri sürülmektedir. Ancak Rochet ve Tirole'e göre (2003, 73), talep esnekliklerinin bir fonksiyonu olarak fiyatın belirlenmesi diğer endüstrilerden de aşına olduğumuz bir

uygulamadır: Farklı kullanıcılara farklı fiyatlar uygulanması, pazar gücüne dayanan bir sapma değildir; çok sayıda kullanıcıya hizmet sağlarken ortak maliyete katılanın sosyal bakımdan en etkin yoludur. Ödeme ağları gibi farklı kullanıcı kategorileri arasında pozitif dışsallıkların bulunduğu iki-yanlı pazarlarda, pazarın bir tarafı tamamen bedelsiz bile bırakılabilir. Örneğin kart hamilleri işlem komisyonlarına yüksek direnç gösterdiğinde, sistemin devamlılığı için kart hamillerinden işlem komisyonu alınmamalıdır.

Ahlborn et al.(2001, 307), takas komisyonlarının iki yanlı bir pazarın dışsallıklarını içselleştirmek için hayati bir mekanizma olduğunu ileri sürmektedirler. Tüm kartlı ödeme sistemlerinin, işyerleri ve kart hamilleri tarafından ödenen komisyonları dengelerken, hizmeti kullananlardan talep esnekliği daha düşük olan kullanıcılardan daha yüksek fiyat tahsil ederek fiyat farklılaştırması yapmaları için geçerli nedenleri bulunmaktadır. Tüm sistemler, işyerleri ve müşterilerin katılımını dengelemek için ağ etkilerini dikkate almaktadır. Dolayısıyla takas komisyonu, toplam sistem maliyetini ve gelirini işyerleri ve kart hamilleri arasında paylaşırma aracıdır.

Rochet ve Tirole'e göre (2003, 77), takas komisyonlarını sosyal optimal olandan belirgin bir farklılık gösterecek düzeyde belirlemek birliğin de çıkarına değildir. Bunun nedenlerini, şu şekilde sıralamaktadır:

Öncelikle ağ dışsallıklarının varlığı, işin bir tarafını zayıflatmanın diğer tarafın talebini azaltacağı anlamına gelmektedir. İkincisi, ağ içindeki rekabet nedeniyle ihraççıların marjinal maliyetindeki bir azalma, kart hamilleri lehine rekabete dönüşecektir. Üçüncüsü ağlar arası rekabet nedeniyle, işyerleri ve/veya kart hamilleri, bir ağ fiyatlarını yükselttiğinde diğer sağlayıcıya geçebilecektir.

Takas komisyonu genellikle sistem maliyetlerini paylaşma, dışsallıkları içselleştirme, pazarın iki yanını dengeleme, sistem değerini bütün katılımcılar yararına maksimize etme aracı olarak savunulmaktadır. Takas komisyonunun kamusal düzenlemelere konu olmayıp birlikler tarafından belirlenmesini destekleyenler, kartellerde görülen miktar sınırlamasının kartlı ödeme sistemlerinde oluşmadığını, takas komisyonunun sıradan bir fiyat olmadığını, düzenlemelerin kartlı ödeme sistemlerine zarar vereceğini ve kamusal düzenlemelerle belirlenen takas komisyonunun sosyal refahı artıracağını kesin olmadığını ileri sürmüşlerdir.

2.1.1.4. Takas Komisyonunun Olumsuz Etkilerini Vurgulayan Görüşler

Takas komisyonlarının olumsuz etkilerine değinen çalışmalarda, bu komisyonun 0 (sıfır) olarak belirlenmesi gerektiği veya takas komisyonunun birlikler tarafından kamu gözetimi altında belirlenmesi gerektiği ileri

Hatice AKKAYA KARAYOL

sürülmektedir. Bu çalışmalarda genellikle takas komisyonu, ilave ödeme yasağı uygulamalarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Bunun nedeni İÖY uygulandığında, kart kullanmayan tüketicilerin de işyerleri tarafından nihai fiyatlara eklenen kart kabul etme maliyetlerine katlanmalarındır. İÖY kuralı, kart kullanıcılarının kullandıkları ödeme hizmetinin gerçek maliyetiyle karşılaşmalarını engellemektedir. Bu bölümde değinilecek çalışmalarda genel olarak, takas komisyonunun ihraççılar için ciddi bir gelir kaynağı olması nedeniyle komisyondaki artışların sapmalar yaratabileceği, maliyetli bir ödeme aracı olan kredi kartının aşırı promosyonunun toplumsal refaha olumsuz etkileri olacağı, birlikte belirlenen takas komisyonlarının kart kullanmayan tüketicilerin zararına olduğu ileri sürülmektedir.

Net ihraççı bir banka için takas komisyonu, gelir kaynağı; net kabulcü bir banka içinse maliyet kalemidir. Ancak kabulcü bankanın bu maliyeti ÜİK'ye dahil ederek işyerinden tahsil etmesi mümkündür. İşyerleri de sundukları ödeme aracının maliyetini, mal/hizmet bedelinin içinde tüketicie yansıtılabilmektedir. Bu durumda bankaların takas komisyonunu düşük seviyede belirlemeleri yönünde herhangi bir baskı oluşmamaktadır. İÖY durumunda, o işyerinden nakit kullanarak mal/hizmet satın alan tüketici de kart kullanma maliyetinin dahil edildiği fiyatı ödemektedir.

Carlton ve Frankel, takas komisyonunun olumsuz etkilerine ilk defa değinenlerdendir. Sistem katılımcılarının maliyetlerini karşılamak için ihtiyaç duyulduğu ileri sürülen takas komisyonu yerine, kredi kartlarını kullanan tüketicilerden kredi kartı kullandıkları için ilave ödeme tahsil edilmesinin sistem maliyetlerini karşılamakta etkili olacağını savunmuşlardır (1995a, 657). Carlton ve Frankel'e göre (1995a, 658), bankalar arasında tam rekabet yoksa, ihraççı bankalar takas komisyonundan elde edilen (maliyetlerinin ötesindeki) gelirleri nedeniyle rekabet etmekten uzaklaşacak, kart kullanmanın fiyatını yükseltmek ve kart hizmetleri üretim miktarını kısıtlamak suretiyle takas gelirlerini kendilerinde tutacak veya bu gelirleri daha etkin ödeme araçları pahasına kartların aşırı promosyonu için harcayacaklardır.

İhraççı bankalar arasındaki rekabet bu problemleri ortadan kaldıracak kadar yoğun olsa bile, kart birliklerinin kuralları ile işyerlerinin kart kullanımı için etkin bir ilave ödeme -ödemede kart kabul etmelerinin işyerlerine net maliyetine eşit bir ilave ödeme- belirlemeleri engellenebilir veya işyerleri birden fazla fiyat duyurmanın maliyetinden kaçınmayı seçebilirler. Bu durumda takas komisyonu, ödeme şeklinden bağımsız olarak tüm malların ortalama fiyatında yapılacak bir artışla telafi edilecektir. Bu artış, kredi kartına alternatif ödeme yöntemlerinin kullanılması halinde bir vergiye dönüşmektedir ve çeşitli ödeme mekanizmalarını kullanma eğilimlerini saptırmaktadır. Bu durumda bankalar daha fazla kredi kartı ihraç etmekte ve tüketiciler kredi kartını daha fazla

kullanmaktadır. Carlton ve Frankel (1995a, 661), -açıkça önermeler dahi-takas komisyonunun 0 (sıfır) olarak belirlenmesi gerektiğini ima etmektedir.

Frankel (1998) de, işyerlerinin kartlı işlemlerden ilave ödeme tahsil etmelerinin çeşitli nedenlerle pratik olmaktan uzak olduğunu vurgulamakta; fiyat birliğine yönelik bu güçlü eğilimin, takas komisyonunun belirlenmesinde kart birlikleri için pazar gücü yarattığını ileri sürmektedir. Bunun nedeni, kart kullanıcılarının, nakit müşterileriyle aynı fiyatı ödedikleri için komisyon düzeyine duyarsız kalması ve kart kabulü karlı müşterilerini etkilediği için işyerlerinin, bankalara kart kullanımıyla ilgili daha fazla ödeme yapma konusunda direnç göstermemesidir. İhraççı bankaların ödül, puan gibi teşviklerle takas komisyonu kazançlarını kart hamillerine yönlendirmeleri, kartların aşırı kullanımına ve etkin olan diğer ödeme araçlarının yetersiz kullanımına neden olmaktadır. Bu sapmadan kaçınmak için Frankel, kabulcü ve ihraççı bankaların 0 (sıfır) takas komisyonu ile işlemleri gerçekleştirmesini önermektedir.

David Balto (2000, 219-220), ABD’de 1984 yılında mahkemenin, NaBanco’nun, takas komisyonunun illegal fiyat tespiti olduğu iddiasını redderek takas komisyonu belirlenmesine izin verme nedenlerini yeniden incelemekte ve bu nedenlerin herbirini günümüz koşullarında hatalı bulmaktadır. Çünkü elektronik işlemciliğin gelişmesiyle, ihraççı bankaların maliyetlerini doğrudan müşterilerinden tahsil edebilmeleri mümkün hale gelmiştir. Ayrıca pazarın iki yanı da 80’li yıllardakine göre yoğunlaşmış olduğundan daha az sayıdaki bankalar arasında ikili anlaşmalar uygulanabilir hale gelmiştir. Balto’ya göre, takas komisyonları, günümüzde “etkisiz transfer ödemesi” niteliğinde değildir; çünkü kart birlikleri yeni ağ girişi daha zor olduğu için günümüzde daha fazla pazar gücüne sahiptir. Bankalar kabulcülükten daha çok ihraççılıkla ilgilendiği için takas komisyonunu yüksek tutarak, üye işyerleri ve tüketicilerden mümkün olan en yüksek geliri elde etme eğilimindedirler. Üye işyerlerinin komisyonun belirlenmesinde açık bir etkisi olmazsa, birliklerce maliyetlerin manipüle edilmesi imkanı da daha çok olacaktır.

Balto’ya göre (2000, 223-224) kısıtlı bir kuruluş süresi için takas komisyonu belirlemelerine izin verilmesi; komisyonların maliyetlere göre düzenlenmesi; bankalara ikili anlaşmalarla takas komisyonu belirleyebileceklerinin duyurulması; İÖY kuralının ortadan kaldırılarak tüketicilerin alternatif ödeme yöntemlerinin gerçek maliyetleriyle karşılaşmasının sağlanması, takas komisyonunun birlikte belirlenmesine alternatif olabilecek yöntemlerdir.

Dışsallıkların içselleştirilmesi için takas komisyonunun gerekli olduğu savına karşı, Rinaldi ve de Grauwe (2002, 22), takas komisyonu nasıl belirlenirse belirlensin ağ dışsallıkları arttıkça optimal takas komisyonunun her zaman düştüğünü ileri sürmektedir. Dolayısıyla kabulcünden ihraççıya aktarılan

Hatice AKKAYA KARAYOL

takas komisyonu, özellikle ağ gelişiminin başlangıç aşamasında faydalıdır. Ancak ağ büyüdükçe optimal takas komisyonu, 0 (sıfır)'a yaklaşacak veya negatif olacaktır, yani ihraççıdan kabulcüye geçecektir. Takas komisyonu, aslında bir kart ağının oluşturulması ve genişlemesi için eğilimler yaratabilir; ancak işyeri tabanı genişledikçe ve kart hamili sayısı arttıkça, bu eğilimler için bir neden kalmayacaktır. Kart birlikleri yeterli kullanıcı tabanına ulaştığında ise, ölçek ekonomileri buna izin verse bile, işyerlerinin kartlı ödemedenden vazgeçmesinin mümkün olmadığını bildikleri için, takas komisyonunu azaltmak istemeyecektir. İşyerleri de maliyetlerini karşılamak için perakende fiyatlarını yükseltme imkanına sahip oldukları için buna direnmeyecektir. Rinaldi ve de Grauwe'a göre (2002, 23) bütün bu nedenlerle rekabet otoritelerinin belirttiği kuşkuşların sağlam dayanakları bulunmaktadır.

Chakravorti ve Shah (2003), ihraççıların yarıdan fazlasının yıllık kart ücreti tahsil etmediğini, tüketicilerin nadiren işlem başı komisyonlarla karşılaştığını tespit etmiştir. Dolayısıyla devretmeyen kullanıcıların kredi kartlarını kullanmanın marjinal maliyetinden daha az ödediği ileri sürülebilir. Chakrovorti'ye göre (2003, 52), ihraççıların ödeme hizmetlerini devretmeyen kullanıcılara marjinal maliyetlerinin altında sunmalarının nedenleri, bu tür bir fiyatlandırma stratejisinin kredi portföylerinin risk yapısını geliştirmesi, pazar paylarını artırması ve gelecekte ödünç almayı seçebilecek, ancak şu anda devretmeyen kullanıcılardan elde edilen kazancı¹⁴ artırmasıdır.

Rochet ve Tirole'e göre (2002, 559), işyerleri kartlara direnç gösterebilirse, özel ve sosyal optimal takas komisyonları eşit olacaktır. İşyerleri sınırlı direnç gösterebiliyorsa, ihraççıların takas komisyonlarını sosyal optimal düzeyin üzerine yükseltebileceğini ve bu şekilde kart hamili ücretlerini optimal seviyenin altına düşürerek kredi kartı hizmetlerinin aşırı sunulmasına neden olabileceğini belirtmektedir. Rochet ve Tirole (2002, 566), işyerlerinin ödedikleri komisyon, sağladıkları faydanın üzerinde olsa dahi kredi kartlarını kabul edebileceklerini ileri sürmektedir. İndirim ve ödül, puan uygulamaları gibi teşvikler, işyeri direncini azaltan faktörlerdir ve ihraççı kontrollü sistemlerin takas komisyonlarını optimal seviyenin üzerinde belirlemelerine imkan vermektedir (2002, 560).

Gans ve King, önceki tartışmaların İÖY uygulamasına yaklaşması ve takas komisyonunun İÖY ile beraber değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Gans

¹⁴ İhraççı bankaların gelecekte ödünç almayı seçebilecek potansiyel devredenlere yoğun pazarlama teknikleriyle yaptığı yatırım, oldukça karlı gözükmektedir; çünkü kredi kartı faiz oranları tüketici faizi oranlarına göre oldukça yüksektir. Ausubel (1991, 75), ABD kredi kartları piyasasında 80'li yıllarda 4000 banka olmasına rağmen rekabetin işlemediği, bankaların kredi kartı faiz oranlarını fon maliyetlerinin oldukça üzerinde belirlediği ve tüketicilerin alışverişlerinde kredi kartı kullanırken son ödeme tarihinde borçlarını kapatmayı planlamaları (ama yapamamaları) nedeniyle kredi kartı faiz oranlarına oldukça duyarsız kaldığı sonuçlarına ulaşmıştır.

ve King (2001, 5), İÖY uygulanması durumunda, pazar gücüne sahip bir bankanın sistematik olarak takas komisyonlarını manipüle etmek suretiyle karını artırma imkanının, perakende seviyesindeki işyeri rekabetine dayandığını ileri sürmektedir. İÖY uygulanması durumunda, birlikler bu komisyonları tüketicilerin nakit veya kredi seçimini saptırmak üzere kullanacak gücü bulmakta ve takas komisyonlarının gerçek iktisadi etkileri olmasına yol açmaktadır (2001, 5). İÖY uygulanmadığında veya işyerleri arasında tam rekabet olduğunda, takas komisyonunun kredi kartı ağında gereksiz bir fiyat olduğu; yalnızca takas komisyonları konusunda düzenleme yapılmasının, uzun vadede rekabet veya kart birliklerinin faaliyetleri üzerinde hiçbir etkisi olmadığı savunulmaktadır (2001, 11). İÖY uygulandığında, takas komisyonlarının birliklerce belirlenmesi, yalnızca perakende düzeyinde rekabet yetersiz ise sorun yaratabilecektir. Gans ve King, güçlü bir rekabet varsa, takas komisyonlarını sistematik biçimde saptırma çabalarının pazarı nakit ve kredi kartı pazarları olarak ayıracağını ve bankaların karlarını artırmayacağını savunmaktadır (2001, 38).

Genellikle kartlı ödemelerde takas komisyonunun yalnızca ihraççıların isteği olduğu düşünülebilir. Ancak Gans ve King'e göre, takas komisyonlarında artış, ihraççıların müşterilerine uyguladıkları komisyonları azaltmaları için dolaylı bir yoldur ve kabulçüler bu azaltma, kartların daha çok kullanılmasına yol açacağı için aslında dolaylı olarak daha çok kar elde etmektedir. Cruickshank Raporu da (2000, 81), paralel şekilde, kabulçülerin takas komisyonlarındaki artışlara istekliliğine işaret etmektedir; bunun nedeni artışları işyerlerine yansıtabilecek olmalarıdır.

Takas komisyonunun gerekliliğini savunanların en sık başvurduğu kaynak, Baxter'ın makalesidir. Rochet ve Tirole (2002, 564), Baxter'ın modelinin kart kabulünün rekabet aracı olduğunu gözardı ederek işyeri direncini olduğundan yüksek varsaydığını ileri sürmektedir. Çünkü işyeri, işlem faydalarının yanısıra satış artışı faydası için de kart kabul etmeye istekli olabilir ve direnç gösteremeyebilir. Bu durum işyerlerinin, takas komisyonu ve ÜİK yüksek seviyede olsa dahi kart kabul edebileceğini göstermektedir (Katz 2001, 26).

Katz, Schmalensee'nin çalışmasını ise, işyerinin ödeme yapma istekliliğini sosyal refah ölçüsü olarak dikkate alması nedeniyle eleştirmektedir. Katz (2001, 27), bir işyerinin sağladığı fayda ile genel olarak işyeri refahı ve sosyal refah arasında bağlantı olmayabileceğini vurgulamaktadır.

2.1.2. AB'de Takas Komisyonuna İlişkin Karar ve Uygulamalar

Bankaların biraraya gelerek birlikte fiyat tespit etmeleri, rekabet hukuku bakımından fiyat tespiti anlaşması veya teşebbüs birliği kararı olarak değerlendirilmektedir; ancak takas komisyonlarının kartlı ödeme sistemlerinin

Hatice AKKAYA KARAYOL

kendine özgü işleyişi nedeniyle gerekli olduğu genellikle kabul görmekte ve muafiyet tanınabilmektedir. Rekabet hukuku bakımından, fiyat tespitine muafiyet tanınması oldukça istisnai bir durumdur; bu nedenle takas komisyonunun sistemin tüketicileri olan işyerlerinin ve kart hamillerinin zararına olacak şekilde veya toplumsal refahı olumsuz etkileyecek düzeyde belirlenmemesi için muafiyet, çeşitli koşullara tabi tutulmaktadır.

Avrupa'da Visa International-MIF¹⁵ kararından önce, Avrupa Komisyonu, ödeme sistemlerinin takas komisyonlarına ilişkin çoktarafli anlaşmaları (*multilateral agreements*) 81. madde çerçevesinde incelemiş ve çeşitli kararlar almıştır. Bu kararlardan¹⁶ genel olarak, Avrupa Komisyonunun takas komisyonlarına ilişkin çoktarafli anlaşmaların 81(1) anlamında rekabeti kısıtlayıcı olduğunu, ancak belirli koşulları taşıdığı takdirde 81(3)'e göre muafiyet alabileceğini değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

2.1.2.1. AT Rekabet Kurallarının Üye Ülkeler Arası Kredi Transferlerine Uygulanmasına İlişkin Duyuru¹⁷ (1995)

Komisyon tarafından “Avrupa Topluluğu Rekabet Kurallarının Üye Ülkeler Arası Kredi Transferlerine Uygulanmasına İlişkin Tüzük”ün (1995) 40-42. paragraflarında takas komisyonunun 81(1) çerçevesinde rekabeti neden sınırlayıcı olduğu, kısaca açıklanmaktadır.

- Takas komisyonu, bankaların tek başlarına fiyatlama politikalarına ilişkin karar verme özgürlüklerini kısıtladığı için 81(1). madde kapsamındadır. Bu komisyonun tüketicilere yansıtılmasına ilişkin anlaşmalar da 81(1) kapsamında bir başka rekabet sınırlaması olacaktır¹⁸.
- Sistemler arası rekabetin yeterince güçlü olması, takas komisyonunun müşterilere yansıtılan fiyatlar üzerindeki etkilerini azaltabilir ve uygulama 81(1) dışında kalabilir¹⁹.
- Sistem içi rekabetin sınırlı olduğu veya hiç olmadığı durumlarda, takas komisyonu rekabetin hissedilir derecede kısıtlanmasına neden olacaktır.

¹⁵ Çoktarafli Takas Komisyonu anlamındadır. Kararda MIF kelimesi kullanılmasına rağmen Tezin bütünlüğünü bozmamak amacıyla takas komisyonu kelimesi kullanılacaktır.

¹⁶ Bu kararlar, kart dışı ödeme sistemlerine ilişkin kararlardır. Bu nedenle, bu kararlara özet olarak Ek'te yer verilmektedir.

¹⁷ Notice on the application of the EC competition rules to cross-border credit transfers, OJ C 251/3, 27.9.1995

¹⁸ pr. 40

¹⁹ pr. 41

Tüzüğün daha çok sistemler arası rekabeti vurguladığı görülmektedir. Ancak takas komisyonunun rekabeti kısıtlayıcı yönleri, Roma Antlaşmasının 81(1). maddesi çerçevesinde detaylı olarak açıklanmamıştır ve Tüzük, bu nedenle eleştirilere konu olmuştur (Gyselen 1996, pr.33,35). Bunun yanısıra Tüzük'ün 43. paragrafında şöyle denilmektedir:

Takas komisyonuna ilişkin anlaşmalar 85(1). madde çerçevesinde değerlendirilmektedir; ancak yalnızca belirli işbirliği şekillerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için bunların gerçekten gerekli olduğu gösterilirse, 85(3). madde çerçevesinde muafiyet alabileceklerdir... Komisyon, bu anlaşmaların sağlamayı amaçladıkları ekonomik fayda ile tüketicilerin bu faydadan adil bir pay alıp almayacağını ve takas komisyonu düzenlemelerinin bu faydayı sağlamak için gerçekten gerekli olup olmadığını inceleyecektir.

2.1.2.2. VISA INTERNATIONAL- MIF (Takas Komisyonu) Kararı

Visa ilk olarak 31.1.1977'de, Visa birliği ve üyeleriyle ilgili çeşitli kural ve düzenlemelere ilişkin olarak menfi tespit veya muafiyet başvurusunda bulunmuş; Avrupa Komisyonu tarafından, bildirilen kural ve uygulamalara menfi tespit tanınmıştır. Ancak daha sonra İngiliz Perakende Konsorsiyumu'nun şikayeti üzerine 1985 yılında dosya yeniden açılmış ve yapılan incelemeler sonucunda 1992 yılında menfi tespit geri alınmıştır. 1997 yılında EuroCommerce (Topluluk çapında perakende, toptan ve uluslararası ticaret temsilcisi) tarafından gönderilen bir şikayet de bu dosya ile birleştirilmiştir²⁰. Komisyon, 24.7.2002 tarihli kararla²¹, Visa'nın takas komisyonu uygulamasına muafiyet tanımıştır.

Visa (Visa International Service Association), 20.000 üye finansal kuruluşun ortak olarak sahip olduğu, ABD'de kurulmuş kar amaçlı bir şirkettir. Visa'nın faaliyet alanları, kartlı ödeme işlemlerinde otorizasyon ve takas için ağ kurmak ve yönetmek, sistemin kurallarını oluşturmak, üyelik şartlarını ve üye kuruluşların faaliyetlerini düzenlemek ve yönetmektir. Visa'ya, genel olarak, bankalar veya mevduat kabul etme yetkisine sahip olan kuruluşlar üye olabilmektedir²². Üye kuruluşlar, Visa'dan aldıkları lisansla kart hamillerine Visa kart ihraç edebilmekte ve/veya işyerleriyle Visa kartların kabulüne ilişkin sözleşme imzalayabilmektedir. Visa, dünya çapında operasyonel olarak 6 ana

²⁰ Komisyon, Visa'nın takas komisyonu ve üyeliğe ilişkin koşullar dışındaki kural ve uygulamalarına OJ L 293/24, 10.11.2001 kararıyla muafiyet tanımıştır. Bu karara İÖY'nin değerlendirildiği bölümde ve fiyat dışı rekabet bölümünde ayrıca yer verilecektir.

²¹ OJ L 318/17, 22.11.2002

²² agk, pr. 6

Hatice AKKAYA KARAYOL

bölgede örgütlenmiştir ve Avrupa Bölgesinde 5000'den fazla üyesi bulunmaktadır.

Karar, 27.6.2001'de Visa Avrupa Yönetim Kurulu tarafından Komisyon'a sunulan Visa Avrupa bölge içi takas komisyonu tasarısına ilişkindir. Komisyon, 11.8.2001'de yayınladığı bir duyuru²³ ile üçüncü tarafların taslağa ilişkin görüşlerini talep etmiştir. Söz konusu takas komisyonu, AET içindeki işyerlerinde üye ülkeler arası Visa tüketici kartı işlemlerine ve yerel merkezlerce ayrı bir takas komisyonunun belirlenmediği durumlarda yurtiçi kartlı işlemlere uygulanmaktadır. Visa kurallarına göre, ikili bir anlaşmanın yokluğunda kabulcü banka Visa kartın kullanıldığı her işlem için takas komisyonu ödemek zorundadır²⁴. Takas komisyonu tasarısı, Visa takas komisyonunun önceki uygulamasından dört noktada farklılık göstermektedir²⁵:

1. Visa, takas komisyonu seviyesini düşürecektir: banka kartları için takas komisyonunun yıllık ağırlıklı ortalaması işlem başına 0,28 Euro'yu geçmeyecek, kredi kartları ve offline banka kartlarında takas komisyonunun ağırlıklı ortalaması ise 2007'ye kadar %0,7'ye düşecektir.
2. Visa, takas komisyonunun değerlendirilmesini sağlayacak objektif bir kriter oluşturmak üzere, ihraççıların ödeme hizmetleri sağlarken katlandıkları maliyetler için üç kategori kullanacaktır: işlemcilik maliyetleri, kart hamillerine sunulan bedava fonlamanın maliyeti ve işyerlerine ödeme garantisi sağlamanın maliyeti. Visa tarafından yürütülecek maliyet çalışması, bağımsız muhasebe firması tarafından -firma, Komisyon tarafından onaylandıktan sonra- denetlenecektir. Çalışmanın sonucunda belirlenen takas komisyonu düzeyi azami düzey olacaktır.
3. Visa'nın mevcut düzenlemeleri, işyerlerinin talep ettikleri takdirde takas komisyonu düzeyini ve üç maliyet kategorisinin bu oran içindeki ağırlıklarının bilgisini üye bankalardan edinmelerini sağlayacak şekilde değiştirilecektir.
4. Posta/telefon emirli (MO/TO) işlemlerde ayrı bir takas komisyonu uygulamasına başlanacaktır; özellikle ödeme garantisi ve işlemcilik maliyetleri kategorilerinde bu işlemler için düzeltme yapılacaktır.

2.1.2.2.1. Şikayetçi EuroCommerce'in İddiaları

EuroCommerce, takas komisyonunu belirleyen anlaşmanın bir fiyat karteli ve dolayısıyla rekabet hukukunun açık ihlali olduğunu ve muafiyet

²³ OJ C 226/21, 11.8.2001

²⁴ pr. 10

²⁵ pr. 16-27

tanınamayacağını ileri sürmüştür²⁶. EuroCommerce'e göre bankaların kendi fiyatlama politikalarını belirleme özgürlüklerini ve aynı kartlı ödeme sistemindeki ihraççı ve kabulcüler arasındaki rekabeti sınırlayan takas komisyonu, Visa'nın işleyişi için kaçınılmaz değildir ve Almanya'da Ec-Karte, Avustralya'da EFTPOS banka kartları sistemi gibi takas komisyonu olmaksızın işleyen dört taraflı kartlı ödeme sistemleri bulunmaktadır. Ayrıca Kanada'daki Interac sistemi takas komisyonunu 0 (sıfır) olarak uygulamaktadır.

EuroCommerce, takas komisyonu uygulamasının bankaların yeni kart ürünleri ve hizmetleri geliştirmek yerine takas komisyonu gelirlerini çoğaltmaya yoğunlaşmaları sonucu yenilikleri yavaşlattığını iddia etmiştir. Takas komisyonu, kart hamillerine bedava sunulan hizmetlerin ve faiz uygulanmadan sağlanan fonlamanın maliyetlerini üye işyerlerine transfer etmektedir. Bu durum üye işyerleri aleyhine ve kart hamilleri lehine adaletsiz bir durum ortaya çıkarmaktadır. EuroCommerce, özellikle ödeme garantisinin üye işyerleri tarafından talep edildiğini veya üye işyerleri tarafından ödenmesi gerektiğini kabul etmemektedir. İşlem maliyetleri ve bedava fonlama maliyeti de takas komisyonuna dahil edilmemelidir²⁷. EuroCommerce'e göre, kart çıkaran bankanın kabulcü bankaya sağladığı hiçbir hizmet bulunmamaktadır, dolayısıyla aralarında hiçbir ödemeye gerek yoktur. Takas komisyonu, daha ziyade nihai tüketicilerin daha yüksek perakende fiyatlar ödemesine neden olan, yüksek maliyetler doğuran bir vergi veya haraç niteliğindedir²⁸. EuroCommerce, muafiyetin dördüncü koşulunun da sağlanmadığını, çünkü Visa'nın Europay'le birlikte %80 pazar payına ulaşan bir düopol oluşturduğunu iddia etmiştir²⁹. Dolayısıyla EuroCommerce'e göre VISA takas komisyonu için muafiyet mümkün değildir, çünkü takas komisyonu sosyal refahtan ziyade kartlı ödeme kuruluşunun karını maksimize etmeye yöneliktir ve takas komisyonuna kartel davranışı olarak muamele edilmesi gerekmektedir.

EuroCommerce, Komisyon'un takas komisyonu taslağına ilişkin görüş istemek üzere yayınladığı duyurudan sonra da, bu iddialarını genişletmiştir: EuroCommerce, Komisyon'un muafiyet tanıdığı takdirde fiyat düzenleyici olarak hareket ettiğini, takas komisyonunun 0 olması gerektiğini, önerilen şeffaflığın işyerlerinin bankalar karşısındaki pazarlık gücünü artıramayacağını ileri sürmüştür³⁰.

²⁶ pr. 63

²⁷ pr. 78

²⁸ pr. 97

²⁹ pr. 104

³⁰ pr. 134

2.1.2.2.2. Üçüncü Tarafların Taslağa İlişkin Görüşleri

Görüş bildiren ödeme sistemlerinden biri, Komisyon'un fiyat düzenleyici izlenimi verdiğini ve yetkilerini aştığını, takas komisyonunun azami seviyesinin belirlenmesinin yenilik ve teknolojik gelişmeyi engelleyeceğini ve dört taraflı ödeme sistemlerinin gelişmesini önleyeceğini iddia etmiştir. Bir diğer ödeme sistemi ise bedava fonlama süresinin ihraççı ile kart hamili arasındaki ilişkiyle ilgili olduğunu ve kendi takas komisyonunun hesaplanmasında bu maliyetin dışarıda tutulduğunu belirtmiştir³¹.

Ulusal otoritelerden ikisi görüş bildirmiştir: Biri, Visa takas komisyonuna menfi tespit tanınamayacağını belirtmiştir; diğeri ise takas komisyonunun fiyat belirleme anlaşması olduğunu, ancak komisyon düzeyi aşırı değilse muafiyet tanınabileceğini, bedava fonlama süresinin dışarıda bırakılması gerektiğini, ödeme garantisi maliyetinden kart hamilinin ödeyememesi durumunun çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür³².

Görüş bildiren perakendeciler ise banka kartlarının üye ülkeler arası ödemelerde nadiren kullanıldığını, o yüzden bu kartlar için takas komisyonu değişikliğinin etkisinin çok az olacağını, maliyet çalışmasının Komisyonun belirleyeceği uzmanlar tarafından yapılması gerektiğini, işyerlerine ödeme garantisi bazı işlemlerde verilmediği için bu kalemin maliyetler arasında yer almaması gerektiğini, Visa'nın taslağının halihazırda beklenen maliyet azalmaları nedeniyle önerildiğini (EMV standardı), bedava fonlama süresinin dahil edilmemesi gerektiğini ve işlemcilik maliyetlerinin yalnızca kart hamilinin yararına olduğunu iddia etmişlerdir³³.

Komisyon bu görüşleri, Visa taslağının bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini, Komisyon'un bu taslağı değerlendirmeyi fiyat düzenlemesi olarak değerlendirmedeğini, Visa tarafından bağımsız muhasebe denetiminin taahhüt edildiğini, MO/TO ödemelerde sahtecilik kayıpları için garanti verilmediğinden Visa'nın bu işlemler için ayrı bir takas komisyonu belirleyeceğini belirterek cevaplamıştır³⁴.

2.1.2.2.3. Visa'nın Savunması

Visa, Komisyon'un çeklerle ilgili daha önceki kararlarını dayanak göstererek ilgili ürün pazarının ödeme kartlarının yanısıra nakit ve çeki de içine

³¹ pr. 36

³² pr. 37

³³ pr. 38

³⁴ pr. 39

alan tüm tüketici ödeme sistemleri pazarı olduğunu ileri sürmüştür³⁵. Visa, ayrıca takas komisyonunun 81. maddenin kapsamı dışında olduğunu, bir yan sınırlama olarak değerlendirilebileceğini, çünkü Visa sisteminin işleyişi için gerekli olduğunu ileri sürmüştür³⁶. Visa'ya göre, takas komisyonu, ihraççılar tarafından kabulcülere veya işyerlerine sunulan bir hizmet bedeli değildir, dolayısıyla fiyat değildir. Takas komisyonu, dışsallıkların ve ortak talebin görüldüğü bir ağda birlikte bir hizmet sunmak için işbirliği yapan teşebbüsler arasında bir maliyet transferidir. Visa ayrıca dört taraflı bir ödeme sisteminin takas komisyonu belirlemesini yasaklamanın üç taraflı sistemlere avantaj sağlayacağını belirtmiştir³⁷. Takas komisyonu, rekabeti hissedilir derecede sınırlamayacaktır; çünkü takas komisyonu, ÜİK'nin bileşenlerinden yalnızca biridir³⁸.

2.1.2.2.4. Komisyon'un Hukuki Değerlendirmesi

Komisyon, ödeme sistemlerine ilişkin önceki kararlarında ve Tüzükte uyguladığı gerekçelendirmeyi daha ayrıntılı biçimde Visa International-MIF davasında uygulamıştır. Komisyon öncelikle ödeme kartlarına ilişkin olarak iki tip rekabetin belirlenebileceğini, bunlardan birinin farklı ödeme sistemleri arasındaki (sistemler arası) rekabet olduğunu, diğerinin ise finansal kuruluşlar arasında kartla ilgili faaliyetler bakımından (ihraççılık ve kabulcülük) ortaya çıkan (sistem içi) rekabet olduğunu belirtmiş; karar bakımından sistemler arası ilgili pazarın tüm ödeme kartlarından oluştuğunu belirtmiştir³⁹. Coğrafi pazar tanımlamasını ise açık bırakmıştır⁴⁰.

Komisyon, Visa kurallarının teşebbüsler arası anlaşma veya teşebbüs birliği kararı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir⁴¹. Takas komisyonunun gerekliliğine ilişkin olarak ise, teorik olarak Visa sisteminin takas komisyonu dışında alternatif düzenlemelerle işleyebileceğini, ihraççı bankaların maliyetlerini tamamen veya kısmen kart hamillerinden alabileceğini belirtmiş⁴²; Visa sistemindeki takas komisyonunun 81. madde çerçevesinde bankaların kendi başlarına fiyatlandırma politikalarına karar verme özgürlüklerini kısıtladığını ve kart çıkaran kuruluşlarla üye işyeri edinen kuruluşlar arasındaki rekabeti sınırlayıcı olduğunu dikkate almıştır⁴³.

³⁵ pr. 40

³⁶ pr. 56-57

³⁷ pr. 61-62

³⁸ pr. 70

³⁹ pr. 43-52

⁴⁰ pr. 53

⁴¹ pr. 55

⁴² pr. 59

⁴³ pr. 64

Hatice AKKAYA KARAYOL

Komisyon'a göre, kart çıkarma (ihraççılık) ve üye işyeri edinme (kabcülcük), farklı özellikler ve maliyetler içeren, esas olarak farklı faaliyetlerdir. Bu nedenle takas komisyonu, bir üretim ortak girişiminde ortaklar arasındaki bir maliyet değişimi olarak kabul edilemez⁴⁴. Kart ihracı ve üye işyeri edinme faaliyetleri takas komisyonu tarafından etkilenmektedir ve Visa üyesi bankalar takas komisyonuna ilişkin anlaşmaları dikkate alındığında rakip konumundadırlar. Özellikle bankalar arasında bir takas komisyonu anlaşması, kart ihracı ve üye işyeri edinme düzeyinde fiyat rekabetine etki edecektir. Çünkü takas komisyonu anlaşması tarafların nihai maliyetlerinin ve gelirlerinin belirli bir kısmını sabitlemektedir⁴⁵. Kart ihraç eden bankaların, üye işyeri edinen kabcülcü bankaları belirli bir düzeyde komisyona tabi tutmaları gerekmektedir. Bu şekilde ihraççı bankaların -kabcülcü bankalara hizmet verdikleri sürece- tek başlarına bir fiyatlandırma politikası geliştirmeleri engellenmiş olmaktadır⁴⁶.

İkinci olarak takas komisyonunun, üye işyeri edinen kabcülcü bankaların perakende düzeyinde müşterilerine karşı davranışlarını bozucu etkileri bulunmaktadır. Çünkü takas komisyonu, kabcülcü bankaların edindikleri üye işyerlerine uygulayacakları komisyonlar için fiili bir taban fiyat oluşturabilecek önemli bir maliyet kalemi niteliğindedir⁴⁷.

Buna rağmen Komisyon, takas komisyonunu rekabeti kısıtlamayı amaçlayan bir anlaşma olarak değerlendirmemektedir; çünkü dört taraflı ödeme sistemlerindeki takas komisyonu anlaşması, sistemin işleyişinin istikrarını ve etkinliğini artırmayı ve dört taraflı ödeme sistemlerinin üç taraflı ödeme sistemleri ile daha etkin şekilde rekabet etmelerini sağlayarak dolaylı bir şekilde ödeme sistemleri arasındaki rekabeti güçlendirmeyi amaçlamaktadır⁴⁸.

Komisyon, takas komisyonunun hissedilir derecede etkisi olup olmadığına ilişkin olarak ise takas komisyonunun üye işyeri komisyonları için taban fiyat oluşturduğunu ve ihraççılık pazarında yenilik ve etkinliği azaltabileceğini, kartların aşırı arzına neden olabileceğini -bunun özellikle doyma seviyesine ulaşmamış ulusal pazarlarda ve uluslararası işlemlerde geçerli olacağını- belirtmiştir. Komisyon, Visa sistemindeki takas komisyonunun Roma Antlaşması'nın 81(1). maddesi çerçevesinde rekabeti hissedilir derecede kısıtladığını tespit etmiş ve muafiyet değerlendirmesine geçmiştir.

Muafiyet değerlendirmesi yaparken Komisyon, takas komisyonu taslağı ile getirilen değişikliklerden önce uygulamada olan takas komisyonunun

⁴⁴ pr. 65

⁴⁵ pr. 66

⁴⁶ pr. 67

⁴⁷ pr. 68

⁴⁸ pr. 69

muafiyet alamama nedenlerine karşılaştırmalı olarak yer vermiştir⁴⁹. Öncelikle Visa AB Yönetim Kurulu, taslaktan önce takas komisyonunu dilediği seviyede belirleyebiliyordu ve işyerleri, bu oranı bilmedikleri için pazarlık güçleri bulunmuyordu. Ayrıca Komisyon, önceki uygulamada takas komisyonu üzerinde artış yönünde baskı olduğunu belirtmektedir. Çünkü bankaların çoğu iki büyük ödeme sistemine birden üye oldukları için hangi sistemde takas komisyonu yüksek ise onun kartını daha çok ihraç etmeyi tercih ediyordu. Dolayısıyla takas komisyonunun, Visa sisteminin üretim miktarını ençoklayan seviyede değil, karı ençoklayan ve miktarı kısıtlayan bir seviyede belirlenmesi ihtimali bulunmaktaydı.

Muafiyetin Birinci ve İkinci Koşulları (Tüketiciler Yararına Teknik ve Ekonomik Gelişme): Dört taraflı ödeme sistemlerinde iki ayrı ve bağımsız müşteri grubu bulunmaktadır: işyerleri ve kart hamilleri. Komisyon, sistemdeki kullanıcı sayısının, her iki kullanıcı grubuna olan maliyetin mümkün olduğunca sistemden elde ettikleri marjinal faydaya eşit olduğu noktada gerçekleşebileceğini belirtmiş ve bunun her bankanın kendi müşterisinden tahsilat yapmasıyla mümkün olmayacağını kabul etmiştir⁵⁰. Bu çerçevede belirlenen maliyet kategorilerinin her iki müşteri grubuna sağlanan hizmetlerin maliyeti olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Kart hamilinin hesabı ihraççı bankada tutulduğu için ve işyeri de ödemenin işleme alınması sırasında kabulcü banka aracılığıyla faydalandığı için, işlemcilik maliyetleri her iki müşteri grubuna sunulan hizmetlerin karşılığıdır⁵¹.

Ödeme garantisi olmaması halinde, diğer üye ülkelerdeki kart kullanımından kaynaklanan sahtecilik ve ödeyememe hallerinde işyeri ürün bedelini tahsil edemeyecektir. Kart hamilinin ödeyememe riskine karşı yurtiçi işlemlerde sigorta mümkün olabilir. Ancak üye ülkeler arası ödemelerde bu sigorta çok pahalı olacaktır. Ayrıca ödeme garantisinin olmaması bazı işyerlerinin kart kabulünü sonlandırabilecektir ve bu şekilde tüketiciler Visa karttan faydalanamayacak ve işyerleri ciro kaybedeceklerdir⁵².

Bedava fonlama süresine ilişkin olarak ise Komisyon, bunun yurtdışına çıkan kart hamillerinin Tek Pazar içinde ülkeler arası alımlarını artırabileceğini, bu nedenle de bu maliyeti dışarıda bırakmak için bir neden bulunmadığını, burada da her iki müşteri grubuna fayda sağlandığını belirtmiştir⁵³.

⁴⁹ pr. 80

⁵⁰ pr. 83

⁵¹ pr. 85

⁵² pr. 86-88

⁵³ pr. 89

Hatice AKKAYA KARAYOL

Dolayısıyla önerilen takas komisyonu taslağı, büyük ölçekli uluslararası bir ödeme sisteminin ağ dışsallıklarının etkisiyle teknik ve ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır⁵⁴. Takas komisyonu taslağı, objektif maliyet kriterlerine dayanması ve takas komisyonunu tamamen veya kısmen ödeyen kullanıcılar için şeffaflık getirmesi de dikkate alınarak, her iki kullanıcı grubuna adil bir şekilde fayda sağladığı için 81(3). maddenin 1. ve 2. koşullarını sağlamaktadır.⁵⁵

Muafiyetin Üçüncü Koşulu (Kaçınılmazlık): Komisyon takas komisyonunun kaçınılmazlığını, Visa sisteminin varlığı bakımından değil, kullanıcılara sağladığı faydalar bakımından değerlendirmiştir. Yukarıda değinilen faydaları gözönünde bulundurarak, pratikte uygulanma imkanı olan ve önerilen taslaktan daha az rekabeti sınırlayıcı bir alternatif bulunmadığı için Komisyon üçüncü koşulun da sağlandığını belirtmiştir⁵⁶.

Muafiyetin Dördüncü Koşulu (Rekabetin Ortadan Kaldırılmaması): İhraççılar kart hamillerine uygulayacakları komisyon ve ücretleri; kabulcüler de işyerlerine uygulayacakları komisyonların takas komisyonu dışındaki bileşenlerini belirlerken serbesttirler. Dolayısıyla ihraççılar ve kabulcüler arasındaki rekabet sınırlanmamaktadır. Ayrıca takas komisyonu, Visa ile başta Europay olmak üzere rakipleri arasındaki rekabeti de ortadan kaldırmamaktadır. Komisyon, EuroCommerce'in düopol iddiasının ise Visa üyeleri arasındaki bir anlaşmayla ilgisi olmadığını belirtmiştir⁵⁷. Komisyon, bu değerlendirmeler çerçevesinde Visa'nın sunduğu takas komisyonu Taslağına 31.12.2007'ye kadar muafiyet tanımıştır⁵⁸.

AB'de takas komisyonu değerlendirmelerinde, takas komisyonunun tüketici faydası üzerindeki etkisinin yanı sıra, Tek Pazar içinde ülkeler arası alımlar üzerindeki etkisinin de dikkate alındığı görülmektedir.

2.1.3. ABD'de Takas Komisyonuna İlişkin Karar ve Uygulamalar

2.1.3.1. NABANCO Kararı (1986)

ABD'de National Bancard Corporation (NaBanco), 1979 yılında Visa'nın belirlediği takas komisyonunu dava etmiştir. Visa ve MasterCard'a üye olan bankalar için "üçüncü taraf işlemci" olarak faaliyet gösteren NaBanco, takas komisyonunun kendisini kart ihraç eden büyük bankalara göre dezavantajlı konuma getirdiğini iddia etmiştir.

⁵⁴ pr. 91

⁵⁵ pr. 95

⁵⁶ pr. 103

⁵⁷ pr. 106

⁵⁸ pr. 109

NaBanco, Visa'nın takas komisyonu uygulamasının Sherman Yasasını ihlal ettiğini, Visa birliğinin kabulcülere tekeli fiyat uygulayan bir ihraççı karteli olduğunu ve takas komisyonunun maliyetleri kabulcü bankalara aktarmanın aracı olduğunu iddia etmiştir⁵⁹ (Evans ve Schmalensee 1999, 276-77). NaBanco, ayrıca Visa'nın ilgili pazar olan kredi kartı takas hizmetleri pazarında pazar gücüne sahip olduğunu ileri sürmüştür (Carlton ve Frankel 1995a, 649).

Baxter'ın savunmasını üstlendiği Visa ise, kendisini işyerleri ve kart hamilleri tarafından Visa'nın kullanımını maksimize etmek isteyen bir ortak girişim olarak tanımlamış, takas komisyonunun amacının ise ortak girişimin maliyetlerini işin iki tarafı arasında paylaşmak olduğunu ve kart hizmetlerinin sunulması için takas komisyonunun gerekli olduğunu belirtmiştir. Visa, ayrıca takas komisyonunun ikili anlaşmaların yol açabileceği kaotik sonuçları engellemek ve işyeri bankalarının fırsatçı davranışlarını engellemek amacıyla belirlendiğini, Visa'nın nakit ve çek gibi diğer ödeme sistemleriyle rekabet ettiği için pazar gücüne sahip olmadığını ve takas komisyonunun tüketicilere zarar verdiğinin NaBanco tarafından ispat edilemediğini ileri sürmüştür (Evans ve Schmalensee 1999, 277-78).

Mahkeme, NaBanco'nun iddialarını aşağıdaki nedenlere dayanarak reddetmiştir (Balto 2000, 217):

1. Maliyetlerin tazmin edilmesi ihtiyacı: Mahkeme takas komisyonunun kart ihraç eden bankaların başka türlü tazmin edilemeyen maliyetlerinin geri alınması amacıyla uygulandığı sonucuna ulaşmıştır⁶⁰.
2. Maliyetleri belirlemenin düzenleyici bir aracı: Mahkeme, bağımsız bir denetim şirketinin kredi kartı ihracı ve üye işyeri işlemciliğine ilişkin maliyet analizlerine dayanarak belirlenen takas komisyonunun rekabeti sınırlayıcı olmadığı konusunda ikna olmuştur.
3. Daha az sınırlayıcı bir alternatifin olmaması: Mahkeme takas komisyonundan daha az sınırlayıcı bir alternatifin bulunmadığına karar vermiştir. İkili anlaşmalarla takas komisyonlarının belirlenmesinin, 10-15 bin Visa üyesi bulunduğu için pratik olmaktan uzak olduğu sonucuna varılmıştır. Bu anlaşmaların bir kısmının sona ermesi durumunda kartın evrensel kabul edilirliliği zedelenebilecektir. Önceden belirlenen bir takas komisyonu

⁵⁹ NaBanco, bu duruma örnek olarak hem kabulcülük hem ihraççılık yapan First Chicago Bankası'nın, takas komisyonu ödemediği için, NaBanco'nun müşterilerinden birine daha uygun bir fiyat teklif etmesini göstermiştir.

⁶⁰ Kart ihraç eden bankaların bu maliyetleri doğrudan kart hamilinden geri almalarını engelleyen çeşitli yasal düzenlemeler bulunmakta idi.

Hatice AKKAYA KARAYOL

olmaması durumunda işlemi kabul eden üye işyeri, dilediği kadar komisyonu kendisinden tahsil edebilecek bir ihraççı banka ile karşı karşıya kalacaktır.

4. Rekabet üzerinde etkisi: İlgili pazar, Visa'nın tanımına paralel olarak kredi kartları, ATM'ler, çek ve nakitten oluşan tüm ödeme sistemleri şeklinde tanımlandığı için, Mahkeme takas komisyonunun rekabet üzerindeki etkisinin oldukça küçük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca takas komisyonunun aslında bağlayıcı olmadığı, dileyen bankaların alternatif anlaşmalar yapabildiği belirtilmiştir⁶¹.
5. Takas komisyonu, etkisiz bir transfer ödemesidir: Mahkeme, takas komisyonlarını üye işyeri edinen ve kart ihraç eden taraflar arasındaki maliyet ve faydaları dengeleyen bir transfer ödemesi olarak tanımlamıştır. Bankaların çoğu hem üye işyeri edinme hem de kart ihracı faaliyetlerinde bulunduğu için, takas komisyonu bu bankalar için bir kazanç kaynağı değil, bir transfer ödemesidir. Takas komisyonlarını kendileri de ödediği için, bankaların takas komisyonunu stratejik olarak kullanmaları kendilerine de zarar verecektir.

NaBanco'nun, Bölge Mahkemesi'nin bu kararını temyiz etmesi üzerine; İstinaf Mahkemesi 11. Dairesi, mahkemenin "Visa'nın tüm ödeme sistemlerinde pazar gücüne sahip olmadığı ve takas komisyonunun rekabet doğurucu olduğu" yönündeki kararını onamıştır⁶² (Evans ve Schmalensee 1999, 279).

2.1.3.3. VISA USA-VISA INTERNATIONAL- MASTERCARD INTERNATIONAL Kararı (2002)

Visa ve MasterCard'ın münhasırlık hükümlerine ilişkin Federal Mahkemenin kararının onanması ile sonuçlanan İstinaf Mahkemesi'ndeki davada⁶³, Adalet Bakanlığı tarafından sunulan özetle⁶⁴ takas komisyonlarına ilişkin olarak şu değerlendirmelere yer verilmiştir:

Kabulcü banka üye işyerine uygulanacak ÜİK'yi belirlemesine rağmen, [Visa ve MasterCard gibi] birlikler tarafından belirlenen takas komisyonu, ÜİK'nin en büyük bileşenidir (s.11).

İşyerleri, belirli sayıda müşterinin kartları kullanmak isteyeceği konusunda emin olmadıkça belirli bir marka kartı kabul etmeye istekli davranmayacaktır. Diğer taraftan tüketiciler belirli bir marka kartı alışveriş yapmayı planladıkları

⁶¹ İşlemlerin 1/3'ünde ikili anlaşmalar yoluyla Visa aradan çıkarılmıştır.

⁶² Onama kararının temyiz edilmesi üzerine ise, Yüksek Mahkeme davayı incelemeyi reddetmiştir.

⁶³ United States v. Visa USA Inc., Visa International Corp., and MasterCard International Inc. Civil Action No: 98-civ.7076

⁶⁴ US Department of Justice-Antitrust Division, *The Brief Of The United States (Final Version) in the US Court of Appeals for the Second Circuit*, 30.08.2002, No. 02-6074(L)

Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi

işyerlerinde kullanabileceklerinden emin olmadıkları sürece o kartı taşımak istemeyeceklerdir. Bu ‘tavuk-yumurta’ problemi, Visa ve Mastercard’ın geçmiş yıllarda takas komisyonlarını tekrar tekrar yükseltmelerine neden olmuştur. Birlikler ve üye bankaları, takas komisyonlarını yükseltmenin ihraççı karlarını artıracığının farkındadırlar (s.12).

Federal Mahkeme, üye işyeri kabulüne ilişkin tespitini desteklerken ‘Visa ve Mastercard’ın son zamanlarda takas komisyonu oranlarını, tek bir işyerini kaybetmeksizin birkaç kez artırdığını’ belirtmiştir. MasterCard takas komisyonu oranının maliyetlerin altında olduğunu ileri sürerek bu argümanın geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Mastercard maliyetleri nasıl hesapladıklarını, takas komisyonlarının maliyetlerinin ne kadar altında olduğunu, veya bu maliyetin ihraççıların çeşitli gelir kaynaklarına (faiz tahsilatları, takas, gecikme ücretleri, yıllık ücretler, vs) göre durumunu açıklama yoluna gitmemiştir. Dolayısıyla rekabetçi bir takas komisyonu oranının kart ihraç etme maliyetlerinin tamamını karşılaması beklenmemelidir; çünkü ihraççıların önemli başka gelir kaynakları da bulunmaktadır. Davalılar, tüm kaynaklardan elde edilen ortalama gelirin işlemin marjinal maliyetini geçtiği konusunda uzlaşmaktadır. Hatta MasterCard’ın kendi belgeleri ihraççıların bazı net işlemcilerden -ihraççıya yalnızca takas ve küçük yıllık ücretler yoluyla gelir sağlayanlar- %15 oranında kar ettiğini doğrulamaktadır. İhraççılar bazı net işlemcilerden kar ettikleri için, takas oranları marjinal maliyeti geçmektedir. Her halükarda [Visa, MasterCard gibi] birliklerin işyerleri üzerindeki gücü doğrulanmaktadır (s.56-57).

Bu dava, takas komisyonuna yönelik olmamakla beraber yukarıdaki ifadelerden ABD Adalet Bakanlığı’nın takas komisyonuna yaklaşımının, NaBanco davasında mahkemenin yaklaşımından farklı olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.4. Avustralya’da Takas Komisyonuna İlişkin Uygulamalar

Avustralya’da 1997 yılında yayınlanan Finansal Sistem Araştırması Nihai Raporu’nda⁶⁵, takas komisyonu olarak bilinen toptan satış komisyonu (*wholesale fee*) düzenlemelerinin ve kredi kartı sistemlerine üyelik koşullarındaki kısıtlamaların Avustralya Merkez Bankasında (RBA) oluşturulacak Ödeme Sistemleri Kurulu (PSB) ile Avustralya Rekabet ve Tüketici Komisyonu (ACCC) tarafından incelenmesi önerilmiştir. Bu öneri üzerine PSB ve ACCC, Avustralya’da banka ve kredi kartı sistemlerine ilişkin ayrıntılı bir çalışma yapmış ve tespitlerini Ekim 2000’de yayınlanan Ortak Çalışma’da belirtmişlerdir. Ortak Çalışma’da dört taraflı ödeme sistemlerindeki takas komisyonlarının birlikte belirlenmesi, işyeri fiyatlamasına ilişkin sınırlamalar ve sistemlere katılım kriterleri gibi düzenlemelerin etkisi incelenmiştir.

⁶⁵ Wallis Komitesi olarak da anılmaktadır.

Hatice AKKAYA KARAYOL

Nisan 2001’de ilgili tarafların görüşleri alındıktan sonra, RBA, Avustralya’da faaliyet gösteren Visa, MasterCard ve Bankcard kredi kartı sistemlerini Ödeme Sistemleri Kanunu çerçevesinde düzenleme alanına dahil etmiştir. Bu Kanun, RBA’ya kamu yararı gerektirdiği takdirde ödeme sistemleri için standartlar veya erişim kuralları geliştirme yetkisi tanımaktadır. Aynı yıl yayınlanan “Kredi Kartı Sistemlerinin Reformu: Danışma Dökümanı” (RBA, 2001) başlıklı çalışmada özel sektör düzenlemeleri incelenmiş ve önerilen reformların gerekçeleri açıklanmıştır.

Merkez Bankası’nın çalışmasından ayrı olarak, ACCC dört taraflı kredi kartı sistemlerinde takas komisyonlarının birlikte belirlenmesinin, başka bir fiyatı (ÜİK’yi) kontrol etme veya oluşturma etkisi olması nedeniyle 1974 Ticaret Uygulamaları Kanunu’nu ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır (RBA 2001, 16). Bunun üzerine, ACCC, konuyu Federal Mahkeme’ye götürmüştür. Ancak Merkez Bankası’nın yaptığı düzenleme nedeniyle, mahkeme tarafından hüküm verilmemiş ve dava durdurulmuştur (RBA 2002, 9-10).

2001 yılında yayınlanan Danışma Dökümanında takas komisyonlarına ilişkin yer verilen açıklamalar, detaylı bir araştırmaya ve teori ile pratiğin karşılaştırılmasına dayandığı için bu açıklamalara yer verilmesinde yarar görülmektedir. RBA, takas komisyonunun maliyet paylaşımı sağladığı ve ağ dışsallıklarını içselleştirdiği görüşlerini değerlendirmiştir.

Genellikle Baxter’a dayanılarak ileri sürülen maliyet paylaşımı tezi, takas komisyonları için teorik bir gerekçe ortaya koymaktadır. Ancak RBA (2001, 17-18), Baxter’ın takas komisyonunun yönü konusunda sessiz kaldığını ve sistem tarafından birlikte belirlenen komisyonun etkin olduğunu gösteremediğini belirtmektedir.

Ağ dışsallıklarına dayanarak takas komisyonunu savunanlar ise, kabulcüler tarafından ihraççılara ödenen takas komisyonlarının, ihraççıların kart hamillerinden tahsil ettiği fiyatları azaltarak kart hamillerinin farkında olmadığı faydaları veya dışsallıkları içselleştirdiğini; bu şekilde kart hamillerinin sübvansede edilmesinin, kart kullanımını yaygınlaştıracak ve dolayısıyla kart hamillerinin ve işyerlerinin yararına kart sistemini genişleteceğini ileri sürmektedir (RBA 2001, 19). Bu görüş doğrultusunda işyerleri, kabulcüler tarafından katlanılan maliyetlerin üzerinde ödeme yapmaya razı olacaklardır; çünkü daha geniş bir kredi kartı ağı kendileri için de faydalı olacaktır.

RBA, ağ dışsallıkları görüşünü savunanların, kart sistemlerinin işyerlerine düşük işlem maliyetleri ve artan satışlar şeklinde iki temel fayda sağladığı şeklindeki varsayımlarının geçerliliğini incelemiştir. RBA’ya göre, düşük işlem maliyetleri, uygulamada geçerli değildir; çünkü ARA (Avustralya Perakendeciler Birliği)’nin yaptığı araştırmaya göre, kredi kartları işyerleri için

en pahalı ödeme araçlarından biridir. Kredi kartlarının işyerlerinin satışlarını artırdığı tezi, RBA (2001, 23) tarafından ele alındığında, bireysel olarak işyerlerinin elde ettiği satış artışının tüm işyerlerine fayda sağlamayacağı, çünkü bu artışın diğer işyerlerinin satışlarında azalma pahasına gerçekleştiği⁶⁶ ileri sürülmektedir.

Ayrıca takas komisyonuna ilişkin şikayetlerin hemen hemen her ülkede perakendeci birlikleri tarafından yapılması, kredi kartlarının düşük işlem maliyetlerine yol açmadığını dolaylı olarak ortaya koymaktadır. Zira böyle bir düşüş olsaydı, perakendecilerin şikayetçi olmak yerine, kredi kartı işlemleri için indirimler sağlaması ve uygulamayı teşvik etmesi beklenirdi.

Bu noktada Katz'ın (2001, 11), toplam tüketimin belirleyicilerine ilişkin iktisadi yazını değerlendirerek, kredi kartı kullanımının toplam tüketimde sürekli ve belirgin bir artışa neden olacağı iddiasının geçersiz olduğu sonucuna ulaştığı belirtilmelidir. ABD Merkez Bankası'nın (FED) 1983'te kredi kartlarının tüketim üzerindeki etkisi üzerine yaptığı çalışmada, kredi kartı kullanımının işyerleri arasında satışın yer değiştirmesine neden olabileceği, dolayısıyla perakendecilerin kart kabulünün maliyetlerini telafi edecek şekilde net satış kazancı elde edemeyeceği belirtilmiştir (RBA 2001, 26). RBA'ya göre (2001, 27), tüketicilerin kredi kartı ile daha fazla harcama yapması, yalnızca kısa vadede ve bireysel tüketici düzeyinde geçerlidir. Ağ dışsalıkları tezi, kredi kartı kullanımının ekonominin bütününde sürekli bir satış ve tüketim artışına neden olduğunu ortaya koyamamaktadır.

RBA'ya göre (2001, 28), İÖY kaldırıldığında, takas komisyonlarının etkisiz olduğu yönündeki görüşlerin uygulamada değeri yoktur, çünkü işyerlerinin yalnızca nakitle satış yapma olasılığı oldukça düşüktür. RBA (2001, 46-52), takas komisyonu belirlenmesine ilişkin metodlar için kendisine sunulan alternatifleri değerlendirirken, kredi kayıplarının, faizsiz dönemin, sadakat programlarının, kart hamiline sunulan hizmetlerin, sermaye maliyetlerinin ve batık maliyetlerin takas komisyonuna dahil edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

2002 yılında yayımlanan "Avustralya'da Kredi Kartı Sistemlerinin Reformu IV" başlıklı çalışmada ise çeşitli kamusal düzenleme alternatifleri, tarafların görüşleri ile birlikte değerlendirildikten sonra, takas komisyonları, işyeri fiyatlaması ve erişim konusunda standartlar geliştirilmiştir.

RBA (2002, 30), takas komisyonlarının ihraççıların ve kabulcülerin maliyet ve gelirleri arasındaki dengesizlikleri düzeltebileceğini kabul etmektedir. Ancak komisyonların belirlenmesinin dış denetim olmaksızın sistem üyelerine

⁶⁶ Katz, işyerleri arasında satışların kaymasına neden olan kart kullanımının, toplam satışlarda ve ölçek ekonomilerinin gerçekleştirilmesinde hiçbir etkisi olmadığını belirtmektedir (Katz, 2001: 41-42).

birakılması halinde toplum refahının maksimize edileceği konusunda ikna olmamıştır.

RBA, düzenleme alternatiflerini değerlendirirken ilk olarak hiçbir düzenleme yapılmaması durumunu değerlendirmiştir. Bu durumda birliklerin özel regülasyonlarının devam etmesi ve kamusal düzenleme yapılmadığı takdirde, mevcut durumdan vazgeçilmeyeceğini öngörmüştür. Ayrıca bu durumda toplumun katlanacağı maliyetin, pazar mekanizmalarının etkin işleme halinde katlanacağı maliyetin üzerinde olması nedeniyle düzenleyici işlemlerin gerekli olduğu belirtilmiştir (2002, 32).

İkinci yöntem ise yalnızca işyeri fiyatlaması ve ağlara erişim konusunda düzenleme yapılmasıdır. RBA (2002, 33), bu durumun ancak uzun vadede rekabetçi bir ortam yaratabileceğini belirtmiştir; çünkü bu durumda takas komisyonlarının etkin seviyede belirlenmemesi ve dolayısıyla kart hamillerinin ve işyerlerinin gerçek maliyetlerle karşılaşmaması riski devam edecektir. Bu nedenlere dayanarak, PSB, RBA'nın aşağıdaki reform paketini uygulamasına karar vermiştir:

- a) Kredi kartı sistemlerindeki takas komisyonlarının değerlendirilmesini sağlayan objektif, şeffaf ve maliyete dayalı bir eşiği içeren bir takas komisyonu standardı,
- b) İşyerlerinin ödeme aracına göre ücret tahsil etme özgürlüğüne uluslararası kredi kartı sistemleri tarafından getirilen sınırlamayı ortadan kaldıran işyeri fiyatlaması standardı,
- c) Finansal kuruluşlar dışındaki kuruluşların da kredi kartı sistemlerine katılmasının önündeki engelleri, net ihraççı ve dengeli gelişim kurallarını ve kabulcülüğe ağırlık veren kuruluşlara ceza uygulamalarını ortadan kaldıran bir erişim yönetimi⁶⁷.

Bu reform paketi ile ortaya çıkması beklenen sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır (2002, 34):

1. Takas komisyonlarının düşmesi, daha düşük üye işyeri komisyonlarına, dolayısıyla tüm tüketiciler için genel fiyat düzeyinde düşüşe neden olacaktır.
2. İşyerleri, kart hamillerinden kredi kartı maliyetlerini tahsil edebileceği için işyeri komisyonları üzerinde piyasa disiplini artacaktır.
3. Kredi kartı hizmetleri, işyerleri ve kart hamilleri için daha etkin ve şeffaf fiyatlandırılacaktır.
4. Finansal olmayan kuruluşların da kredi kartı sistemlerine girişi ile kart hamillerine ve işyerlerine kredi kartı hizmetlerinin sağlanmasında rekabet artacaktır.

⁶⁷ Erişim Yönetimi, 3. Bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

RBA (2002, 22-24), bu reform paketinden kredi kartı sistemleri, sistem üyeleri ve kart hamillerinin olumsuz etkilenebileceğini, ancak işyerleri ile toplumun yarar göreceğini öngörmektedir. Takas Komisyonuna İlişkin Standart'ta, ilgili tarafların faizsiz fonlama dönemine ilişkin maliyetlerin komisyona dahil edilmesi yönündeki görüşleri dikkate alınmıştır. Taraflar, kredi kartlarının ayırdedici özelliği olan faizsiz dönem sayesinde, kart hamillerinin şimdi alıp sonra ödeme imkanı olduğunu belirtmişlerdir (2002, 36). RBA (2002, 37), bu görüşler doğrultusunda fonlama maliyetinin takas komisyonuna dahil edileceğini, ancak bunun 5 yıl içinde pazarda meydana gelecek gelişmeler dikkate alınarak yeniden gözden geçirileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte kredi kayıplarının, sadakat programlarının ve hesap özeti, posta maliyeti gibi birtakım maliyetlerin komisyona dahil edilmesi yönündeki görüşler, RBA tarafından benimsenmemiştir. Takas komisyonuna ilişkin söz konusu Standart, 1 Temmuz 2003'te yürürlüğe girmiştir.

Bu çerçevede 3 yıl süren reform çalışması sonucunda takas komisyonuna dahil edilmesi kabul edilen ihraççı maliyetleri⁶⁸ şu şekilde belirlenmiştir:

1. Kredi kartı işlemciliğine ilişkin maliyetler,
2. Sahtecilik ve sahteciliği önlemeye ilişkin maliyetler,
3. Kredi kartı işlemlerinin otorizasyonuna ilişkin maliyetler,
4. Kredi kartı işlemlerindeki faizsiz dönemin fonlanmasına ilişkin maliyetler.

İÖY kuralının düzenlendiği “İşyeri Fiyatlamasına İlişkin Standart”ta ise, işyerlerine kredi kartı sistemleri veya sistem üyeleri tarafından kart hamilinden ilave ödeme tahsil etme yasağı getirilmesi engellenmektedir. 1 Ocak 2003'te yürürlüğe giren bu standartta, ayrıca işyerinin kendi isteğiyle hizmet bedelini (tahsil edeceği ilave ödemeyi) kendi katlandığı maliyetlerle sınırlamak üzere bankasıyla anlaşma yapabileceği düzenlenmektedir (RBA 2002, 38).

2.2. İLAVE ÖDEME YASAĞI KURALI

Kartlı ödeme sistemlerine ilişkin bir diğer politika alanı ise üye işyerlerinin kredi kartlı satışlar için ilave ödeme veya diğer ödeme araçlarıyla yapılan alımlarda indirim uygulayıp uygulayamayacağıdır. İÖY, takas komisyonlarının işlediği yapının önemli bileşenlerindendir. İÖY, işyerinin kart kullanan kullanmayan tüm müşterilerinden tahsil edeceği fiyatları farklılaştırmasına engel olduğu için kart kullanımını teşvik eden bir uygulamadır ve dolayısıyla genel fiyat düzeyi üzerine önemli etkisi bulunmaktadır (Katz 2001, 17).

⁶⁸ RBA ayrıca takas komisyonlarına dahil edilmesi uygun görülen maliyetlerin tanımı ve ölçümüne ilişkin bir Rehber yayınlamıştır.

Hatice AKKAYA KARAYOL

İÖY, işyerlerinin fiyatlama özgürlüğünü sınırlayan bir dikey kontrol aracı olarak rekabet otoritelerinin ilgisini çekmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından, kurula muafiyet tanınmıştır. ABD’de nakit ödemelerde indirim uygulamasına izin verilmektedir. Avustralya’da ise RBA tarafından yukarıda değinilen işyeri fiyatlaması standardı geliştirilmiştir. Ülkemizde de, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da 2003 yılında yapılan değişiklikle kredi kartlı işlemlerden ilave komisyon alınması yasaklanmıştır.

2.2.1. İlave Ödeme Yasağına İlişkin Akademik Tartışmalar

Üye işyerleri, genellikle satışlarında kredi kartlarını kabul etmek için daha yüksek maliyetlerle karşılaşmakta⁶⁹; ancak İÖY nedeniyle buna ilişkin fiyat farkı tahsil etmemektedirler. Üye işyerlerinin maliyetinin yüksekliğine rağmen kredi kartlarını kabul etme nedeni satışlarının artacağı beklentisidir. Kredi kartlarını kabul etmekle, üye işyerleri kart kabul etmeyen işyerlerinden müşteri çekebilme; likidite sıkışıklığı olan tüketicilere tüketicinin ödememe riskine doğrudan maruz kalmaksızın satış yapabilmektedir (Chakrovorti ve Shah 2001, 10).

Daha çok “no-surcharge rule” olarak bilinen İÖY kuralı, kartlı işlemler için farklı fiyat tahsil edilmesini önlemektedir. Kural, “tek fiyat politikaları”⁷⁰ (*single price policies*) olarak da adlandırılmaktadır; çünkü izin verilse dahi fiyat farklılaştırmayan işyerleri tek fiyat uygulamayı tercih edebilmektedir.

2.2.1.1. İÖY’yi Destekleyen Görüşler

Katz (2001, 40-47), İÖY’yi destekleyen tezleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

1. Kart kullanmayan tüketiciler, kart kullanıcılarını sübvansız etmemektedir.
2. İşyerleri ilave ödeme uygulanması durumunda kart kullanıcılarını sömürecektir.
3. İşyerleri izin verilse dahi, ilave ödeme tahsil etmeyecektir.
4. İlave ödeme uygulanırsa ağ etkileri içselleştirilemeyecektir.

⁶⁹ ABD’de Food Marketing Institute tarafından 1997’de süpermarketlerde yapılan bir araştırmaya göre, kredi kartı işleminin ortalama maliyetinin 1.07 ABD doları, çek maliyetinin 45 cent, banka kartlarının maliyetinin 29 cent olduğu belirtilmiştir (Chakrovorti ve Shah, 2001).

⁷⁰ Chakrovorti tek fiyat politikası-İÖY ayırımını şu şekilde yapmaktadır (2003, 55):“Tek-fiyat politikaları, yasa, kart ağları veya kabulcü bankalar tarafından konulan, kullanılan ödeme aracı ne olursa olsun tüketicilerin aynı fiyatı ödemelerini gerektiren politikalarlardır. Surcharge yasağı kuralları, tek fiyat politikalarına göre daha az sınırlayıcıdır. Tek fiyat politikaları, ödeme aracı ne olursa olsun fiyatın sabit olmasını gerektirir. Surcharge yasağı kuralı ise üye işyerlerinin kartlı ödemeler için ilave tahsilat yapmalarına izin vermez; ancak kartsız alımlar için indirim uygulamalarına izin verir.”

5. Kredi kartı kabulü, alışveriş merkezlerinde sağlanan bedava park hizmetine benzemektedir.

Yasaklamanın olmaması halinde bile, işyerleri genellikle ödeme aracına göre farklı perakende fiyatları belirleme konusunda isteksiz olabilmektedir. İşyerlerinin tek fiyat uygulaması, tüketicilerin farklılaştırılmış fiyatlamaya direnmesine, işyeri için hesaplama maliyetlerine, işyerlerinin belirli tüketicilere maliyet yansıtmama isteklerine veya işyerleriyle bankalar arasında ilave ödeme tahsil etmelerini önleyen sözleşmesel düzenlemelere dayanabilir (Carlton ve Frankel 1995a, 661).

Evans ve Schmalensee (1995, 895), işyerlerinin nakit ödemeye indirim uygulamasının iktisadi bakımdan kredi kartı ile ödemelere ilave ödeme uygulamasına denk olduğunu ve nakit indirimlerinin birlik kurallarını ihlal etmediğini ileri sürmektedirler. Özellikle defter tutma maliyetleri ve olası müşteri çevresi kaybı nedenleriyle nakit indirimlerine rastlanmamaktadır.

Wright (2003), tekelci işyerleri ve tam rekabetçi işyerleri uç noktalarını incelemekte; takas komisyonlarının veya İÖY'nin, kart sistemi tarafından sosyal refaha zarar verecek şekillerde kullanılamayacağını göstermektedir. Wright, tekelci üye işyerleri durumunda, İÖY'nin refahı artıracığı sonucuna ulaşmıştır. İlave ödeme uygulanması halinde, üye işyerleri ihraççının daha az gelir sağlamasına neden olacak şekilde bazı kart kullanıcılarından kazanç elde edecektir. Kart hamillerine yıllık kart ücretleri uygulandığında, ilave ödeme tahsil edilmesi, tüketicilerin kart kullanmamasına neden olacaktır. Rekabetçi üye işyerleri durumunda ise, Wright İÖY'nin refaha etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. İÖY uygulanması durumunda, rekabetçi üye işyerleri kendilerini yalnızca nakit ve yalnızca kredi kartı kabul eden üye işyerleri olarak iki gruba ayıracaklardır. Bu şekilde tek fiyat politikalarının refaha etkilerinin, üye işyerleri arasındaki rekabet düzeyine dayandığı gösterilmektedir.

Katz (2001, 21), Wright'ın işyerleri tekelci güce sahip ise, ilave ödemelerin kart sistemlerini ortadan kaldıracağı sonucunu değerlendirirken; bu sonucun Wright'ın tüketicilerin kredi kartları kabul edildiğinde daha fazla alım yapacağı şeklindeki aşırı uç varsayımına dayandığını ileri sürmektedir. İşyerlerinin kart kullanımından sağladıkları faydanın karşılığı olarak maliyetlerine de katlanmaları gerektiği sık sık dile getirilmektedir. Bu durumda işyerinin işlem maliyetleri nedeniyle sağladığı fayda, ödediği komisyondan fazla ise, kart kullanımını özendirmesi beklenebilir. Ancak bu duruma uygulamada hiç rastlanmamakta; dünyada kartlı satışlardan en çok şikayet edenlerin perakendeciler ve perakendeci birlikleri olduğu görülmektedir.

Evans ve Schmalensee, işyerlerinin nakite indirim uygulamaması nedeniyle nakit ve kart müşterileri arasında çapraz sübvansiyon meselesine

Hatice AKKAYA KARAYOL

değindiklerinde, bunun gerçekten ödeme araçlarının seçiminde eğilimleri saptırabileceğini belirtmişlerdir. Fakat perakende pazarlarda, bu türden küçük sapmalara sık sık rastlandığı için ve nakit indirimleri uygulamak gerçek maliyetler doğuracağı için, İÖY'nin etkinlik ve tüketici refahı kaybına neden olup olmadığı açık değildir. Perakendecilerin hizmetleri ayırmayı sınırlamaya ilişkin pekçok kararı dururken, yalnızca İÖY'nin neden olduğu sapmanın incelenmesi, Evans ve Schmalensee (1995, 897) tarafından yadırganmaktadır. İşyerlerinin malları grup olarak fiyatlayamamasının küçük piyasa aksaklıklarının sayısız şekillerinden yalnızca biri olduğu ve "0" takas komisyonu veya işlem maliyetlerini müşterilerden tahsil etmenin sosyal refahı artırmayacağı, Ahlborn et al.(2001, 311) tarafından da savunulmaktadır.

Rochet ve Tirole (2002)'e göre, ihraççılar pazar gücüne sahipse, işyerleri tarafından ilave ödeme tahsil edilmesi, kart hizmetlerinin yetersiz sağlanmasına; İÖY'nin devam etmesi ve takas komisyonunun birlikçe belirlenmesi ise etkin düzeyde kart kullanımına neden olacaktır. Kart kullanıcılarından ilave ödeme tahsil etmek, elektronik işlemlerin gelişimini de engelleyecektir (Rochet ve Tirole 2003, 75-76).

2.2.1.2. İÖY Kuralının Olumsuz Etkilerine İlişkin Görüşler

Katz (2001: 38-40), İÖY kuralının refaha olumsuz etkilerini şu şekilde sıralamaktadır

1. Kart kullanmayan tüketicilerin tüketim miktarı azalmaktadır.
2. Kartlar aşırı kullanılmaktadır.
3. İşyerlerinin kart kabulü azalmaktadır.

Balto (2000), ÜİK'nin, yüksek perakende fiyatları aracılığıyla tüketicilere yansıtılan bir bedel olmasının ve çek veya nakit kullanan müşterilerin de kredi maliyetlerini sübvanses etmesinin nedeninin üye işyerlerinin çoğunlukla ödeme şekline göre farklı fiyat uygulamayı kullanışsız bulması ya da kart birliklerinin kuralları olduğunu belirtmektedir.

Gans ve King (2001), işyerleri nakit ve kredi kartı için ayrı fiyat belirleyebilirse, takas komisyonunun etkisiz olacağını ileri sürmektedir. Frankel (1998) ve Wright (2000) da bu konuda aynı görüştedir. Takas komisyonunun etkisizliği, birliğin üyeleri arasında ihraççılık ve kabulcülükteki veya işyerleri arasındaki rekabet seviyesinden bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır (Gans ve King 2001, 4). Gans ve King (2001, 38), kamu otoritelerinin bankaların bu komisyonları manipüle etmesiyle ilgilenmeleri durumunda, uygulanacak politikalara yönelik olarak, kart sistemlerinin nakit ve kredi kartı fiyatlarını bağlamasını engellemeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Çünkü bu tür bir yasaklamanın kaldırılması, takas komisyonunu banka veya işyeri rekabetinden

bağımsız şekilde etkisiz hale getirecektir. Dolayısıyla İÖY uygulanmazsa, takas komisyonlarının birlikte belirlenmesinin rekabeti kısıtlayıcı hiçbir etkisi olmayacaktır. Katz (2001, 21) da, takas komisyonunun ağ dışsallıklarını içselleştirmenin tek yolu olmadığını ve işyerlerinin farklı ödeme araçları için farklı fiyat uygulayabilmelerinin [İÖY'nin kaldırılmasının] de aynı amaca hizmet edebileceğini vurgulamaktadır.

Chakrovorti ve Emmons (2001), kredi kartı sisteminin bedeline katlananın, hesaplarını devreden tüketiciler olduğunu savunmaktadır. Bunun nedeni kredi kartı kullanımı için işyerleri tarafından tüketicilerden bedel tahsil edilmemesidir. Bu durumda tüketiciler kredi kartı kullanır ve zamanında borçlarını öderlerse, faizsiz kısa dönemli kredi sağlamak ve hiçbir kullanım maliyetine katlanmamaktadır. Eğer tüketiciler hesaplarını devrederlerse, devretmeyen kart hamillerinin faydalandığı bedelsiz kredileri ve ödül, puan gibi diğer avantajları sübvans etmek üzere kullanılabilir bir faiz ödemektedirler. Banka tarafından kart hamiline sağlanan avantajlar, kredi kartı kullanımına dayalı yan ödemelerdir. Bankaların yaptığı yan ödemeler, devretmeyen kullanıcıların kartları kullanacaklarını garanti etmekte, işyerlerinin kredi kartı maliyetlerini karşılamalarına izin vermektedir. Ancak kredi kartlarının kullanımını artırmak, ödeme sistemlerinin gerçek kaynak maliyetlerinde açık bir artış olduğu anlamına gelmektedir (2001, 17). Chakrovorti ve Emmons (2001, 21-22), kart hamiline çeşitli teşvikler sunulmazsa, tüketicilerin iki gruba ayrılacağını savunmaktadır: Likidite-kısıtlı olan tüketiciler, kredi kartlarını kullanan (ve ödeyen) grup olacaktır. Kart ihraççıları, likit tüketicilere likidite-kısıtlı olan tüketicilerden yüksek faiz oranlarıyla topladıkları geliri aktarmaktadır. Dolayısıyla, kredi kartı borçluları, tüm kredi kartı ağının maliyetlerine katlanmaya yönlendirilmektedir.

Schwartz ve Vincent (2002), İÖY benzeri sınırlamaları dikey kontrol araçları olarak nitelermekte; bunların refaha etkilerini araştırmakta ve varlıklarının ödeme pazarlarında yaygınlaşan indirim ve ödül programlarını açıklayabileceğini göstermektedir. İÖY, ödeme ağının toplam tahsilatları yükseltmesine ve kart hamillerinden işyerlerine tahsilat kaymasına yol açmakta; işyeri ve nakit kullanıcıları zarar görürken kart sistemi karı artmakta; kart kullanıcıları genelde kazançlı çıkmakta, yalnızca indirim, ödül vb sunulmazsa refah kaybıyla karşılaşmaktadır (2002, 23).

Schwartz ve Vincent (2002, 2), İÖY uygulanması durumunda toplam refahın artabileceği veya azalabileceğini, ancak toplam tüketici refahının her zaman düşeceğini ortaya koymaktadır. Kart hamiline ekstra faydalar sağlanmazsa, İÖY hem kart işlemlerini hem nakit işlemlerini azaltmaktadır. Ekstra faydalar kart kullanıcılarının yararına iken, nakit kullanıcılarına zarar vermektedir; toplam refah yalnız ve yalnız kart kullanıcılarının nakit

Hatice AKKAYA KARAYOL

kullanıcılarına oranı belli bir eşiği aşarsa artmaktadır. İÖY, hem kart hem nakit işlemleri için daha yüksek perakende fiyatlamaya yol açabilir. Bu durumda, kart kullanıcıları, nakit kullanıcıları ve işyerleri için refah düşmektedir. Schwartz ve Vincent (2002), İÖY ile bir dikey kontrol aracı olan yeniden satış fiyatının belirlenmesini karşılaştırmış ve maksimum yeniden satış fiyatının tespiti, yalnızca hedeflenen ürünü etkilerken; İÖY'nin işyerinin kar miktarını, diğer ürün için de (burada nakit işlemleri) aynı perakende fiyatının tahsil edilmesini gerektirmek suretiyle etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla nakit kullanıcıları için de perakende fiyatı yükselmektedir.

İÖY uygulanması durumunda kart hamili teşvikleri, genellikle üye bankaların kart hamilleri için rekabet etmesinin önlenmediğinin ve işyerlerinden sağlanan rantların dağıtıldığına göstergesi olarak görülmektedir. Ancak Schwartz ve Vincent'e göre, bu teşvikler İÖY'nin işyeri fiyatlandırması üzerindeki etkisini artırmaktadır. Ağ, kart hamillerinin talebini yükseltmek için teşvikler sunmakta ve İÖY herhangi bir artışın aynen nakit kullanıcılarına da uygulanmasını gerektirdiği için işyerlerinin artışın bir kısmını tutacağını bilerek, işyerlerinden yapılacak tahsilatı daha da fazla artırmaktadır. İndirimler bu şekilde, işlemleri kartlara doğru saptırmaktadır (2002, 3-4).

Carlton ve Frankel'a göre (1995a, 661), İÖY uygulandığında üye işyeri komisyonları, rekabete etki eden fiyatlar olma özelliklerini yitirmektedir. Farklı ödeme araçları işyeri için farklı maliyetler anlamına gelse de, İÖY uygulandığında, bu maliyetler her müşterinin ödediği fiyata yansıtılmamaktadır. Dolayısıyla daha ucuz bir ödeme şeklini kullananlar, daha pahalı bir ödeme aracını kullanan müşterilerin yarattığı maliyetlerin bir kısmına katlanmaktadır. Tüketiciler tüm faydalarından yararlandıkları, ancak tüm maliyetlerine katlanmadıkları için, daha pahalı olan ödeme aracını aşırı kullanma eğilimine girmektedir. Bu da tüm ekonomi genelinde, bir ödeme ağının çok fazla genişlemesi anlamına gelmektedir, çünkü ağ dışındaki alımlar ağ içerisindeki alımları sübvansede etmektedir. Eğer artan takas gelirlerinin bir kısmı düşük ücretler veya ödülleri yoluyla kart hamillerine yansıtılırsa, bu durum kart hamili sayısını artırmaktadır (Carlton ve Frankel, 1995; Frankel, 1998; Schwartz ve Vincent, 2002; Hunt, 2003).

Rochet ve Tirole modelinde, ihraççılar tam rekabetçi değilse, ihraççı pazar gücü nedeniyle kredi kartları yetersiz kullanılacaktır. Rochet ve Tirole'ün varsayımları ile, ihraççılar yıllık ücretleri ve işlem ücretlerini maliyetlerinin altında belirleyebiliyorsa, kartların aşırı kullanımı teşvik edilmektedir (Katz 2001, 22). Katz (2001, 23), ilave ödemelerin dışsallıkları içselleştirmek için önemli bir araç olduğunu, perakendecilerin maliyeti farklı olan hizmetleri aynı fiyattan sunmalarına neden olduğu için İÖY'nin, fiyat ayırmacılığına yol açtığını ileri sürmektedir. İÖY, tüketicilerin ödeme araçlarının gerçek maliyetleriyle

karşılaşmasını engelleyerek, takas komisyonlarının etkisizliğini ortadan kaldırmaktadır (Katz 2001, 38). Çünkü takas komisyonları, İÖY olduğu veya işyerlerinde tek fiyat uygulandığı sürece, bankalar tarafından ödeme aracı tercihlerini saptırmak üzere kullanılabilir.

İÖY politikalarının refaha etkisinin, büyük ölçüde üye işyerleri arasındaki ve kart hizmeti sağlayanlar arasındaki rekabet seviyesine dayandığı ileri sürülebilir. Bu kural sayesinde işyerleri, kredi kartı kabul etme maliyetlerini (ÜİK) diğer ödeme araçlarını kullanan tüketicilere de yansıtabilmektedir. Dolayısıyla oldukça maliyetli bir ödeme aracı olan kredi kartlarının aşırı kullanımı takas komisyonlarının da yardımıyla desteklenmektedir; tüm perakende fiyatlarda görülen artış toplumsal refah kaybına yol açabilmektedir. Kural, işyerlerinin ticari özgürlüklerini kısıtlayan bir araç olarak rekabet hukuku uygulamasına konu olmaktadır; ancak aslında işyerleri bu maliyetleri bütün müşterilerinden tahsil edebildiği için dolaylı bir kazanç sağlayabilmektedir, en çok zarara uğrayan ise kredi kartı kullanmayan tüketiciler olmaktadır. Ancak yalnızca İÖY kuralının kaldırılması, işyerlerinin kartlı ödemeler için farklı fiyat uygulamasına yol açmayabilir. Dolayısıyla tüketiciler, ödeme araçlarının gerçek maliyetleriyle karşılaşamayacaktır. Bu çerçevede takas komisyonunun düzenlenmesi daha doğru bir politika tercihi olacaktır. Ancak yine de İÖY kuralının ödeme sistemleri pazarındaki etkileri gözardı edilmemelidir.

2.2.2. AB-VISA INTERNATIONAL Kuralları Kararı (İÖY)⁷¹

Visa'ya tanınan menfi tespitinin 1992 yılında geri alınmasının ardından, Komisyon 6.5.1999 tarihinde İÖY kuralına ve sınırlar arası işlemcilik ve kabulçülük kısıtlamasına ilişkin itiraz noktalarını Visa'ya bildirmiştir. Bunun üzerine 17.1.2000'de Visa yazılı olarak cevap vermiş, 15.3.2000'de sözlü oturum yapılmıştır. Avrupa Komisyonu, bazı ülkelerde ulusal rekabet otoritelerinin İÖY'yi ortadan kaldırmasının etkilerine ilişkin piyasa araştırmalarının ve Visa'nın bazı kurallarında değişikliğe gitmesinin ardından bir duyuru⁷² yayımlayarak ilgili üçüncü tarafları görüşlerini bildirmeye davet etmiştir⁷³.

İÖY, işyerlerinin Visa kart ile ödeme yapan kart hamillerinde ilave ödeme tahsil etmesini yasaklamaktadır. Bunun yanısıra İÖY, işyerlerinin diğer ödeme araçlarıyla -örneğin nakit- yapılan ödemeler için tüketicilere iskonto

⁷¹ OJ L 293/28, 10.11.2001: Bu bölümde Karar'ın yalnızca İÖY'ye ilişkin kısımlarına yer verilecektir.

⁷² OJ C 293/18, 14.10.2000

⁷³ pr. 23

Hatice AKKAYA KARAYOL

uygulamasını da yasaklamaktadır. Bu kural, ulusal rekabet otoriteleri tarafından yasaklandığı için Birleşik Krallık, İsveç ve Hollanda'da geçerli değildir⁷⁴.

Komisyon'un üçüncü kişilerden görüş istemesinin ardından, görüş belirten iki ulusal rekabet otoritesi de, kendi ülkelerinde bu uygulamayı yasakladıklarını, İÖY'nin rekabeti sınırlayıcı olduğunu belirtmiştir. Otoritelerden biri, İÖY'nin işyerleri arasındaki rekabeti kısıtladığını, işyerlerinin maliyetlerine göre fiyatlarını belirlemelerini engellediğini, farklı ödeme sistemleri arasındaki ve kart kuruluşları arasındaki rekabeti sınırladığını ileri sürmüştür; diğeri ise, işyerlerinin İÖY'nin yokluğunda tüketicilerden tahsilat yapmayabileceğini, ancak ödeme kartı pazarındaki rekabet koşulları için kuralın öneminin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir⁷⁵. Ulusal bir kartlı ödeme sistemi ise, İÖY'ye menfi tespit tanınması gerektiğini ileri sürmüştür⁷⁶.

Komisyon, İÖY kuralını değerlendirirken, kuralın kaldırıldığı ülkeler olan İsveç ve Hollanda'da Komisyon'un talebiyle yapılan araştırmaları dikkate almıştır. Araştırmaların bulguları şu şekilde açıklanmıştır:

Her ne kadar kuralın kaldırılması, üye işyerlerine fiyatları belirleme serbestilerini geri vermişse de, az sayıda üye işyeri (İsveç'te %5, Hollanda'da %10) bu özgürlüğü kart hamillerinden ilave tahsilat yaparak kullanmaktadır. Üye işyerlerinin büyük çoğunluğu, İÖY'nin yokluğunda ilave tahsilat uygulama imkanını kullanmamaktadır. Bunun en temel nedeni, müşteri kaybına yol açacak şekilde müşterilerin negatif tepkisi olacağı tahminidir. Bu durum ilave ödeme yasağının kartlı sistemler arasındaki rekabet üzerinde sınırlı bir etkisi olduğunu göstermektedir.⁷⁷

Üye işyerlerinin çoğu ilave ödeme tahsil etmediği gibi, ilave ödeme yasağının kaldırılmasının üye işyeri komisyonları üzerinde hiçbir etkisi olmadığını söylemişlerdir. Hatta bazı işyerleri kuralın kaldırılmasından sonra işyeri komisyonlarının yükseldiğini belirtmiştir. Bu nedenle kuralın kaldırılması, sistem içi üye işyeri edinme (kabalculük) pazarında oldukça küçük bir etki yaratmıştır ve kabalculü bankalar arasındaki rekabeti artırarak fiyatları aşağıya çekmelerine neden olmamıştır.⁷⁸

İlave ödeme yasağının kaldırılmasının işyerleri arasındaki rekabete etkisine gelince, kartlı ödeme kabul edebilme imkanı üye işyerlerinin esas ticari faaliyetlerinin yanında bir yan hizmet niteliğindedir ve bu hizmet hiçbir zaman tek başına satılmamaktadır. Bu yan hizmetin fiyatlaması üye işyerlerinin uyguladığı fiyatın oldukça küçük bir bileşenini temsil etmektedir ve pazar araştırmaları, ilave ödeme yasağının kaldırılmasının ilgili piyasalarda faaliyet gösteren üye işyerleri arasındaki

⁷⁴ pr. 11

⁷⁵ pr. 29

⁷⁶ pr. 30

⁷⁷ pr. 55

⁷⁸ pr. 56

Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi

fiyat rekabetini etkilemediğini göstermektedir, çünkü kartlı ödemelerde ilave tahsilat uygulaması çok az olmuştur. Uygulamada üye işyerlerinin yalnızca bir kısmı ilave ödeme tahsil ettiği için tüketiciler bakımından fiyat şeffaflığı da artmamıştır. Hatta ilave tahsilat yapsalar dahi, bu, tüketicileri kartın maliyetleri hakkında bilgilendirmeyebilir; çünkü üye işyerleri, -özellikle taksi ve seyahat acentalığı sektörlerinde- ÜİK'den daha fazlasını müşterilerden talep edebilirler.⁷⁹

Bu çerçevede Komisyon, pazar araştırmaları sonucu elde edilen bulgular ışığında, İÖY kuralının rekabet üzerinde hissedilir derecede etki etmediği ve bu nedenle Roma Antlaşması'nın 81(1) maddesi anlamında rekabeti sınırlandırmadığı sonucuna ulaşmıştır.

2.2.3. ABD'de İÖY'ye İlişkin Karar ve Uygulamalar

ABD'de 1968'den 1985'e kadar kredi kartı işlemlerinde ilave ödemeler federal yasalarla yasaklanmıştır (Schwartz ve Vincent 2002, 3). Şu anda ise Amerikan Merkez Bankası Z Düzenlemesi, işyerlerinin kredi kartı kullanmayan tüketicilere indirim uygulamalarına izin verirken kredi kartı ilave ödemeleri konusunda sessiz kalmaktadır (Chakrovorti ve Shah 2001, 13). Bazı eyaletlerde kredi kartı ilave ödemeleri yasaklanmakta; bazılarında ise ilave ödeme tahsil edilmesine izin verilmektedir ya da bunu yasaklayan herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

ABD'de işyerlerinin veya ihraççı bankaların belirli mağazalarda indirim uyguladığı veya ödülleri verdiğine de rastlanmaktadır. Chakrovorti ve Shah (2001, 14), tek fiyat uygulamasına en önemli istisnanın, 80'li yıllarda benzin istasyonlarında nakit ve kart fiyatı açıkça belirtildiği zaman görüldüğünü, benzin istasyonu işletmecilerinin kredi kartı işlem maliyetleri arttığında bu tür politikalar uyguladığını, 1985'te yeni teknolojiler sayesinde, kredi kartı işlem maliyetlerinin hızla düşmesi sonucunda nakit indirimlerinin azaldığını belirtmektedir.

ABD'de kredi kartı birlikleri ilave ödeme uygulamasını yasaklamaya devam etmektedirler. Visa ve Mastercard kuralları, ürünlerini kabul eden üye işyerlerinin kredi kartına ilave ödeme uygulayamayacağı yönündedir. Visa, uzun süre kendi İÖY kuralını uygulamış, son zamanlarda kuralı esnetmiştir. MasterCard ise şu anda işyerlerinin nakit indirimlerine izin verirken, kredi işlemleri için ilave ödeme tahsil etmelerini yasaklamaktadır (Chakrovorti ve Shah 2001, 13; Schwartz ve Vincent 2002, 3).

⁷⁹ pr. 57

2.3. DEĞERLENDİRME

Takas komisyonları yüksek seviyede belirlenerek, bankalar tarafından bu gelirler kart kullanımını teşvik etmek için kullanılabilir. İlave ödeme yasağı kuralı veya tek fiyat uygulanan işyerlerinde, kart hamilleri kart kullanmaya, kart kullanmayanlar ise kart edinmeye teşvik edilmektedir. Nakit için indirim sağlanmadığı takdirde, rasyonel tüketicinin kısa süreli kredi imkanından faydalanarak kredi kartını kullanması beklenir. İşyeri, bu şekilde tek fiyat belirlediğinde kart kabul etme maliyetini zaten sattığı mal/hizmet fiyatlarına yansıttığı için, kart kullanan ve kullanmayan tüm tüketiciler, bu bedeli ödemektedir. Bu durumda takas komisyonu gelirleriyle kart kullanımını teşvik eden bankara işyerlerinin de tek fiyat uygulamalarıyla destek verdiği söylenebilir. Ancak kart birliklerinin ve kart kullanan tüketicilerin yararına olan İÖY'nin yasal düzenlemelerde -özellikle ülkemizdeki gibi tüketiciyi koruma kanunlarında bulunmamasının- yerinde olacağı düşünülmektedir. İşyerlerinin tek fiyat uygulamaya güçlü bir eğilimi olduğu için, takas komisyonunun düzenlenmesi ihtiyacının kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir. Ancak İÖY kuralının ödeme sistemleri pazarındaki etkisi, yapılan düzenlemelerde dikkate alınmalıdır.

BÖLÜM 3

KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE FİYAT-DIŞI REKABET⁸⁰

Kartlı ödeme sistemlerinde fiyat-dışı rekabet meseleleri, sistemlere erişim, sistemlerdeki münhasırlık uygulamaları ve işyerleri tarafından sistem kartlarının tamamının kabul edilmesine yönelik sistem kurallarıdır. Öncelikle erişim başlığı altında kartlı ödeme sistemlerine girişi ve dolayısıyla sistemdeki rekabeti etkileyen üyelik koşullarının önemine değinilecek; AB’de Visa’nın çeşitli üyelik koşullarına muafiyet tanınan karar ve Avustralya’da RBA tarafından getirilen Erişim Yönetimine yer verilecektir. Sistemler arası rekabetin yoğun olduğu ABD’de dava konusu olan münhasırlık uygulamaları aktarıldıktan sonra, ödeme sistemlerinin bir kartını kabul eden işyerini sistem tarafından çıkarılan diğer kartları da kabul etmeye zorlayan TTK kuralına ve bu konudaki çeşitli davalara değinilecektir.

3.1. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNE ERİŞİM

Ödeme kartlarını diğer birçok endüstriden ayıran bir özellik, etkili bir ödeme ağı kurmanın yüksek sabit maliyetidir. Modern kartlı ödeme ağları, sahteciliği minimize etmek için iletişim ve bilgisayar teknolojilerine yüksek yatırımlar yapılmasını gerektirmektedir; ayrıca, pazara başarılı bir şekilde girebilmek için, rakip bir ağın aynı derecede geniş bir ölçekte kurulması gerekmektedir (Hunt 2003, 84). Dolayısıyla mevcut bir ödeme sistemi ile rekabet edebilecek yeni bir ağ kurmak oldukça zordur. Mevcut sistemle rekabet edebilmek için yeni bir ağ kurmanın maliyetlerine katlanması veya mevcut sisteme erişim sağlanması gerekmektedir (Cruickshank 2000, 65). Pazara giriş, mevcut ağ ile aynı derecede geniş ölçekte bir ağın kurulmasını gerektirebilir; ancak pazar bu ölçekte birden fazla şebekeyi kaldırabilecek kadar büyük

⁸⁰ Kartlı ödeme sistemlerinde fiyat dışı rekabete, özellikle erişime ilişkin akademik tartışmalar için bkz. 1.Bölüm.

Hatice AKKAYA KARAYOL

olmayabilir (Hunt 2003, 85). Bu durumda açık kartlı ödeme sistemlerine erişim koşulları, sistem-içi rekabeti sınırlandırabileceği için büyük önem taşımaktadır.

Mevcut sistem pazar gücüne sahipse, sistemi kontrol eden teşebbüsler diğer kuruluşların sisteme erişimini zorlaştırabilecektir. Bu durumda erişimi engellenen teşebbüs, sistem kartlarını ihraç ve/veya kabul edemeyecektir. BIS tarafından yayınlanan “Sistematik Önemi Olan Ödeme Sistemlerine İlişkin 10 Temel Kural” dan biri, sistemin adil ve açık erişime izin veren nesnel ve açıklanmış kriterlerinin olması zorunluluğudur (BIS 2001, 51-52)⁸¹. Erişim kriterlerinin, katılımcılar arasında rekabeti ve düşük maliyetli ödeme hizmetlerini teşvik etmesi gerekmektedir.

Bu tür endişeler nedeniyle, açık kartlı ödeme sistemlerinin üyeliğe ilişkin bazı kuralları, rekabet otoritelerince incelenmiştir. AB’de Komisyon, erişime ilişkin olarak, Visa International’ın üye ülkeler arası ihraççılık, üye ülkeler arası kabulcülük, ülkesel lisanslama kurallarını ve üye bankaların kart ihraç etmeden kabulcülük yapmalarını engelleyen kuralları incelemiştir. Avustralya’da ise bu kurala paralel cezalar ve üyeliğe kabul şartlarındaki sınırlamalar nedeniyle, Reform Paketinde ayrıca bir erişim rejimi geliştirilmiştir.

3.1.1. AB-VISA INTERNATIONAL Kuralları Kararı

Fiyat Rekabetine ilişkin bölümde Komisyon’un Visa kurallarına ilişkin kararının yalnızca İÖY kuralına ilişkin bölümü aktarılmıştı. Bu bölümde ise Komisyon’un bildirim yapılan kurallardan üye ülkeler arası ihraççılık (cross-border issuing), üye ülkeler arası kabulcülük (cross-border acquiring), ülkesel lisanslama (territorial licensing) ve ihraç etmeden kabulcülük yapamama (no acquiring without issuing) kurallarına ilişkin değerlendirmelerine yer verilecektir.

3.1.1.1. Ülkesel Lisanslama Prensibi

Visa kart ihraççılığı ve kabulcülüğü, Visa kartlı ödeme sistemi üyelerinin Visa’dan aldıkları lisansla yapılabilmektedir. Prensip olarak, Visa üyesinin ihraççılık ve kabulcülük faaliyetlerini yürütme yetkisi, bu faaliyetleri yürüttüğü ülke ile sınırlıdır.⁸² Ancak bazı koşullarla, üyeler ülkeleri dışında ihraççılık ve kabulcülük faaliyetlerini sürdürebilirler. Komisyon, bu prensibin tarafların ticari özgürlüğünü sınırlamakla beraber, 81(1). madde anlamında rekabeti hissedilir

⁸¹ TCMB internet sitesinde de bu prensip, “Sistemin nesnel ve kamuya açıklanmış üyelik ölçütleri, adil ve kısıtsız bir erişime izin vermelidir.” şeklinde ifade edilmiştir.

⁸² pr. 13

derecede kısıtlamadığını belirtmiştir. Çünkü ilave lisans almak veya lisanslarda değişiklik yapılması mümkündür.⁸³

3.1.1.2. Üye Ülkeler Arası İhraççılık Konusunda Değişiklikler

Bu kural gereği, üye bankalar ihraççılık faaliyetlerini ülke dışında kendi başlarına Visa'ya katılacak iştirakleri veya ilgili ülkede kuracakları yabancı şubeleri aracılığıyla yürütmek durumundadır. Bu genel kuralın iki istisnası, kart hamiline pasif satış yoluyla sağlanan kart (kart hesabının bankanın kendi ülkesinde olması koşuluyla) ve çok uluslu şirketlerin çalışanlarına verilen Visa kurumsal kartlarıdır. Visa, 26.5.2000 tarihinde bu kuralda çeşitli değişiklikler yapmış ve şube veya iştirak sahibi olma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Ancak yeni geliştirilen çeşitli asgari kurallar bulunmaktadır. Örneğin Visa sistem güvenliği ve kalitesi için, üye ülkeler arası ihraççılık, kendi ülkelerinde kendini ispatlamış ihraççılar tarafından yürütülebilecektir.⁸⁴

Komisyon, ilk haliyle Topluluk içinde kart ihraç etmek isteyen bankalar için şube veya iştirak gerekliliğinin engel oluşturduğunu, yapılan değişikliklerle kuralın 81(1).madde anlamında sınırlayıcı olmadığını belirtmiştir.⁸⁵

3.1.1.3. Üye Ülkeler Arası Kabulçülük Konusunda Değişiklikler

Visa üyesi bankalar tarafından, başlangıçtan bu yana çeşitli havayolları ile ve bazı ticari kollardaki işyerleriyle sözleşme yapılabilmekteydi. Ayrıca Visa 1994'ten beri, üye ülkeler arası kabulçülüğe izin vermektedir. 6 bölgede ülkeler arası işlemlere ilişkin yerel kurallar bulunmaktadır. Başlangıçta araba kiralama şirketleri, oteller, gemiler gibi bazı kategorilere izin verilmekte iken 1999 başından beri ülkeler arası kabulçülük tüm uluslararası işyerleri için mümkün hale getirilmiştir. 26.5.2000'de Visa AB Kurulu, ülke dışı işyeri kabulçülüğü için işyerinin birden fazla ülkede mağazası olması gerekliliğini yürürlükten kaldırmıştır.⁸⁶

Önceden kısıtlı olan ülkeler arası kabulçülük faaliyetleri, değişikliklerle genişletilmiştir⁸⁷ ve yerel kurallara uyulması zorunluluğunun özellikle takas

⁸³ pr. 63-64

⁸⁴ pr. 14-15

⁸⁵ pr. 59-60

⁸⁶ pr. 16-17

⁸⁷ pr. 61

Hatice AKKAYA KARAYOL

komisyonlarına ilişkin olduğu düşünülmektedir. Kararda ayrıca, yerel kuralların Topluluk rekabet kurallarıyla uyumluluğunun önemine dikkat çekilmiştir⁸⁸.

3.1.1.4. İhraç Etmeden Kabulcülük Yapamama Kuralı

Visa üyelerini ihraççılığa zorlamamaktadır. Ancak bir ülkede kabulcülük faaliyetine başlamadan önce üyenin orada belirli sayıda kart ihraç etmesi gerekmektedir. Hedeflenen kart sayısı, o ülkenin koşullarına ve pazar yapısına göre ayarlanmaktadır. Başvuru sahibi bankanın büyüklüğü ve potansiyeli ile ülkedeki kart sayısı da burada önem taşımaktadır.⁸⁹

Komisyon, bu kuralın katılımcı bankaların ticari özgürlüğünü sınırladığını, ancak kart ihraç etme zorunluluğunun geniş bir kart tabanını güvence altına alarak Visa kart sisteminin gelişmesini desteklediğini ve bu şekilde sistemi işyerleri için daha cazip hale getirdiğini, sistemin kabulcülük pazarına giriş için engel teşkil etmediğini, ülkeler arası kabulcülük konusunda tüm AT/EFTA ülkelerinde ihraç edilen Visa kart sayısının dikkate alındığını, dolayısıyla rekabeti hissedilir derecede kısıtlamadığı için kuralın 81(1). madde kapsamı dışında kaldığını belirtmiştir.⁹⁰

3.1.2. Avustralya Erişim Düzenlemesi

Kartlı ödeme sistemlerine erişimdeki sorunlar, Avustralya’da öncelikle PSB ve ACCC’nin 2000 yılında yayınladığı Ortak Çalışma’da tespit edilmiştir. Bu çalışmada (2000, 55) kendilerine sunulan bilgilerden Avustralya’da kredi kartı hizmeti sağlayan, hem ihraççı hem kabulcü olan finansal kuruluşların ortalama maliyetlerinin oldukça üzerinde gelir elde etmesi dikkate alınarak pazara yeni girişlerin engelendiği yönünde bir şüphe olduğu belirtilmektedir. Bu amaçla sistemlere katılım kriterleri ve giriş ücretleri incelenmiştir. Çalışmada özetle aşağıdaki tespitlere yer verilmiştir:

Visa ve MasterCard sistemlerinde kart ihraç edenlerin “mevduat kabul etmeye yetkili” kuruluşlar olması, Bankcard sisteminde ise “yeni üyeler için 4 kurucu üyenin oybirliğiyle onay vermesi” gerekmektedir. Çalışmada kurumsal niteliğe dayalı katılım kriterinin yüksek giriş engelleri yaratabileceği, finansal olmayan kuruluşları da kapsayacak şekilde daha geniş kriterlerin ortaya konabileceği ve bu kuruluşların da denetim ve gözetime tabi tutulabileceği belirtilmektedir (2000, 56). Bankcard sisteminde ise, üyeliğin yalnızca dört

⁸⁸ pr. 62

⁸⁹ pr. 18

⁹⁰ pr.65

kurucu üyenin onayına tabi olması nedeniyle şeffaf ve nesnel kriterlerin eksik olduğu vurgulanmıştır (2000, 57).

Visa ve MasterCard sistemlerinde kabulcülerin kart ihraç etmesi zorunluluğu bulunmaktadır. İhraççılıktaki kısıtlamalarla birlikte, kabulcülük de yalnızca “mevduat kabul etmeye yetkili” kuruluşlarla sınırlı tutulmaktadır. Kabulcüler işyerlerine ödeme yapan, ihraççılardan tahsilat yapan kuruluşlar olduğu için, sistemdeki diğer finansal kuruluşlar için mutabakat riski taşımamaktadırlar (2000, 57).

Üyelik giriş ücretleri, Visa ve MasterCard sistemlerinde oldukça düşüktür. Bankcard’da ise oldukça yüksektir ve bazı küçük kuruluşlar, bu ücretlerdeki yüksekliğe karşı olduklarını bildirmiştir (2000, 58).

2002 yılında yayınlanan “Avustralya’da Kredi Kartı Sistemlerinin Reformu IV” yayınında, sistemlerin iki tanesinin üyelerinin yalnızca kabulcü olarak faaliyet göstermesini yasaklaması; diğer iki sistemin ise kabulcülüğe ihraççılıktan daha fazla ağırlık veren üyeler için ceza uygulaması erişim sorunu olarak belirtilmektedir (2002, 7). RBA’ya göre bu tür kısıtlamalar ve cezalar, kredi kartı kabulcülüğünde uzmanlaşmış, kabulcülük pazarında rekabeti artıracak kuruluşların sisteme katılımını engellemekte ve takas komisyonlarının belirlenmesinde kabulcülük çıkarlarının yansıtılmasını dolaylı olarak sınırlamaktadır. Ayrıca finansal olmayan kuruluşların da kredi kartı sistemlerine girişi ile kart hamillerine ve işyerlerine kredi kartı hizmetlerinin sağlanmasında rekabetin artması da reform ile ortaya çıkması beklenen faydalar arasında sayılmıştır (RBA 2001, 34).

RBA Erişim Yönetimi düzenlemesine göre, mevduat kabul eden kuruluşların yanısıra kredi kartı kuruluşları da kredi kartı sistemlerine katılabilecektir. Ancak bu kuruluşlar risk yönetimi konusunda çeşitli standartlara tabi olacaktır. Kabulcülükte yoğunlaşmak isteyen katılımcılara herhangi bir cezai yaptırım veya sınırlama uygulanması yasaklanmıştır. Sistemlerin üyelik koşullarını yayınlamaları ve kredi kartı kuruluşları ile finansal kuruluşlar arasında ayırmacılık yapılmaması gerekmektedir (RBA 2002, 39). Kredi kartı faaliyetlerinin risk yönetimine ilişkin düzenlemeler tarafların görüşleri alındıktan sonra değerlendirileceği için Erişim Yönetiminin daha sonra yürürlüğe gireceği belirtilmiştir (2002, 40).

Nguyen (2003, 38), Avustralya düzenlemesinin Komisyonun “ihraç etmeden kabulcülük yapamama kuralı”na yaklaşımı ile büyük farklılık taşıdığını, bunun da RBA’nın “ağ etkilerini dikkate almadan ayrı bir kabulcülük pazarı olduğunu kabul etmesinden” kaynaklandığını ileri sürmektedir.

3.2. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNDE MÜNHASIRLIK

3.2.1. İkिलik Sorunu: WORTHEN Kararı

1971’de Visa’nın A sınıfı üyelerinden Worthen Bank, MasterCard üyeliğine başvurmuş ve başvurusu kabul edilmiştir. Bunun üzerine Visa, 2.16 sayılı kuralı yürürlüğe koymuştur. Kural, A sınıfı⁹¹ ve B sınıfı⁹² bankaların rakip kart ihraç etmesini; A sınıfı bankaların ise rakip kart için kabulcülük yapmasını yasaklamaktadır. Bunun üzerine Worthen, bu kuralın Visa üyelerinin yeni sistemler kurmalarını engelleyerek mevcut duopolü güçlendirdiği ve bu şekilde sistemler arası rekabeti sınırlayarak Sherman Yasasını ihlal ettiği iddialarıyla mahkemeye başvurmuştur (Evans ve Schmalensee 1999, 268)

Bu iddialara karşılık Visa, MasterCard’la arasındaki rekabetin üye maliyetlerinin, tüketici ve işyeri komisyonlarının düşmesine yol açtığını, bankaların her iki sisteme birden üye olmalarının sistemler arası rekabeti azaltacağını ve 2.16 kuralının sistemler arası rekabetin korunması için zorunlu olduğunu ileri sürmüştür (Evans ve Schmalensee 1999, 269).

Federal Mahkeme, 2.16 sayılı kuralın rakipler arası bir anlaşma olduğunu, kuralın Visa üyelerinin aynı zamanda MasterCard üyesi olmak isteyen bankalarla anlaşma yapmayı reddetmeye neden olacağını, ikililiğin işyerleri ve tüketicilere faydalı olacağını belirterek Worthen lehine karar vermiştir. Visa’nın kararı temyiz etmesi üzerine İstinaf Mahkemesi, kararı Bölge Mahkemesine geri göndermiştir. Visa, 2.16 sayılı kuralı B sınıfı üyeleri de içine alacak şekilde genişletmiş ve Worthen şikayetini geri çekmiştir (1999, 271).

Bu dava sonuçlanmasına rağmen, Visa gelecekteki davalardan kendisini korumak amacıyla Adalet Bakanlığı’na (DOJ) başvurarak ikililik-karşıtı kuralını onaylayan bir “business review letter” (gözden geçirme mektubu) talep etmiştir. Bir yıldan uzun süre konuyu inceleyen DOJ Antitröst Birimi, ihraççı bankalar arasında kurala izin verilebileceğini, ancak kabulcülük bakımından yeterli bilgi sunulmadığını belirterek ikililik-karşıtı kuralı onaylamamıştır (Balto 1995, 627). Bunun üzerine Visa, pahalı antitröst yargılamasından kaçınmak için istemeyerek de olsa 2.16 sayılı ikililik-karşıtı kuralı yürürlükten kaldırmıştır.

Bu yasağın kaldırılmasıyla birçok banka hem Visa hem MasterCard üyesi olmuştur. İkiliğin rekabet üzerindeki etkileri konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır: İşyerlerinin tek banka ile anlaşma yapmasının yeterli hale gelmesiyle, kart kabul eden işyeri sayısında büyük artış yaşanmıştır. Buna

⁹¹ Hem ihraççılık hem kabulcülük yapan üye bankalardır.

⁹² A sınıfı üyelerin acentalığını alarak sadece kabulcülük yapan bankalardır. Kural ile bu bankaların iki sistemin kabulcülüğünü yapması engellenmemektedir.

karşılık iki sistemin örtüşen üyelikleri sistemlerin benzer ürünler geliştirmesine, takas komisyonlarında ve sistem gelişiminde rekabetin azalmasına yol açmıştır (Balto 1995, 627).

Evans ve Schmalensee (1999, 275), ikililiğin Visa ve MasterCard arasındaki rekabette belirli dönemlerde farklı etkileri olduğunu belirtmektedir. Ekim 1998’de ikililik DOJ tarafından Sherman Yasasını ihlal ettiği gerekçesiyle yargılama konusu yapılmıştır⁹³. Evans ve Schmalensee (1999), ikililiğin getirilmesinde DOJ’un etkili olması ve Visa ile MasterCard’ın şu anda oldukça farklı üyeleri ve rekabetçi yönetimleri bulunması nedeniyle bu durumun ironik olduğunu belirtmektedir.

3.2.2. Dışlama Kuralı-MOUNTAIN WEST Kararı

Visa’nın 2.06 sayılı Tüzüğü 1985’te Discover Card’ı çıkarmaya başlayan Dean Witter (Sears’ın sahibi olduğu)’ın 1988 sonlarında Visa’ya üye olmak için başvurması üzerine yürürlüğe konmuştur. Kural şu şekildedir (Evans ve Schmalensee 1999, 281):

Discover kartlarını veya American Express kartlarını veya YK tarafından rakip sayılan diğer kartları ihraç eden başvuru sahiplerine Visa üyeliği verilemez. Başvuranın bağlı olduğu ortaklık, işbirlikçi veya bağlı ortaklığının bu tür kartlar ihraç etmesi durumunda da başvuranın kart ihraç ettiği kabul edilecektir.

1991’de hali hazırda Visa üyesi olan Mountain West’i satın alarak Visa’ya erişmek isteyen Dean Witter (DW), “Prime Option” adlı yıllık ücreti olmayan ve kademeli faiz uygulayan yeni bir Visa kart programı geliştirmek üzere Visa’ya başvurduğunda, Visa Mountain West’in ilave kart ihraç etmesine izin vermemiştir (Carlton ve Frankel 1995a, 651). Bunun üzerine Mahkemeye başvuran DW, Visa’nın firmaların birbirine bağlı olarak hizmet sunduğu ve ağ dışsallıkları barındıran bir ağ olduğunu, Visa’nın 1976’dan bu yana üyelerinin MasterCard ihraç etmelerine ve Citibank’ın iki rakip kartlı ödeme sistemini (Diners Club ve Carte Blanche) satın almasına izin verdiğini, bu nedenle 2.06 sayılı Tüzüğün Visa’nın etkin işlemesi için gerekli olmadığını, ayrıca Tüzük ile zarar gördüğünü ve pazar gücüne sahip olan Visa’nın DW’in getireceği önemli rekabeti dışladığını iddia etmiştir (Evans ve Schmalensee 1999, 283). Dışlama kuralı, yeni özel kartlar geliştirerek pazara girmek isteyen teşebbüsleri engellemektedir; çünkü mevcut Visa ihraççıları kendi özel sistemlerini geliştirdikleri takdirde Visa’dan ayrılmak durumunda kalacaktır.

Bu iddialara karşılık Visa, Visa’ya üyeliğin DW için zorunlu olmadığını, halen Discover Card ile pazarda olduğunu, Visa’nın bir rakiple mülkiyetini

⁹³ Bu davaya aşağıda münhasırlık uygulamalarında yer verilmektedir.

Hatice AKKAYA KARAYOL

paylaşmaya zorlanmasının diğer teşebbüslerin ortak girişim şeklinde biraraya gelerek yenilik ve yatırımlara gitmesini engelleyeceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Prime Option'ın, Discover markasıyla da çıkarılması mümkün olduğu için ve dışlama uygulamasıyla fiyat veya miktar sınırlanmadığı için, dışlama kuralının pazar gücüne dayandırılmayacağını ve dışlama kuralının kaldırılmasının sistemler arası rekabeti azaltacağını, DW'nin Visa yatırımları ve yenilikleri üzerinden bedavacılık yapmasına yol açacağını ileri sürerek savunmasını yapmıştır (Evans ve Schmalensee 1999, 284-285; Carlton ve Frankel 1995a, 651).

1993'te Federal Mahkeme, DW lehine hüküm vermesine rağmen; Visa'nın temyizi üzerine İstinaf Mahkemesi, Visa kuralının tüketiciler üzerinde rekabeti sınırlayıcı etkileri olduğunun DW tarafından ispat edilemediğini, Federal Mahkemenin Visa'nın pazar gücü olduğuna ilişkin kanıtlarının yetersiz olduğunu ve DW'nin Prime Option kartlarını ihraç etmesinin engellendiğine ilişkin kanıt bulunmadığını belirterek Federal Mahkeme kararını Visa lehine hüküm vererek bozmuştur (Evans ve Schmalensee 1999, 286-287). Ayrıca Yüksek Mahkeme, DW'nin temyiz başvurusunu reddetmiştir.

3.2.3. US V VISA USA INC., VISA INT. CORP., MASTERCARD INT. INC. Davası⁹⁴

Visa, Visa International, MasterCard davası, kartlı ödeme sistemlerinde son yılların en önemli antitröst davalarındandır. Federal Mahkeme davaya ilişkin kararını⁹⁵ 9.10.2001'de; nihai kararını⁹⁶ ise 26.11.2001'de açıklamıştır. Nihai karara ilişkin olarak başvuru İstinaf Mahkemesi⁹⁷ ise 17 Eylül 2003'te davada verilen Federal Mahkeme kararını onamıştır.

Dava konusu Visa'nın 2.10(e) kuralı ve MasterCard'ın Rekabetçi Program Politikası (RPP) ile getirdiği münhasırlık hükümleri ve iki birlik arasındaki -üye bankaların örtüşmesi nedeniyle ortaya çıkan- ikili yönetişimdir. 1991'de Visa USA 2.10(e) sayılı Tüzük maddesi ile "herhangi bir üyenin veya bağlı olduğu grubun veya iştirakinin veya bağlı ortaklığının, doğrudan veya dolaylı olarak Discover Card veya Amex Card veya YK tarafından rakip olarak belirlenen bir kartı ihraç ettiği takdirde üyeliği otomatik olarak sona erecektir." (fmk, 97). Bu münhasırlık kuralı Visa üye bankalarının rakip sayılan diğer kart sistemlerinin kartlarını ihraç etmesini yasaklamaktadır.

⁹⁴"Visa, Visa Int., MasterCard Davası", Ekim 1998'de ABD Adalet Bakanlığı tarafından açılan antitröst davasını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (United States v. Visa USA Inc., Visa International Corp., and MasterCard International Inc. Civil Action No: 98-civ.7076).

⁹⁵ US District Court for Southern District of New York, Decision, Civ. 7076

⁹⁶ US District Court for Southern District of New York, Final Judgement, 98 Civ. 7076

⁹⁷United States v. Visa USA Inc., Visa International Corp. And MasterCard International Inc., United States Court of Appeals for the Second Circuit, Docket No: 02-6074/02-6076/02-6078.

MasterCard'ın RPP kuralı ise, şu şekildedir: "MasterCard üyeleri, rakip genel amaçlı kart programlarına ihraççı veya kabulcü olarak katılamazlar. Bu kuralın istisnası üyelerin, aynı üye kuruluşların sahip olduğu Visa'ya ve daha önceden katılmış olmaları halinde birkaç programa, özellikle Diners Club'a ve JCB'ye, katılmalarıdır." Visa'nın dışlayıcı kuralları gibi, MasterCard'ın RPP kuralı da ABD bölgesindeki üye bankalara uygulanmaktadır. 1996 başlarında, MasterCard'ın üyelerinin Amex kartlarını ihraç etmelerini yasaklayan kuralları yoktu; ancak o dönemde MasterCard, Amex'in ABD'deki ve ABD dışındaki Visa ve MasterCard üye bankalarıyla kart ihracına yönelik artan çabalarına nasıl tepki vereceğini değerlendirmekteydi (fmk, 99-101).

3.2.3.1. Federal Mahkeme Kararı⁹⁸

Visa ve MasterCard, ABD'deki en büyük iki kart ağıdır ve üye bankalarına kredi ve harcama kartı işlemleri için mutabakat ve otorizasyon hizmeti vermektedirler. Dava dosyasında⁹⁹ Visa ve MasterCard'ın, kart sayısında % 86, işlem hacmi bakımından ise % 75'lik toplam pazar payına sahip oldukları ve ağ pazarında birlikte pazar gücüne sahip oldukları, ayrıca bu pazara girişin oldukça zor olduğu belirtilmiştir. Adalet Bakanlığı, dava dosyasında üye bankacılık kuruluşlarının sahip olduğu Visa ve MasterCard ortak girişimlerinin iki uygulamasının, Sherman Yasasının 1. maddesini¹⁰⁰ ihlal ettiğini ileri sürerek dava konusu yapmıştır¹⁰¹:

- Bir kuruluşun üye ortaklarından birinin, diğer kuruluşta Yönetim Kurulunda yer alabilmesine imkan veren yönetim kuralları (dual governance: ikili yönetim, ikililik),
- Üye bankalarının birbirlerinin kartını ihraç etmesine izin veren, ancak Amex veya Discover Card ihraç etmesini yasaklayan dışlayıcı kurallar (exclusionary rules) uygulanması.

Federal Mahkeme kararında, ilgili ürün pazarları, "genel amaçlı kartlar (general purpose cards) pazarı" ve "genel amaçlı kartlara yönelik ağ hizmetleri pazarı" olarak belirlenmiştir (fmk, 17-24).

1999 yılında Visa üyelerinin %47, MasterCard'ın %26 işlem hacmi pazar payı ve kart sayısı bakımından birlikte %85 oranındaki pazar payları, ayrıca pazarın yoğunlaşmış yapısı ve ağ hizmetleri pazarına girişin önündeki

⁹⁸ US District Court for Southern District of New York, Decision, Civ. 7076; Federal Mahkeme kararına American Bar Association internet sitesinden erişilen halinin sayfa numaralarıyla atıf yapılacaktır.

⁹⁹ Complaint for Equitable Relief, 98 civ-7076, 7.10.1998, s.9

¹⁰⁰ Söz konusu madde, ticareti ve iş hayatını sınırlayan her türlü anlaşma, birliktelik ve uyumlu eylemi yasaklamaktadır.

¹⁰¹ Complaint, s.38-41

Hatice AKKAYA KARAYOL

engeller dikkate alınarak Visa ve MasterCard'ın pazar gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir (fmk, 25-30). Federal Mahkeme, münhasırlık kuralı ile birliklerin yatay rekabeti kısıtladığını tespit etmiştir. Bu kuralların iki amacı vardır (DOJ 2002¹⁰², 21; 63-64): üye bankaların Amex ve Discover kart ihraç etmelerini engelleyerek bankalar arasındaki rekabeti sınırlamak; Amex ve Discover ağlarının ağ hizmetlerindeki konumunu zayıflatarak ağlar arasındaki rekabeti sınırlamak.

Bu tür kuralların kaldırılması ağ düzeyindeki rekabeti artıracak ve kart ihracını, işyeri kabulünü ve ölçek ekonomilerini artırarak tüketici yararına olacaktır. Dolayısıyla hem tüketicilerin hem de işyerlerinin seçeneği artmış olacaktır (fmk, 126-129). Mahkemeye göre, bir bankanın tüm ağlarda ihraççılık yapması Amex ve Discover'ın rekabetçi güç toplamasını sağlayacak ve Visa ve MasterCard'ın rekabetçi bir şekilde karşılık vermesine neden olacaktır. Bu da sonuç olarak ürün çeşitliliğini ve tüketici tercihini artırmaktadır (fmk, 129-132).

Buna karşı çıkan Visa ve MasterCard ise, bu kuralların Amex ve Discover'ın en önemli ihraççı bankaları önemli indirim teklifleriyle ele geçirmelerini engelleyerek, kırılgan birlik yapısını koruyan ve ağların istikrarını sağlayan sadakat veya bütünlük araçları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, bu tür kurallar birliklerin her birini, Amex veya diğer rakip ağların birlik varlıklarını bedavacılıkla ele geçirmelerini engelleyerek korumak için gereklidir (fmk, 135-147). Mahkeme bu konuda "tekrar tekrar Visa ve MasterCard'ın bankaların müşterileriyle ilişkilerinde hiçbir çıkarı olmadığını kanıtlandığı; dolayısıyla üzerinde bedavacılık oluşabilecek herhangi bir varlık bulunmadığı." (fmk, 144) hükmüne ulaşmıştır. Nihayetinde Federal Mahkeme şu sonuca ulaşmıştır:

Münhasırlık kuralları üretimi azalttığı, tüketici refahına zarar verdiği için ve bu kuralların rekabet doğurucu etkilerine ilişkin bir savunma yapılmadığı için; bu kurallar Sherman Yasasının 1. Bölümünü ihlal eden ve makul olmayan gerekçelerle ticareti kısıtlayan anlaşmalardır (fmk, 147).

Kararda Adalet Bakanlığının, ikili yönetişimin Sherman Yasasını ihlal ettiğini kanıtlamak üzere yeterli delil sunmadığı belirtilmiştir (fmk, 95-96). İkililiğe müdahale edilmemesinin nedeni, DOJ'un başlangıçta ikililiğe yol açmış olması olabilir¹⁰³. Ancak Federal Mahkeme, Visa'nın 1991'de uygulamaya başladığı 2.10(e) sayılı kuralının ve MasterCard'ın 1996'da uygulamaya başladığı Rekabetçi Program Politikasının, yürürlükten kaldırılması gerektiği, kartlı ödeme sistemi üyelerinin diğer ağlarda kart ihraç etmesini engelleyici bu tür kural ve uygulamalarının yasaklandığı hükmüne ulaşmıştır (fmk, 155-156).

¹⁰² bkz. dipnot 63

¹⁰³ bkz. s.58-59, Worthen Kararı

3.2.3.2. İstinaf Mahkemesi Kararı¹⁰⁴

İstinaf Mahkemesi, Visa ve MasterCard tarafından yapılan temyiz başvurusuna ilişkin kararını 17 Eylül 2003 tarihinde açıklamış ve kararı onamıştır. İstinaf Mahkemesi, Visa ve MasterCard'ın itiraz noktalarını belirtmiş ve bunları değerlendirmiştir:

Rakiplerin değil rekabetin korunması gerektiği yönündeki itiraz: Amex ve Discover'ın ürünlerini satmaları engellenmektedir. Dolayısıyla rakiplerin korunması gerekmektedir. Ayrıca rakiplerin korunması rekabetin korunmadığı anlamına gelmemektedir (imk, s.19-20).

Coca-Cola ve taşıyıcı şirketler arasındaki münhasır dağıtım anlaşmalarıyla benzetme: İstinaf Mahkemesine göre, bu benzetme doğru değildir; çünkü Visa ve MasterCard tekil teşebbüsler değildir; rakiplerin biraraya gelerek oluşturduğu konsorsiyumlardır (imk, s.21-22).

Münhasırlık kurallarının kart sistemlerinin bütünlüğü için gerekli olduğu: Mahkeme, MasterCard üyelerinin uzun süredir Visa kart ihraç edebildiğini, dolayısıyla sistem bütünlüğünün zarar görmediğinin açık olduğunu, üye bankaların Amex veya Discover kart ihraç etmesiyle de bu bütünlüğün tehlikeye gireceğine ilişkin kanıt bulamayan federal mahkemenin görüşünün kabul edildiğini belirtmiştir. Ayrıca ABD dışında bu kurallar işletilmemektedir ve buralarda da sistem bütünlüğü zarar görmemiştir (imk, s.22-23).

3.3. TÜM KARTLARI KABUL KURALI

Tüm kartları kabul kuralı (TKK), bir kartlı ödeme sisteminin kartlarını kabul eden işyerinin kendisine ödeme için sunulan sisteme ait bütün kartları kabul etmesini gerektiren kuraldır. Bu kural, kart hamillerine markalı ödeme kartlarının o markanın logosunun görüldüğü her yerde evrensel kabul göreceğinin güvencesini vermektedir. TKK kuralı, işlem tipi, ihraççı banka, kullanılan kartın cinsi veya kart hamilinin kişisel özellikleri ne olursa olsun uygulanmaktadır.

Tüm kartları kabul kuralı ve ilave ödeme yasağı kuralı tüketicilerin kartlarının nerede ve hangi koşullarla karşılaşacağı konusundaki belirsizliği azaltmaktadır. Hunt (2003, 85) bu kuralların "kart birliklerinin özellikle küçük bankalar tarafından ihraç edilen kredi kartlarının ulusal düzeyde kabul edilmesini sağlamaya çalıştıkları 60'ların sonu ve 70'lerde özellikle önemli" olduğunu belirtmektedir. Kural gereğince, bir markanın kredi kartlarını kabul eden işyerleri banka kartlarını da kabul etmek zorundadır. Hunt'a göre ödeme

¹⁰⁴ bkz. dipnot 96

Hatice AKKAYA KARAYOL

ağlarının TKK kuralı uygulamalarına izin verilip verilmemesi oldukça az sorgulanmakta; daha çok kuralın ne genişlikte uygulanacağı tartışma konusu olmaktadır. Kredi kartları ve banka kartları aynı pazarda birbirini ikame eden ürünler ise, TKK kuralı iki kart türünü de kapsamalıdır; ancak araştırmaların bu kartların birbirini ikame etmediğini ortaya koyduğunu, dolayısıyla TKK kuralının banka kartlarına ve kredi kartlarına ayrı ayrı uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Hunt 2003, 90-91).

McAndrews (1997, 8), Visa ve MasterCard'ın offline banka kartı sistemlerinin kredi kartları ile uyumlu olan büyük bir ağ sunmasının, tüketicilere kolaylık sağladığını belirtmiş ve online banka kartı sistemleri için ilave PIN makinesi (PIN pad) alınması gerektiğini, bu nedenle offline banka kartlarının kredi kartı otorizasyon sistemlerinin yaygın kabul edilirliğinden yararlanarak, kısa zamanda daha fazla kullanılan sistem haline geldiğini belirtmiştir. TKK dava konusu olduğunda şikayetlerin temeli, kuralın ödeme ağları tarafından kendileri için daha karlı, ancak işyerleri için daha maliyetli ödeme aracının kullanılmasını zorladıkları iddiasıdır.

3.3.1. AB VISA Kararı-Kurallar

Komisyonun Visa kurallarına ilişkin kararında, TKK kuralı da bildirim yapılan kurallar arasında yer almıştır. İşyerinin Visa veya Visa Electron sembolü taşıyan ve uygun şekilde kendisine sunulan bütün geçerli kartları kabul etmesini gerektiren kurala ilişkin olarak, Visa, Visa kart kabul eden işyerinin Visa Electron kartı kabul etmek zorunda olmadığını ve Electron kart için anlaşma yapmış işyerinin Visa kart kabul etmek zorunda olmadığını belirtmiştir¹⁰⁵.

TKK kuralı, Visa kart kabul eden işyerinin kredi kartı, banka kartı, ödeme kartı türlerinde her Visa kartın kabul edilmesini gerektirmektedir. Komisyon, ihraççı bankadan bağımsız olarak kartların evrensel kabulünü güvence altına aldığı için kuralın ödeme sistemlerinin gelişmesini teşvik ettiğini belirtmiştir¹⁰⁶. Bir işyeri veya kabulcü bankanın, bir kartı yurtdışında veya yurtiçinde başka bir banka tarafından ihraç edilmiş olması nedeniyle kabul etmemesi durumunda, Visa gibi bir sistem işleyişine devam edemeyecektir. Bir kartlı ödeme sisteminin gelişimi, ihraççıların kartlarının diğer bankaların sözleşme imzaladığı işyerleri tarafından da kabul edileceğinden emin olmalarını gerektirir. Bu tür bir güvence olmaksızın, bir ödeme kartındaki marka veya logo, anlamını ve faydasını kaybedecektir.

Komisyon'a göre, TKK kuralının rekabeti sınırladığı ileri sürülemez. Öncelikle, işyerlerinden tahsil edilen komisyonların kart türüne göre farklılık

¹⁰⁵ OJ L293/37, 10.11.2001 pr. 19

¹⁰⁶ pr. 67

gösterebilmesi, farklı türdeki Visa kartların bağlantısız ürünler olduğunu göstermemektedir. İşyeri komisyonu, Visa kurallarıyla değil kabulcülerle işyerleri arasında ikili olarak belirlenmektedir. Komisyon, belirli bir Visa kartı kabul edip etmeme kararını işyerine bırakmanın Visa uluslararası ödeme kartlarının evrensel kabulünü ciddi şekilde tehlikeye sokacağını belirtmiştir; çünkü bu durumda kart hamilleri Visa kartlarının kabul edilip edilmeyeceğini önceden bilmeyecektir. Ayrıca TKK kuralı, işyerlerini Visa kartın gelecekteki çeşitlerini kabul etmeye zorlamamaktadır; çünkü işyerleri her an Visa'yı kabul etmeyi durdurmakta serbesttirler. Bu çerçevede Komisyon, TKK kuralının 81(1). madde kapsamı dışında olduğu kararına varmıştır.¹⁰⁷

3.3.2. ABD: WAL-MART Kararı

Ekim 1996'da ABD'de Wal-Mart Stores Inc.'in önderliğinde bir grup işyeri¹⁰⁸, Visa ve MasterCard'ın TKK kurallarını, Visa ve MasterCard'ın kredi kartı pazarındaki hakim durumlarını kullanarak işyerlerini offline (imza tabanlı) banka kartlarını kabul etmeye zorladıkları iddiasıyla dava etmişlerdir. Perakendeciler, kredi kartlarını kabul ederken banka kartlarını reddedilmeyi istemektedir. İşyerlerinin online (PIN tabanlı) banka kartı işlemleri için yaptıkları ödeme, offline (imza tabanlı) banka kartı işlemlerine göre daha düşüktür¹⁰⁹. Buna dayanarak offline banka kartlarının kendilerine verdiği zarar için tazminat talep etmişlerdir. Online ve offline banka kartı işlemleri arasındaki en önemli teknik fark, online sistemlerin kişisel kimlik numarası (PIN) kullanması ve işlemin otorizasyon için kart hamilinin bankasına yönlendirilmesi; offline sistemlerde ise PIN yerine imza kullanması ve otorizasyon için Visa ve MasterCard'a yönlendirilmesidir (McAndrews 1997, 8).

Visa ve MasterCard ise, birliklerin varlığı için temel kurallardan biri olan TKK kurallarının rekabet doğurucu olduğunu, işyerlerine ve tüketicilere faydalı olduğunu; PIN tabanlı banka kartlarının tüketicilere imza tabanlı kartlarla aynı faydaları (sahtecilik, ters-ibraz ve küresel kabul gibi konularda) sağlamadığını; kuralın işyerlerine müşterilerine en geniş ödeme seçeneklerini sunma imkanı vererek fayda sağladığını savunmuşlardır. Perakendecilere göre, kart birlikleri banka kartlarını özellikle PIN tabanlı banka kartlarının gelişimini engellemek için geliştirmişlerdir. Nisan 2003'te, duruşma öncesinde, işyerleri ve kart birlikleri, Visa ve MasterCard'ın 1 Ocak 2004'te hem banka kartlarını hem kredi kartlarını kabul etmelerini zorlamayı durdurmaları, offline banka kartı takas komisyonlarını düşürme ve 10 yıl içinde perakendecilere 3 milyar ABD

¹⁰⁷ pr. 68-69

¹⁰⁸ 5 milyondan fazla işyeri temsil edilmiştir. (Chakrovorti, 2003)

¹⁰⁹ Visa Check ve MasterMoney, Visa ve MasterCard'ın imza tabanlı offline banka kartları; Interlink ve Maestro ise PIN tabanlı banka kartlarıdır.

Hatice AKKAYA KARAYOL

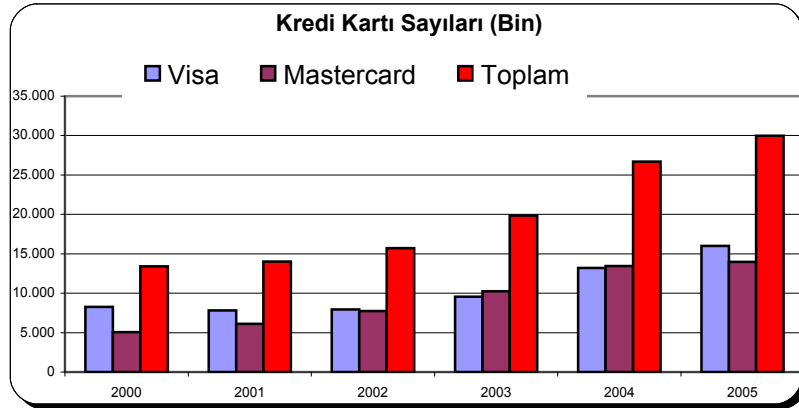
doları tazminat ödemeleri konusunda mutabakata varmışlardır (Chakrovorti 2003, 63).

Hunt'a göre, kart ihraççıları imza tabanlı banka kartlarını kullanmaları için tüketicileri sübvansede etmektedir. Çünkü bu işlemlerden daha fazla takas geliri elde etmektedirler. İşyerleri ise bu durumda daha yüksek işyeri komisyonları ödemekte ve bu maliyetlerin bir kısmı tüketicilere daha yüksek fiyatlar aracılığıyla aktarılmaktadır. Hunt (2003, 89), ayrıca PIN tabanlı banka kartı işlemlerinin payının bu etkiler sonucu 1993'te %60'tan 2002'de %38'e düştüğünü belirtmektedir.

PIN tabanlı banka kartlarının yaygınlaşması kart birliklerince engellenebilir ve tüm kartları kabul kuralı, yüksek takas komisyonu sağlayan bir ödeme aracı olduğu için kart birliklerince desteklenebilir. Bu nedenle özellikle banka kartı işlemlerinde bu uygulama önem arz etmektedir.

BÖLÜM 4**TÜRKİYE'DE KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ ve
REKABET HUKUKU****4.1. TÜRKİYE'DE KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİ**

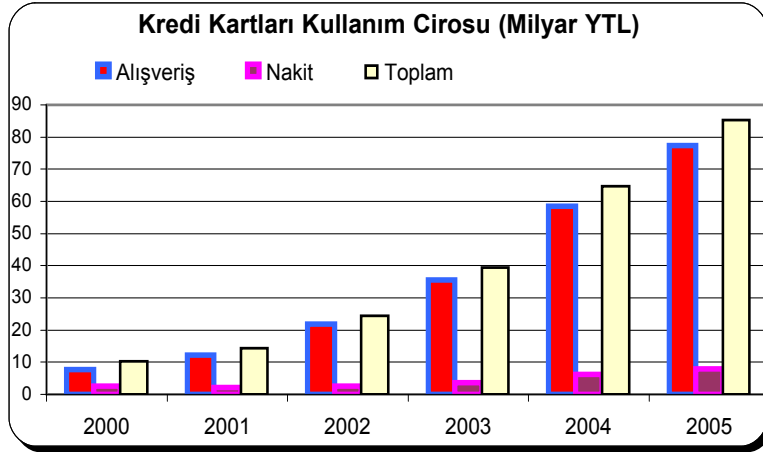
Ödemelerde nakit para kullanımına ilişkin net rakamlar belirlenememekle birlikte, Türkiye'deki en yaygın perakende ödeme aracı nakittir. Son yıllarda elektronik ve kart-tabanlı ödeme araçları, diğer ödeme araçlarının yerini almaya başlamıştır (BIS 2000, 6). Merrill Lynch "Turkish Banking" Raporu'nda (2004, 11), kredi kartından kaynaklanan kredilerin yıllık harcamalara oranı¹¹⁰, 2001'de %15, 2002'de %15.4 olarak belirtilmiş ve 2004'te bu oranın %23.4 olacağı tahmin edilmiştir. 2004 yılı sonu itibarıyla 1000 kişiye yaklaşık 370 adet kredi kartı düşen Türkiye'de, kartlı ödemelerin hızlı gelişimi aşağıdaki grafiklerden de anlaşılmaktadır:

¹¹⁰ "Credit Card Loans/Annual Spending" oranı; tüm ödemeler içinde kredi kartı ile ödemelerin oranı olarak değerlendirilmektedir.

Hatice AKKAYA KARAYOL

Yukarıdaki grafikten toplam kredi kartı sayısının 1999'da 10.045.643 iken, 2005 yılında 29.978.243'e ulaştığı görülmektedir. Ancak kart sayısından daha çok kartların kullanım cirosu (işlem hacmi) önem taşımaktadır. Kredi kartlı işlem hacmi 1999'da 5.213 milyar YTL (yaklaşık 5,3 katrilyon TL) iken 2005'te bu hacim, 85.281 milyar YTL'ye (85 katrilyon TL) yükselmiştir.

Her geçen yıl daha da yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan ve genel ekonomi üzerinde de önemli etkileri olan bir ödeme aracına ilişkin yasal düzenlemenin oldukça gecikmiş olduğu değerlendirilmektedir¹¹¹. Eyyüp Yılmaz (2000, 209-210), konunun önemine ilişkin olarak aşağıdaki ifadelerle yer vermiştir:

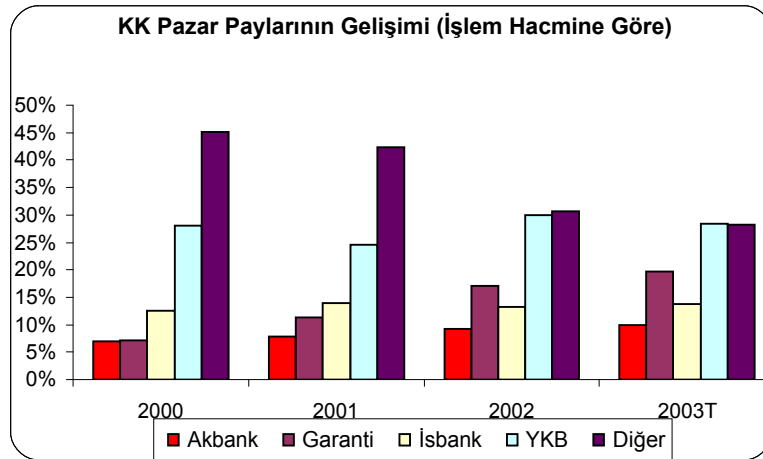
Kredi kartları, görünüşte çok basit bir plastik materyal olmalarına karşın, gerçekte ülkelerin makro ekonomik göstergeleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Kredi kartı sektörünün her geçen gün daha da büyümesi, ekonomi ve mali politika yapıcılarının bu konuya daha fazla önem vermelerini gerekli kılmaktadır...politikaların belirlenmesinde aynı nakit parada olduğu gibi temel bir parametre olarak benimsenmeli ve konu ile ilgili olarak gerekli yasal düzenlemeler çok kısa süre içinde yapılmalıdır. Aksi halde bu tür parametrelerin dikkate alınmadığı bir ülke ekonomisinde hedeflerle gerçekleşenler birbirini tutmayacaktır.

Bankalararası Kart Merkezi (BKM), Türkiye'de kartlı ödemelerde tek ağ işleticisi konumundadır. BKM, 13 bankanın ortaklığı ile 1990 yılında kurulmuş bir hizmet şirketi olup şu andaki ortak sayısı 11'dir. Şubat 2005 itibariyle BKM'nin üye sayısı ise 30'dur. Üyelerinin tamamı Visa ve/veya MasterCard üyesidir. BKM'nin amaçları ve görevleri arasında "takas hizmetinden yararlanacak kuruluşlar arasında takas komisyonunu belirlemek" de yer

¹¹¹ Bu çalışmanın hazırlandığı günlerde tasarının yasalaşma süreci, devam etmektedir.

almaktadır (Yılmaz 2000, 107). BKM'nin sunduğu en önemli hizmetlerden biri "yurtiçi takas ve hesaplaşma sistemi"¹¹² ile "switch" sistemidir¹¹³.

BKM'ye üye 30 banka bulunması, Türkiye kartlı ödeme sistemleri pazarında kart ihraççılığı ve/veya kabulcülüğü faaliyeti gösteren 30 banka bulunduğunu göstermektedir. Ancak Merrill Lynch Raporuna göre, en büyük 4 banka oldukça yüksek bir paya sahiptir. Dolayısıyla BKM Yönetim Kurulunda da yer alan bu bankaların piyasada oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Raporda, en büyük 4 bankanın toplam pazar payının [CR4] 2000 yılında %55, 2002 yılında %63 olduğu; bu oranın 2003 yılında %68,1, 2004 yılında %72 olmasının tahmin edildiği belirtilmektedir (MLR 2004, 8). Görüldüğü gibi, çok markalı kartlarla hem ihraççılıkta hem kabulcükte dengeli bir gelişim gösteren bankalar, daha önce kurdukları ağların avantajını elde etmişlerdir. Bundan sonra küçük pazar payına sahip bankaların ağ etkileri nedeniyle, kendi başlarına yeni markalarla pazar paylarını artırmalarının oldukça zor olacağı söylenebilir.

Grafik-3: Türkiye’de Kredi Kartı Pazar Payları
(Kaynak: Merrill Lynch, 2004)

Merrill Lynch Raporunda (2004, 18) ayrıca %2.7 olduğu belirtilen takas komisyonunun¹¹⁴ ihraççı ve kabulcüler için önemine değinilmiş; İngiltere’de bu

¹¹² BKM tarafından yürütülen takas sisteminin amacı, üye kuruluşlar arasında kredi kartı ve işyeri limitli banka kartı işlemlerinden doğan borç veya alacaklarının BKM Takas Merkezi aracılığıyla net olarak ve TCMB nezdindeki BKM serbest hesabı kullanılarak tasfiyesini ve üyeler arasında finansal olmayan mesajların yönlendirilmesini sağlamaktır.

¹¹³ Switch sistemi ile kartlı işlemlerin (farklı bankalar arasında) otorizasyonu sağlanmaktadır.

¹¹⁴ Rapordaki Tablo-3’teki verilerden net ihraççı 4 büyük bankanın kredi kartı faiz ve komisyon gelirlerinin %30’unun takas komisyonundan, %69’unun devredenlerden elde edilen faiz (gecikme faizleri) gelirlerinden ve %1’inin yıllık kart ücretlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu veriler de

Hatice AKKAYA KARAYOL

oranın %1.1 olduğu belirtilmiştir. Raporda ayrıca, kredi kartı harcamalarının GSMH'ye oranının 2000'de %8.02, 2002'de %9.00 olduğu belirtilmekte ve 2005 yılında %11.8 olacağı tahmin edilmektedir (ML 2004, 11); bu oranın en çok kart seven Avrupa ülkesi olan İngiltere'deki seviyelerde olduğu belirtilmektedir (ML 2004, 1).

4.2. KARTLI ÖDEME SİSTEMLERİNE İLİŞKİN REKABET KURULU KARARLARI

4.2.1. PÜİS-TABGİS Soruşturma Kararı¹¹⁵

Kredi kartı işlemlerinde en önemli fiyat tespiti anlaşması olan takas komisyonunun beraberinde gelişen ve kartlı ödeme sistemlerinde fiyat rekabetinde oldukça önemli olan İÖY kuralı, PÜİS-TABGİS soruşturmasıyla - akaryakıt istasyonlarının İÖY'yi delmeye yönelik teşebbüs birliği kararlarıyla- Rekabet Kurulu'nun gündemine gelmiştir. Akaryakıt istasyonlarındaki kredi kartlı satışlarda komisyon uygulanmasına ve promosyonların kaldırılmasına ilişkin olarak, PÜİS ve TABGİS'in aldıkları kararlar ve yaptıkları açıklamalar üzerine, Rekabet Kurulu tarafından re'sen soruşturma başlatılmıştır. Soruşturma sonucunda ise PÜİS ve TABGİS'in aldıkları karar ve uygulamaların 4. madde kapsamında ihlal olduğuna ve idari para cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir.

Kararda BKM tarafından 1991 yılında alınan bir kararla¹¹⁶ ilave ödemelere benzin istasyonlarında izin verildiği belirtilmekte; bu izne rağmen 2000 yılında TABGİS ve PÜİS'i bu tür bir uygulamaya iten nedenin, akaryakıt istasyonları arasındaki rekabet olduğu değerlendirilmektedir (Karar, 13):

Sektörün yoğun rekabetçi yapısının, akaryakıt istasyonlarında kredi kartlı satışlara uygulanan komisyon oranının '0' a kadar inmesini ve bu noktada kalmasını sağladığı görülmektedir. Böyle bir ortamda, zor durumdaki bayilerin yoğun rekabetin getirdiği baskıdan dolayı bireysel olarak komisyon uygulamasına başlamak yerine biraraya gelerek ortak hareket etmeyi tercih ettikleri görülmektedir.

Chakrovorti ve Emmons'ın (bkz. s.46-47)kredi kartlarının bedelini asıl ödeyenlerin borcunu devreden ve bankalara faiz ödeyen kredi kartı borçluları olduğu tezini doğrulamaktadır.

¹¹⁵ 18.09.2000 tarih ve 00-35/392-219 sayılı Rekabet Kurulu Kararı

¹¹⁶ "BKM bu kararında; akaryakıt satışlarıyla sınırlı kalmak koşulu ile, kredi kartı ile yapılan akaryakıt satışlarında kart hamillerinden ilave bir komisyon alınabileceğini, bu uygulamanın sadece yurt içi kredi kartları ile sınırlı olduğunu ve ilave komisyon uygulayan akaryakıt istasyonlarında "Kredi kartı ile akaryakıt alımında +%... eklenecektir" duyuru ya da afişlerinin asılması gerektiğini belirtmiştir." (s.10)

Bu konuya ilişkin olarak alınan bir teşebbüs birliği kararının ihlal olduğu değerlendirilmesine katılmakla beraber, Kurul tarafından bu kararda olayın banka/finans boyutunun ihmal edildiği söylenebilir. Çünkü bankaların BKM bünyesinde biraraya gelerek takas komisyonu belirlemeleri, fiyat tespiti olarak veya İÖY uygulamaları, işyerlerinin kendi fiyatlarını belirleme özgürlüklerinin sınırlanması olarak değerlendirilmemiştir. Kararda o dönemdeki takas komisyonu oranının aralıkları¹¹⁷ belirtilmiş; ancak ÜİK'nin en büyük bileşeni olan takas komisyonunun kaynağı değerlendirilmemiştir. Kararın Tespitler bölümünde PÜİS'in bazı bölgelerinin üyelerine, 15 Ekim'den itibaren %5 oranında komisyon uygulamaya başlamalarının tavsiye edildiğine ilişkin belgelere yer verilmektedir (Karar, 6). Bu durum, ilave ödeme uygulamasına esas alınan tutarın BKM takas komisyonu oranının (15 Ekim 1999'dan sonra %4.75) bir miktar üzerinde olduğu, yani bu oranın akaryakıt istasyonlarından tahsil edilen ÜİK'ye eşit (veya daha az) olduğu şeklinde yorumlanabilir. Wright'ın tekeli üye işyerlerinin, ilave ödeme uygulanması halinde, ihracının daha az gelir sağlamasına neden olacak şekilde bazı kart kullanıcılarından kazanç elde edeceği sonucunun¹¹⁸ aksine; birlik olarak hareket eden akaryakıt istasyonları, ÜİK'yi aşan seviyede ilave ödeme tahsil etme yoluna gitmemiştir.

4.2.2. ORKA TEKSTİL Kararı¹¹⁹

Orka Grubu, grup bünyesindeki Damat-Tween (D&T) mağazalarının, Benkar Tüketici Finansmanı ve Kart Hizmetleri A.Ş. (Benkar) ile mağaza kartı üye işyeri sözleşmesi bulunduğu sırada Benkar tarafından yeni oluşturulan "Advantage Card" sistemine dahil olma talebinin reddedildiğini, mağaza kartına ilişkin üye işyeri sözleşmesi ile tek taraflı bağlandığını ve serbestçe karar almasının sınırlandığını ileri sürmüştür (Karar, 1). Kurul yapmış olduğu inceleme sonucunda, önaraştırma yapılmasına veya soruşturma açılmasına gerek bulunmadığına karar vermiştir (Karar, 6).

Bu kararda üye işyeri sözleşmesi, 4. madde çerçevesinde değerlendirilirken, sözleşmenin çapraz nitelikte sayılabileceği değerlendirilmiştir (Karar, 3):

Kanun'un 4'üncü maddesi ile yasaklanan rekabeti sınırlayıcı anlaşmaların niteliğinin, rakipler arasında (yani yatay anlaşma) ya da sağlayıcı, üretici ve perakendeci arasında (yani dikey bir anlaşma) olması gerekmektedir. Şikayet dilekçesinde bahsedilen sözleşme ise bir tüketici finans firması ile bir hazır giyim perakendecisi arasında imzalanan, çapraz nitelikte (conglomerate) sayılabilecek bir

¹¹⁷ 15.8.1998-15.10.1998 arası %4.75; 15.10.1998- 15.1.1999 arası : %4.78; 15.1.1999-15.10.1999 arası : %5.39; 15.10.1999-01.02.2000 arası : %4.75; 01.02.2000 sonrası : %3.00.

¹¹⁸ bkz. s.41

¹¹⁹ 28.4.1999 tarih ve 99-21/167-86 sayılı Rekabet Kurulu Kararı

Hatice AKKAYA KARAYOL

sözleşmedir. Bu tür sözleşmelerin rekabeti bozma, sınırlama ya da kısıtlama etkisinin pek fazla olmadığı da doktrinde kabul edilen bir görüştür.

Ancak, perakendecilere, bankalar veya tüketici finansmanı kuruluşları tarafından mağaza kartı hizmetleri sağlanmasına yönelik sözleşmelerin, dikey anlaşma olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira OFT'nin Mağaza Kartları Raporunda (2004, 60)¹²⁰, bu konu şu şekilde ele alınmaktadır:

Burada söz konusu olan, rakip kredi sağlayıcıları veya rakip perakendeciler gibi üretim zincirinin (supply chain) aynı seviyesindeki teşebbüsler arasındaki yatay anlaşmalar değildir. Burada, üretim veya dağıtım zincirinin farklı seviyelerindeki kredi sağlayıcıları ve perakendeciler arasındaki dikey anlaşmalar söz konusudur.

4.2.3 HSBC-BENKAR Kararı¹²¹

Bir tüketici finansman kuruluşu olan Benkar tarafından piyasaya sürülen Advantage Kart Programında üye işyeri sözleşmelerine Rekabet Kurulunun 28.4.1999 tarih ve 99-21/177-96 sayılı kararı ile menfi tespit belgesi verilmiştir (agk, 2). Benkar'a ve üye işyerlerine karşılıklı münhasırlık hükümlerinin getirildiği sözleşmelere menfi tespit verilmesi yerine, bireysel muafiyet değerlendirmesi yapılmış olması yerinde olurdu. Daha sonra Fiba/Benkar ortak girişimine ilişkin başvuru sırasında, sözleşmelerde bulunan münhasırlık hükümleri yeniden değerlendirilerek Rekabet Kurulu tarafından 18.9.2001 tarih ve 01-44/433-111 sayı ile "Advantage Kredi Kartı Üye İşyeri Sözleşmeleri"ne tanınan menfi tespitini geri alınmasına, anlaşmalarda yer alan ve üye işyerinin başka taksitli kartlarla çalışmasını engelleyen hükümlerin anlaşmalardan çıkarılması için Benkar'a 60 günlük süre tanınmasına ve düzeltmeler yapılmadan uygulamaya devam edilmesi halinde haklarında soruşturma açılacağı ve Kanun'un 16. ve 17. maddeleri uyarınca işlem yapılacağı bildirilmesine karar verilmiştir (agk, 2). Benkar'ın gerekli değişiklikleri ek süre tanınmasına rağmen gerçekleştirilmemesi üzerine, 8.5.2002 tarihinde Benkar hakkında¹²² soruşturma açılmasına karar verilmiştir.

Rekabet Kurulu, soruşturma sonunda; 14.7.2002 tarihinde yürürlüğe giren 2002/2 sayılı Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği kapsamında sözleşmelerin yararlandığı grup muafiyetinin, sözleşmelerdeki üye işyerlerine yüklenen Advantage Card dışında başka taksitli alışveriş kartları ile işlem yapmama -münhasır çalışma- şeklindeki belirsiz süreli rekabet yasağına

¹²⁰ Raporun 5.21 paragrafında sözleşmelerin Komisyon'un Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tüzüğü kapsamında olması nedeniyle Tüzüğün uygulanışına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

¹²¹ 15.8.2003 tarih ve 03-57/671-304 sayılı Rekabet Kurulu Kararı

¹²² Soruşturma sırasında 19.9.2002 tarihinde Benkar HSBC Bank A.Ş. tarafından devralınmış ve soruşturmanın muhatabı HSBC olmuştur (agk, 3).

uygulanmaması nedeniyle Kanun'un 4. maddesinin ihlal edildiğine; Benkar'a (HSBC'ye) idari para cezası verilmesine; 4054 sayılı Kanun'un 5. maddesinde muafiyet alabilmek için öngörülen koşullar sağlanmadığından, 2002/2 sayılı Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği'nin 6. maddesi uyarınca muafiyetin geri alınmasına karar vermiştir (agk, 31-32).

HSBC-Benkar kararının Türkiye'de kredi kartları pazarının şekillenmesinde oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Zira Advantage öncülüğünde gelişen çok markalı kartların, bankalar tarafından sağlanması sırasında, münhasırlık hükümleri -devam etseydi- yeni markalar için giriş engeli teşkil edebilirdi. HSBC dışındaki teşebbüslerin münhasırlık uygulamalarına gitmemelerinin önemli nedenlerinden biri de Rekabet Kurulu'nun HSBC-Benkar kararı olmuştur. Kararda ilgili ürün pazarı, "taksitli alışveriş kartları pazarı" olarak tanımlanmıştır. Bu pazar tanımında, pazarın kart hamili-ihraççı banka tarafının dikkate alındığı; ancak kararda asıl inceleme konusunun işyeri sözleşmelerindeki münhasırlık hükümleri olması nedeniyle, ilgili ürün pazarının "çok markalı kartların (veya taksitli alışveriş kartlarının) kabulüne yönelik üye işyeri edinme (kabalculük) pazarı" olarak belirlenmesi yerinde olurdu.

4.2.4. DENİZBONUS Muafiyet Kararı¹²³

Denizbank A.Ş. (DB) ile T. Garanti Bankası A.Ş. (GB), Bonus kredi kartı programını paylaşmak üzere imzaladıkları "Bonus Kredi Kartı Program Sözleşmesi"ne (Sözleşme) menfi tespit belgesi verilmesi veya muafiyet tanınması talebinde bulunmuşlardır. Kurul yapmış olduğu inceleme sonucunda, sözleşmeye menfi tespit belgesi verilemeyeceğine; sözleşmeye taraf teşebbüslerin rakip teşebbüsler olmaları ve sözleşmenin bir fikri hakka ilişkin lisans sözleşmesi niteliği taşıması nedeniyle, 2002/2 sayılı Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği kapsamında grup muafiyetinden yararlanamayacağına; söz konusu anlaşmaya Kanun'un 5. maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde beş (5) yıl süre ile muafiyet tanınmasına karar vermiştir.

Bonus kredi kartı programı, Bonus ağına dahil işyerlerinde taksitli/ödüllü alışveriş imkanı sağlamakta; ağ dışındaki işyerlerinde ise kart hamillerine avantajlar sunmaktadır. Bu karara konu olan uygulama, Türkiye'de kartlı ödeme sistemlerinde oldukça yeni ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Sözleşme, kapalı bir ağa benzerlik gösteren Bonus kart programının bir başka bankanın erişimine açılmasını sağlamıştır. Türkiye'de dünyadakinden farklı olarak taksit özelliği ile ön plana çıkan çok markalı kartlar piyasasına girmek isteyen Denizbank, yeni bir marka ile kart tabanını ve üye işyeri ağını oluşturmak yerine mevcut bir ağa lisans yolu ile erişim sağlamıştır.

¹²³ 22.7.2004 tarih ve 04-48/639-158 sayılı Rekabet Kurulu kararı

Hatice AKKAYA KARAYOL

Bu şekilde Denizbank'ın yeni üye işyeri edinmeksizin yalnızca kart ihraç edebilme imkanı bulunduğu gibi, Denizbank, yeni işyerleriyle Garanti'nin kart hamillerine de kartlarını daha fazla noktada kullanma imkanı sunabilme imkanı edinmiştir.

Kanun'un 5. maddesi çerçevesinde yapılan bireysel muafiyet değerlendirmesinde, Denizbank'ın sözleşme gereği Garanti'nin standartlarına erişmek durumunda olduğundan hizmet kalitesinde iyileşme görüleceği; sözleşme vasıtasıyla Denizbank'ın müşterilerinin Türkiye'nin en yaygın üye işyeri ağına dahil olarak çok markalı kredi kartı hizmetinin sağladığı avantajlardan yararlanacakları ve kredi kartlarının çip teknolojisi kazanması sayesinde kart hamillerine daha güvenli alışveriş yapma imkanı verileceği; işlem hacmi bakımından bankaların pazar payları dikkate alınarak, iki banka arasındaki rekabeti kısıtlayıcı çeşitli hükümlerin bulunduğu sözleşme ile ilgili pazarın önemli bir bölümünde rekabetin ortadan kaldırılmadığı; bildirim konu anlaşma ile bonus oranlarına ilişkin olarak getirilen kısıtlamanın ortaya çıkan tüketici yararı ile kıyaslandığında rekabeti zorunlu olandan fazla kısıtlamadığı değerlendirilmiştir (Karar, 6-7).

Kararda, yukarıda değinilen diğer kararlardan farklı olarak, ilgili ürün pazarları, pazarın iki-yanlı niteliği dikkate alınarak "çok markalı kredi kartları ihracı pazarı" ve "üye işyeri edinme pazarı" olarak tanımlanmıştır. Ancak bireysel muafiyet değerlendirmesinde tüketici faydası, kart hamillerinin sağladığı fayda ile eş tutulmuştur; işyeri de bu iki-yanlı pazarda tüketici olduğu için işyeri faydasının ayrıca değerlendirilmesi yerinde olurdu.

4.3. DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

Türkiye'deki kredi kartlarının gelişim ve niteliği, diğer ülkelerden oldukça farklıdır. Enflasyonist ortamın etkisiyle gelişen taksitli mağaza kartlarının özellikleri, bankalar tarafından sunulan kredi kartlarıyla birleştirilerek taksit ve ödül imkanı sunan çok markalı kartlar ortaya çıkmıştır. Yukarıda pazar paylarına yer verilen en büyük 4 banka, önce mağaza kartları, daha sonra çok markalı kredi kartları ile güçlü konumlar elde etmişlerdir. Çok markalı kartlar, bankanın anlaşmalı olduğu (kabalıcüsü olduğu) çok sayıda perakendecide taksitli/ödüllü alışveriş imkanı sağlayan kartlardır. Kartların bu tür avantajlarından (taksit/ödül imkanından) yararlanılabilmesi için ihraççı banka ile kabulcü bankanın aynı teşebbüs olması gerekmektedir. Dolayısıyla BonusCard, WorldCard, Axess, MaximumKart, HSBC Advantage, CardFinans, İdealKart vb

çok markalı kredi kartlarını çıkaran bankaların kapalı¹²⁴ alt ağlar işlettiği değerlendirilmesi yapılabilir.

Bankaların sundukları çok markalı kartlar ile kendi üye işyerlerinde yapılan işlemler, takas komisyonu ödenmesini gerektirmeyen on-us (kendinde) işlemlerdir. Türk kredi kartları piyasasına ilişkin olarak yapılacak düzenlemelerde sektörün bu kendine özgü niteliğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Zira yukarıdaki bölümlerde yer verilen yurtdışı düzenleme ve uygulamaların yapıldığı ülkelerde, takasa konu olmayan işlem oranı (on-us işlemler/toplam kartlı işlemler) ayrıca dikkate alınmayacak kadar küçük olabilir. Ancak ülkemizde takas komisyonları düzenlenirken, özellikle fonlama maliyetinin hesaplanmasında on-us işlemler takasa konu olmayacağından düzenlemelerde bu husus da dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir.

Türkiye’de takas komisyonları, hala sır niteliğini korumaktadır; çünkü tüketiciler bu komisyonla karşılaşmamaktadır. Borçlarını zamanında ödedikleri sürece kart kullanımından ödül, puan, indirim sağlayan kart hamilleri, kartlı ödemelerden en çok memnun olanlardır ve pek çok kart hamili takas komisyonundan haberdar değildir. İşyerlerinin takas komisyonundan haberdar olmaları ise, faaliyet gösterdikleri pazar yapısına bağlıdır; kar marjı düşük olan piyasalarda veya rekabetçi pazarlarda faaliyet gösteren işyerleri, ödedikleri işyeri komisyonunun kaynağı konusunda bilgilenebilir. Çünkü bu komisyon, onlar için önem taşımaktadır. Tekelci işyerleri ise kart kabul etmenin maliyetini tüketicilere yansıtabildiği için bu durumdan memnun bile olabilir. Bu çerçevede kartlı ödeme sistemlerinin takas komisyonlarının düşmesine yönelik olarak tüketicilerin (kart hamilleri ve işyerleri) baskısıyla karşılaşmadığı söylenebilir.

Ülkemizde takas komisyonları hiçbir düzenleyici kurum/kuruluş tarafından gözetim ve denetim altında tutulmamaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan ve sık sık tepkilere neden olan bankaların agresif pazarlama teknikleri ile takas komisyonlarının diğer ülkelere göre yüksek kalması arasında bir bağlantı bulunabilir. Bu konuda Avrupa Komisyonu’nun muafiyet tanımına paralel şekilde, Rekabet Kurulu¹²⁵ da maliyet bazlı bir düzenlemeye çeşitli koşullarla muafiyet tanıyabilir. Türkiye’deki düzenleyici kurumlar tarafından, takas komisyonuna ilişkin olarak yapılacak düzenlemelerde aşağıdaki hususların gözetilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir:

¹²⁴ Aşağıda değinilecek olan DenizBonus kararında muafiyete konu olan sözleşme, çok markalı kartlarda bankaların ağ paylaşımına ilişkin ilk adımdır.

¹²⁵ Rekabet Kurulu tarafından, BKM hakkında takas komisyonlarına yönelik olarak yürütülen soruşturma tezin hazırlandığı dönemde devam etmekte olduğundan Karar hakkında ayrıntılı değerlendirmeye yer verilememiştir. Karar metni: <http://www.rekabet.gov.tr/pdf/05-43-602-153.pdf>

1. İşlemcilik maliyetlerinin hesaplamalarda dikkate alınması yerindedir. Bu maliyetler, sistemin işleyişine yönelik maliyetlerdir.
2. Bedava fonlama oranı, kredi kartlarının ayırdedici özelliğidir. Bu nedenle bedava fonlama maliyetlerinin takas komisyonlarına dahil edilmesi yaklaşımı benimsenebilir. Ancak fonlama oranının, Türkiye'deki kredi kartlarının özgün nitelikleri dikkate alınarak -yukarıda değinildiği gibi off-us işlemler/toplam kartlı işlemler oranı kadar- hesaplamaya dahil edilmesi yaklaşımı yerinde olabilir; çünkü Türk kredi kartları piyasasının güçlü oyuncuları, daha çok kapalı sistemlere benzeyen ve on-us işlemleri özendiren alt sistemler işletmektedir. Bu yöntem benimsenmediği takdirde, taksitli kartların sağladığı bedava fonlamanın¹²⁶ da -kredi kartlarının ayırıcı özelliği olmamasına ve takasa konu olmayan işleyişine rağmen- dikkate alınması gerekecektir; çünkü on-us işlemlerden kaynaklanan fonlama da bankaların fonlama maliyeti içinde yer almaktadır.
3. Batağa ilişkin maliyetlerin takas komisyonu hesaplamalarına dahil edilmemesi gerekmektedir; çünkü batac kredi, zaten kart çıkaran kuruluşlar tarafından yüksek faizler¹²⁷ yoluyla tahsil edilmektedir. Bunun ayrıca takas komisyonuna dahil edilmesi, ikinci defa tahsil edilmesi anlamına gelecektir.

İlave ödeme yasağına ilişkin olarak, 23.2.1995 tarih ve 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un "Kredi Kartları" başlıklı 10. maddesinin (a) bendinin son fıkrasında (6.3.2003-4822 ile değişik), "Mal veya hizmetin kredi kartı ile satın alındığı durumlarda, satıcı veya sağlayıcı, tüketiciden komisyon veya benzeri bir isim altında ilave ödemede bulunmasını isteyemez." hükmü ile İÖY kuralı düzenlenmiştir. Bu hüküm tüketicinin korunması amacı ile ilgili Kanun'a 2003 yılında eklenmekle birlikte, bu tür kuralların uygulamada *yalnızca kart kullanan tüketicileri* koruduğu 2. Bölüm'de değinilen teorik çalışmalarda ortaya konmaktadır. Ancak Kanun'dan bu hükmün çıkarılması şeklindeki bir düzenleme, işyerlerinin kartlı ödemeler için ek tahsilat yapmasını sağlamayabilir. Zira, İÖY kuralının aktarıldığı bölümdeki tartışmalar ve çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar da bunu desteklemektedir. Bu nedenle ilave ödeme yasağı uygulamasının kaldırılmasıyla takas komisyonunun etkisiz hale gelebileceği teorik olarak mümkün olsa da, perakendeciler çeşitli nedenlerle tek fiyat politikasını tercih edebilecektir. Ayrıca ülkemizde nakit indirimlerine yaygın olarak rastlanmaktadır. Dolayısıyla İÖY kuralının önemi ödeme sistemlerine ilişkin düzenlemelerde dikkate alınması gerekse de, kuralın

¹²⁶ Bu tür işlemlerde, banka her ay işyerine ödeme yapmakta; yani kart hamili her ay o ayki taksit tutarı kadar fonlanmış olmaktadır.

¹²⁷ ML Raporunda (Table-3, s.22) borçlarını devreden kart hamillerinin fiyata duyarlılığının oldukça az olduğu; dört büyük bankanın yıllık bileşik faizlerinin %111-138 aralığında olduğu gösterilmektedir.

kaldırılmasının yerine takas komisyonlarının düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu ihtiyacın en büyük sinyali ise Türkiye'deki bankaların risk değerlendirmesi yapmaksızın, agresif satış teknikleriyle kredi kartı pazarlamasına yönelmesidir.

Fiyat dışı rekabet konusunda ise Türkiye'de, tek ağ işleticisi konumunda olan BKM'nin üyelik koşulları önem taşımaktadır. BKM'nin de diğer kartlı ödeme sistemleri gibi çeşitli üyelik kriterleri bulunmaktadır. Üye olabilecek tüzel kişiler için aşağıdaki koşullar aranmaktadır¹²⁸:

1. a) 4389 sayılı Türk Bankalar Kanunu'na tabi olan ve kendi isimleri altında banka kartı ihraç eden veya etmeyi planlayan banka veya,
b) Visa International, MasterCard International kuruluşlarından en az birine üye olarak kabul edilmiş banka/veya kuruluş olmaları gerekmektedir.
2. BKM Yönetim Kurulu'nun onayına tabi olmak üzere, Türkiye'de yerleşik olmayan yabancı bankalar, BKM'ye üyelik için başvurabilir.

Üyelik kriterlerine bakıldığında BKM'nin kendi üyelik kriterlerini geliştirmemiş olduğu ve Visa/MasterCard'ın üye olarak kabul ettiği banka/kuruluşlara üyelik verebileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Visa ve MasterCard'ın Türkiye'deki banka veya finansal kuruluşlara getirdiği üyelik koşullarının incelenmesi yerinde olabilir. Ayrıca bankaların yanısıra özel finans kuruluşları ve kredi kartı kuruluşlarına da sistemin açık olduğu görülmektedir. Örneğin Anadolu Kredi Kartları A.Ş. BKM üyeleri arasında yer almaktadır.

BKM internet sitesinde, "Üyelik Başvuru Değerlendirme Esasları" başlığı altında, yeterli ve uygun belgelerle başvuran banka/kuruluşların müracaatlarının BKM Yönetim Kurulu'nca görüşülerek onaylanacağı veya reddedileceği belirtilmektedir. Üyelik başvuru değerlendirme esaslarından, üyelik kabulünde BKM Yönetim Kurulunun yetkili olduğu anlaşılmaktadır. BKM Yönetim Kurulunun bu yetkiyi kullanırken makul ve objektif kriterleri dikkate alması gerektiği düşünülmektedir. Bir banka/kuruluşun erişim talebi, ayrımcı koşullarla reddedildiği takdirde, Rekabet Kurulu'nun konuyu ele alması gerektiği açıktır. Böyle bir durumda Türkiye kredi kartları piyasasının özellikleri incelenerek, BKM ağı zorunlu unsur olarak dahi değerlendirilebilecektir. Bu nedenle BKM tarafından erişimin reddedildiği durumlarda, red kararının makul ve objektif kriterlere dayandırılması gerekmektedir.

Münhasırlık konusunda ise ABD'de olduğu gibi ağlar arası münhasırlığın Türkiye'de tek ağ olduğu göz önünde bulundurulduğunda sorun teşkil etmeyeceği düşünülebilir. Ancak yukarıda değinilen Türkiye'deki çok markalı kartların kapalı sistemlere benzeyen nitelikleri nedeniyle, ağlar arası

¹²⁸ www.bkm.com.tr

Hatice AKKAYA KARAYOL

rekabet oldukça yoğundur. Chakrovorti ve Roson (2004)'a göre, ağılar arası rekabet tüketici ve işyeri refahını artırmakta; ayrıca tüketiciler birden fazla kart taşır, işyerleri birden fazla kart kabul ederse rekabet, kart hamillerine işyerlerinden daha fazla fayda sağlamaktadır. Türkiye'de üye işyeri sözleşmelerindeki münhasırlık hükümleri, HSBC-Benkar Soruşturma kararının¹²⁹ etkisiyle, uygulamadan kaldırılmıştır. Bu tür münhasırlıkların Türkiye'de sorun yaratmasının en önemli nedeni, taksitli kartların kapalı ağılara benzeyen özelliğidir. Bu durum, kabulcü ve ihraççının aynı olmasını gerektirdiğinden, bankalar, yeni markalarla ortaya çıktıklarında ilgili işyerindeki tek banka olmayı istemektedirler.

TKK kuralı, şimdiye kadar Türkiye'de sorun olmamakla birlikte, banka kartlarının Türkiye'de de yaygınlaşması halinde, şikayet konusu olarak Kurul gündemine gelebilir. Burada belirleyici olan durum, BKM'nin banka kartları için belirleyeceği takas komisyonu seviyesi ve bu komisyonlarda online/off-line ayırımı yapılıp yapılmadığı olacaktır.

¹²⁹ Yukarıda değinilen Kararın lafzından, muafiyetin yalnızca HSBC'den geri alındığı anlaşılmaktadır. Kurul, o dönemde ilgili pazardaki anlaşmaları kapsayacak şekilde muafiyetin geri alınması yoluna da gidebilirdi. Ancak Karar, uygulamada bu tür bir tedbirin yerini tutacak kadar etkili olmuştur.

SONUÇ

Kartlı ödemeler, kullanıcılara sağladığı çeşitli imkanlar nedeniyle her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Nakit ve çekle yapılan ödemeler, yerini kartlı ödemelere bırakmaktadır. Uluslararası ve yerel kartlı ödeme sistemlerine üye olarak müşterilerine hizmet sunan finansal kuruluşlar, kart hamillerini ve işyerlerini etkilemek için ciddi bir rekabet içine girmektedir. Bu rekabetin yanı sıra ağ etkileri nedeniyle bu kuruluşlar arasında işbirliği ihtiyacı ortaya çıkmakta; sistem üyesi kuruluşlar, kart birlikleri olarak da adlandırılan bu sistemler bünyesinde biraraya gelerek kart kullanımını, işyerlerinin ödediği komisyon tutarlarını, hatta kart kullanmayan tüketicilerin ödedikleri fiyatları etkileyebilecek çeşitli kararlar almakta ve bazı kurallar geliştirmektedir. Alınan bu kararların ve geliştirilen kuralların sistem-içi veya sistemler arası rekabet üzerindeki etkilerine rekabet otoriteleri tarafından dikkat edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada öncelikle kartlı ödeme sistemlerinin işleyişi ve bu işleyişin beraberinde getirdiği ağ etkileri ve regülasyon ihtiyacı hakkında bilgi verildikten sonra, iki ana başlık altında kartlı ödeme sistemlerinde ortaya çıkan rekabet meseleleri ele alınmıştır. Öncelikle fiyat rekabeti bölümünde, bankaların biraraya gelerek belirlediği takas komisyonunun ve işyerlerine bankalar tarafından getirilen fiyatlamaya ilişkin sınırlama olan İÖY kuralının teoride ve pratikte nasıl ele alındığı incelenmiştir. David Balto'nun "bankaların milyon dolarlık sırrı" olarak nitelendirdiği takas komisyonlarının sır olmaktan çıkarıldığı çeşitli dava ve kararlara değinilmiştir. Daha sonra fiyat-dışı rekabet bölümünde kartlı ödeme sistemlerine erişimde ortaya çıkabilecek sorunlara, sistemlerin geliştirdiği münhasırlık kurallarına ve "bağlama" iddiasıyla ABD'de dava konusu olan TKK kuralına değinilmiştir. Son bölümde ise fiyat rekabeti ve fiyat dışı rekabet bölümlerinde aktarılan sorunların Türkiye'deki yansımaları analiz edilmeye çalışılmış; Rekabet Kurulu'nun bugüne kadar kartlı ödeme sistemleri alanında verdiği kararlar değerlendirilmiştir.

Bütün bu teorik ve pratik çalışmaların ışığında, kart kullanımının oldukça yaygın hale geldiği, yüksek kredi kartı faiz oranlarının dikkat çektiği,

Hatice AKKAYA KARAYOL

bankaların agresif pazarlama teknikleriyle kredi kartı sunduğu ülkemizde, fiyat rekabetine ilişkin hususların daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Takas komisyonu, dünyada sıradan olmaktan çıkmaya başlamıştır; ancak ülkemizde hala bilinmezliğini korumaktadır. Ciddi ekonomik etkileri bulunan takas komisyonunun kamusal düzenlemeye tabi tutulması gerektiği düşünülmektedir. Bankalar tarafından bu fiyatın stratejik olarak sosyal refaha olumsuz etkileri olacak şekilde kullanılmasını önlemek için, kamu gözetimi ve maliyet bazlı düzenleme yapılması uygun olacaktır. Bu tür bir çalışmada Türkiye'deki kredi kartı piyasalarının kendine özgü yapısı dikkate alınmalıdır.

İÖY kuralının yasayla düzenlendiği ülkemizde, nakit indirimlerine yaygın olarak rastlanmaktadır. Buna rağmen yalnızca kart kullanıcılarının refahını artıran İÖY kuralının ülkemizde Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da yer alması oldukça ilginçtir. İşyerlerinin tek fiyat uygulama eğilimi de göz önünde bulundurularak, İÖY kuralının yasal düzenlemelerden çıkarılması yerine, takas komisyonlarının düzenlemeye tabi tutulması daha fazla önem taşımaktadır.

Erişim konusunda ise tek ağ işleticisi konumunda olan BKM'nin finansal kuruluşların üyeliğini reddetmesi durumunda Rekabet Kurulu'nun bu konuyu incelemesi gerekecektir. Türkiye'deki kartlı ödeme sistemlerinde münhasırlık, çok markalı kart sistemlerinin işyerleriyle münhasırlık içeren sözleşmeler imzalaması sonucunda sorun olmuş ve Rekabet Kurulu'nun HSBC-Benkar kararı ile bu tür uygulamalar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Tüm kartları kabul kuralının, PIN tabanlı banka kartlarının gelişimini engellemek için kullanılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çerçevede, fiyat rekabetinin yanı sıra fiyat dışı rekabetin de önem taşıdığı kartlı ödeme sistemlerinde, düzenleyici otoritelerin ciddi analizlere dayanarak düzenleme yapmasının, sistemlerin gelişimi bakımından da oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

ABSTRACT

Payment cards are widely used as a payment instrument in the world and in Turkey. Payments by cash and check are increasingly replaced by card payments in the recent years. Banks and financial institutions compete with each other to reach cardholders and acquire merchants. But the network effects in the payment card systems give rise to the need for cooperation and this cooperation has attracted some competition authorities and monetary institutions in the recent years.

The network externality in the payment card systems are used to justify the interchange fees that are collectively determined by the members of a card association. However this private regulation of interchange fees are replaced by public regulation of the fees in some countries and regions. Some rules of card associations have been scrutinized. The rules regarding access are investigated since they may prevent intrasystem competition. The other rules such as honour all cards rule and no-surcharge rule are claimed to restrict the freedom of the merchants that accept the cards. This interest in the interchange fees and the rules of the payment systems derives from the authorities' concern for the adverse effects of these rules on consumer welfare and market structure.

This study aims to analyse the price and non-price competition issues in the payment card systems by mentioning the theoretical approaches and practical applications of these issues. To this end, first the theoretical approaches and case-law regarding price competition issues, then the case-law regarding non-price competition issues is given. Then the repercussions of all these issues on the Turkish payment card systems is analysed in the light of theory and practice.

KAYNAKÇA

- AHLBORN, C., H. H. CHANG ve D. S. EVANS, (2001), “The Problem of Interchange Fee Analysis: Case without a Cause?”, *European Competition Law Review*, Vol. 22, No: 8, s. 304-312.
- AUSUBEL, Lawrence M. (1991), “The Failure of Competition in the Credit Card Market” *The American Economic Review*, Vol: 81, No: 1, s. 50-81.
- BALLELL, T. R. H. (2002), “Multilateral Agreements on Prices in Payments Systems: An Antitrust Approach” *World Competition*, Vol. 25, No: 2, s. 223-237.
- BALTO, D. A. (2000), “The Problem of Interchange Fees: Costs Without Benefits” *European Competition Law Review*, Vol. 21, No: 4, s. 215-224.
- BALTO, D. A. (1995), “Access Demands to Payment Systems Joint Ventures”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 18, No: 3, s. 623-670.
- BAXTER, W. F. (1983), “Bank Interchange of Transactional Paper: Legal Perspectives”, *Journal of Law and Economics*, Vol. 26, No: 3, s. 541-588.
- BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS (2001), *Core Principles for Systematically Important Payment Systems*, CPSS Yayın No. 43, BIS, Basel, <http://bis.org/publ/cpss43.htm>.
- BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS (2000), *Payment Systems in Turkey*, CPSS Yayın No. 36, BIS, Basel, <http://www.bis/publ/cpss36.pdf>.
- CARLTON, D. W. ve A. S. FRANKEL (1995a), “The Antitrust Economics of Payment Card Networks”, *Antitrust Law Journal* , Vol. 63, s. 643-668.
- CARLTON, D. W. ve A. S. FRANKEL (1995b), “The Antitrust Economics of Credit Card Networks: Reply to Evans and Schmalensee Comment”, *Antitrust Law Journal*, Vol. 63, No: 3, s. 903-915.
- CARLTON, D. W. ve A. S. FRANKEL (1995c), “Antitrust and Payment Technologies” Review (Federal Reserve Bank of Saint Louis); Vol. 77, No: 6, s. 41-54.
- CHAKRAVORTI, S. (2003) “Theory of Credit Card Networks: A Survey of the Literature”, *Review of Network Economics*, Vol. 2, No: 2.
- CHAKRAVORTI, S. ve W. R. EMMONS (2001) “Who Pays for Credit Cards?”, Federal Reserve Bank of Chicago Policy Studies, EPS-2001-1.
- CHAKROVORTI, S. ve R. ROSON (2004), “Competition between Payment Networks”, www.idei.fr/doc/conf/tsm/roson.pdf

Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi

- CHAKROVORTI, S. ve A. SHAH (2003), “Underlying Incentives in CC Networks”, *The Antitrust Bulletin*, Spring 2003, s. 53-75.
- CHAKROVORTI, S. ve A. SHAH (2001), “A Study of the Interrelated Bilateral Transactions in Credit Card Networks”, Federal Reserve Bank of Chicago Policy Studies, EPS-2001-2.
- CHAKRAVORTI, S. ve T. TO (1999), “Toward a Theory of Merchant Credit Card Acceptance”, Federal Reserve Bank of Chicago Working Paper, WP-99-16.
- CHANG, H. H., ve D. S. EVANS (2000) “The Competitive Effects of the Collective Setting of Interchange Fees by Payment Card Systems”, *The Antitrust Bulletin*, Vol. 45, No: 3, s. 641-677.
- CRUICKSHANK, D. (2000), Competition in UK Banking: Report to the Chancellor of the Exchequer, <http://www.bankreview.org.uk/finalreport.html>.
- ECONOMIDES, N. (1995), “Commentary”, Review (Federal Reserve Bank of Saint Louis), Vol. 77, No: 6, s. 60-63.
- EVANS, D. S. ve R. L. SCHMALENSEE (1999), *Paying With Plastic: The Digital Revolution in Paying and Borrowing*, Cambridge, MIT Press.
- EVANS, D. S. ve R. SCHMALENSEE (1995), “Economic Aspects of Payment Card Systems and Antitrust Policy Toward Joint Ventures”, *Antitrust Law Journal*, Vol. 63, s. 861-901.
- FAULL, J. ve A. NIKPAY (1999), *The EC Law of Competition*, Great Britain, Oxford University Press.
- FRANKEL, A. S. (1998), “Monopoly and Competition in the Supply and Exchange of Money”, *Antitrust Law Journal*, Vol. 66, s. 311-361.
- GANS, J. S. ve S. P. KING (2003), “Approaches to Regulating Interchange Fees in Payment Systems”, *Review of Network Economics*, Vol. 2, No: 2, s. 125-145.
- GANS, J. S. ve S. P. KING (2001), “The Neutrality of Interchange Fees in Payment Systems”, Melbourne Business School Working Paper No. 2001-03.
- GYSELEN, L. (1996), EU Antitrust Law in the Area of Financial Services, Konuşma metni, www.europa.eu.int/comm/competition/speeches/text/sp1997_005_en.html.
- HUNT, R. (2003), “An Introduction to the Economics of Payment Card Networks”, *Review of Network Economics*, Vol. 2, No: 2, s. 80-96.
- KATZ, M. (2001), Reform of Credit Card Schemes in Australia II, RBA, Australia.

Hatice AKKAYA KARAYOL

KEMPPANIEN, K. (2003), "Competition and Regulation in European Retail Payment Systems", Bank of Finland Discussion Paper No. 16 <http://ssrn.com/abstract=421903>.

McANDREWS, J. J. (1997), "Network Issues and Payment Systems", Federal Reserve Bank of Philadelphia Business Review, Nov./Dec. s. 15-25.

McANDREWS, J. J. (1995), "Antitrust Issues in Payment Systems: Bottlenecks, Access and Essential Facilities" Business Review, s. 3-13.

NGUYEN, T.T. (2003), "EC Antitrust Law in Payment Card Systems", (Yüksek Lisans Tezi), Lund University, İsveç

OFFICE OF FAIR TRADING (2004), Store Cards: Report of the OFT's Inquiry, OFT 706.

ÖZTÜRK, Z. ve M. HARRIS (2004), Turkish Banking, Merrill Lynch.

RESERVE BANK OF AUSTRALIA (2002), Reform Of Credit Card Schemes in Australia IV: Final Reforms and Regulation Impact Statement, RBA, Australia.

RESERVE BANK OF AUSTRALIA (2001), Reform Of Credit Card Schemes in Australia I: A Consultation Document, RBA, Australia.

RESERVE BANK OF AUSTRALIA ve AUSTRALIAN CONSUMER AND COMPETITION COUNCIL (2000), Debit and Credit Card Schemes in Australia: A Study Of Interchange Fees And Access, RBA, Australia.

RINALDI, L. ve P. DE GRAUWE (2002), "A Model of the Payment Card System and the Interchange Fee", CeSifo Working Paper, No: 796.

ROCHET, J. -C. (2003), "The Theory of Interchange Fees: A Synthesis of Recent Contributions", *Review of Network Economics*, Vol.2, No: 2, s. 97-124.

ROCHET, J. -C. ve J. TIROLE (2003), "An Economic Analysis of the Determination of Interchange Fees in Payment Card Systems", *Review of Network Economics*, Vol: 2, No: 2, s. 69-79.

ROCHET, J. -C. ve J. TIROLE (2002), "Cooperation among Competitors: Some Economics of Payment Card Associations", *RAND Journal of Economics*, Vol. 33, s. 549-570.

SCHMALENSEE, R.(2002), "Payment Systems and Interchange Fees", *Journal of Industrial Economics*, Vol. 50, No: 2, s. 103-122.

SCHWARTZ, M. ve D. R. VINCENT (2002), "Same Price, Cash or Card: Vertical Control by Payment Networks", Georgetown University, Working Paper 02-01.

Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi

WRIGHT, J. (2004), “The Determinants of Optimal Interchange Fees in Payment Systems”, *Journal of Industrial Economics*, Vol. 52, No: 1, s. 1-27.

WRIGHT, J. (2003), “Optimal Card Payment Systems”, *European Economic Review*, Vol. 47, s. 587-612.

WRIGHT, J. (2001), “The Determinants of Optimal Interchange Fees in Payment Systems” University of Auckland Working Paper, No: 220.

WRIGHT, J. (2000), “An Economic Analysis of a Card Payment Network”, NECG and University of Auckland, s. 1-40.

YETİM, S. (1997), *Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 69, Ankara.

YILMAZ, E. (2000), *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

AB Rekabet Hukuku Mevzuatı

Commission Notice on the Application of the EC Competition Rules to Cross-Border Credit Transfers, OJ C 251/3, 27.9.1995

Rekabet Kurulu Kararları

“PÜİS-TABGİS”, 18.09.2000 tarih ve 00-35/392-219 sayılı Karar

“Orka Tekstil-Benkar”, 28.04.1999 tarih ve 99-21/167-86 sayılı Karar

“HSBC”, 15.8.2003 tarih ve 03-57/671-304 sayılı Karar

“DenizBonus”, 22.7.2004 tarih ve 04-48/639-158 sayılı Karar

AB Komisyonu Kararları

VISA International MIF, Case No:COMP/29.373, OJ L 318/17, 22.11.2002

VISA International (Visa Rules), Case No: COMP/29.373, OJ L 293/24, 10.11.2001

Eurocheque, OJ L 035/43, 7.2.1985

ABB, OJ L 007/27, 9.1.1987

ABI, OJ L 043/51, 13.2.1987

NVB I, OJ L 253/1, 30.8.1989

NVB II, OJ L 271/28, 8.9.1999

Eurocheque II-Helsinki Agreement, OJ L 095/50, 9.4.1992

Hatice AKKAYA KARAYOL

ABD Mahkeme Kararları

United States v. Visa USA Inc., Visa International Corp., and MasterCard International Inc. Civil Action No: 98-civ.7076, US District Court for Southern District of New York, Decision (09.10.2001), Final Judgement (26.11.2001)

United States v. Visa USA Inc., Visa International Corp. And MasterCard International Inc., United States Court of Appeals for the Second Circuit, Docket No: 02-6074/02-6076/02-6078, 17.09.2003.

EK-1: TERİMLER

ATM (Automated Teller Machine): Manyetik şeritli bir kartla, gerekli şifre girildikten sonra para çekilen self-servis veznelerdir. Nakit çekmenin dışında mini hesap özetleri alınabilir, para yatırılabilir.

Banka kartı (Debit card): Banka kartı ise, bir banka nezdindeki vadesiz hesaba bağlı olarak çalışan ve hesaba doğrudan erişim sağlayan, otomatik para çekme makinelerinden (ATM) para çekmekte ve üye işyerlerinde alışveriş yaparken satış noktası cihazlarında (POS) ödeme yapmakta kullanılan karttır. Ödeme yaparken kullanılabilmesi için hesapta para bulunması gerektiği için, banka kartının yalnızca ödeme aracı fonksiyonu bulunmaktadır.

Çok markalı kart (Multi-branded card): Birden fazla perakendecide geçerli olan ve mağaza kartlarına benzer şekilde müşteri sadakati sağlamaya yönelik imkanlar (taksit, ödül, indirim, puan vb) sunan karttır. Bu kartlar, Türkiye’de kredi kartı özellikleri de taşımaktadır. Örneğin HSBC Advantage Card, Bonus Card, Axess, WorldCard, Maximum, İdeal, CardFinans kartları geniş bir işyeri ağında geçerli olan çok markalı kartlardır. Bu kartlara taksitli kartlar da denilmektedir.

Devreden kullanıcı (Revolver): Belli bir hesap döneminde borcunun tamamını ödemeyen ve son ödeme tarihinde yalnızca asgari tutarı ödeyen tüketicilere devreden kullanıcı denilmektedir. Bunlar, belirli bir faiz karşılığında kredilendirilmiş olmaktadır.

Devretmeyen kullanıcı (Convenience User): Belli bir hesap döneminde son ödeme tarihinde borçlarını tamamen kapatan ve dolayısıyla kredi fonksiyonundan yararlanmayan kart hamillerine devretmeyen kullanıcı denilmektedir.

EFTPOS (Electronic Funds Transfer at Point of Sale): Perakende ödemelerde, müşterinin hesabından perakendecinin hesabına elektronik olarak fon aktarılmasını sağlayan bir ödeme sistemidir.

Harcama kartı (Charge card): Bir tür kredi kartı olan harcama kartının kredi kartından farkı, asgari ödeme tutarı uygulaması olmaması ve belirli bir dönemde yapılan tüm ödemelerin dönem sonunda ödenmesi zorunluluğudur.

İhraççı (Issuer): Müşterilerine ödeme kartları sağlayan finansal kuruluştur. Kart çıkarma faaliyetine yaygın olarak issuing denilmektedir.

İkililik (Duality): Visa ve MasterCard/Europey adlı uluslararası ödeme sistemlerinin ikisine üye olması durumu için kullanılan terimdir.

Kabulcü (Acquirer): İşyeri edinme faaliyetine sektörde yaygın olarak “acquiring denilmektedir. Kabulcü, perakendeci ile sözleşme imzalayarak POS yerleştiren ve ödeme kartlarıyla yapılan ödemeleri, ÜİK kesintisi yaptıktan sonra işyerinin hesabına aktaran bankadır.

Kart hamili (Cardholder): Adına kart çıkarılan tüketicidir.

Kredi kartı (Credit card): Kart hamiline kredili alışveriş imkanı ve nakit avans imkanı sağlayan karttır. Aylık hesap bildiriminde belirtilen asgari ödeme tutarının ödenerek kalan tutarın daha sonra faiziyle ödenmesi mümkündür.

Mağaza kartı (Store Card): Mağaza kartları, bir perakendeci tarafından veya anlaşmalı olduğu bir finansal kuruluş tarafından çıkarılan ve yalnızca o perakendecide kullanılabilen, müşteri sadakatini geliştirmek üzere çıkarılan ve bu amaçla kart hamillerine çeşitli avantajlar sunan karttır.

MasterCard/Eurocard: Ödeme kartları markasıdır. MasterCard markasının sahibi, MasterCard International Incorporated’dır. Eurocard markasının sahibi, Eurocard International’dır. MasterCard Int., Eurocard’a Avrupa acentası olarak lisans vermiştir.

Off-line banka kartı: Offline banka kartı, imza tabanlı banka kartıdır. Kredi kartının geçirildiği POS cihazlarından geçirilebilir; alışverişlerde kullanılırken kart slibine imza atılması gerekmektedir.

Off-us işlem: Bir kartlı işlemde kart hamilinin bankası ile işyerinin anlaşmalı bankası ayrı ise işlem off-us olacaktır ve takas işlemine konu olacaktır.

Online banka kartı: Online banka kartı, PIN tabanlıdır ve alışveriş yaparken kullanılabilmesi için PIN cihazına (PIN pad) şifre girişi gerekmektedir.

On-us işlem: Bir kartlı işlemde kart hamilinin bankası ile işyerinin anlaşmalı bankası aynı ise işlem on-us olacaktır ve takas işlemine konu olmayacaktır.

Otorizasyon (Authorisation): Perakendecilerin belirli bir limit üzerindeki işlemleri kabul etmek için yetki almak üzere, kart şirketleriyle veya diğer yetkili kuruluşlarla bağlantı kurmasıdır.

Ödeme kartı: Mal ve hizmet almak için kullanılabilen plastik kartlar (kredi kartı, banka kartı, harcama kartı, mağaza kartı) için kullanılan genel terimdir.

Ödeme sistemleri (Payment schemes, payment systems): Kart hamillerini, perakendecileri ve bankaları biraraya getiren sistemlerdir. Kart kabulünü yagınlaştırır; takas ve otorizasyon hizmetleri sunarlar. Visa ve MasterCard, geniş uluslararası ödeme sistemlerine; BKM A.Ş. ise yerel ödeme sistemlerine örnek verilebilir.

PIN (Personal Identification Number): Bir plastik kartın manyetik şeritine kodlanan ve ATM veya PIN pad cihazlarında kart hamilinin tanınmasını sağlayan kişisel tanımlama şifresidir.

PIN Pad (PIN Cihazı): Online banka kartı, mal/hizmet alımında kullanıldığında şifre girişi yapılarak işlemin tamamlandığı cihazdır.

POS (Point of Sale): Satış noktası anlamına gelmektedir. Kart kabul eden işyerlerine yerleştirilen cihaza da POS cihazı denilmektedir.

ÜİK (Üye İşyeri Komisyonu): “Merchant Service Fee” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ödeme kartının kullanıldığı işlemlerde işyeri tarafından kabulcü bankasına, işlem tutarının belirli bir yüzdesi olarak ödenmektedir.

Üye İşyeri: “Merchant” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Sektörde “üye işyeri” terimi yaygın olarak kullanıldığı için ticarethane ya da tacir yerine “işyeri” kelimesi tercih edilmiştir. Kabulcü bankanın sözleşme imzalayarak POS yerleştirdiği perakendecidir.

Visa: Visa International Service Association için kullanılan kısaltmadır. VISA, üye bankaların ve finansal kuruluşların sahip olduğu ve işlettiği bir şirkettir. Visa üyeleri, Visa adını ve logosunu taşıyan kartlar ihraç edebilirler; ödemelerde Visa kart kabul eden işyerleriyle anlaşma yapabilirler. Visa’ya üyelik, Visa’nın uluslararası takas hizmetlerine ve otorizasyon imkanlarına erişim imkanı vermektedir.

EK-2: KART DIŞI ÖDEME SİSTEMLERİNDEKİ TAKAS KOMİSYONUNA İLİŞKİN AVRUPA KOMİSYONU KARARLARI

1. Eurocheque (1985) Kararı¹³⁰

Komisyon, Eurocheque sisteminin operasyonel kurallarına ilişkin olan bu kararında, diğer ülkelerde düzenlenen tek tip euroçeklerin başka bir ülkedeki bankada tahsilinde, Euroçek ihraç eden bankanın, çeki diğer bir üye ülkede nakde dönüőtüren bankaya ödediği maksimum %1,25 oranındaki bankalararası komisyonun, bir hizmetin fiyatının belirlenmesini amaçlayan ve bankalar arasındaki rekabetin engellenmesi etkisini doğuran bir anlaşma olduğunu belirterek 81(1). maddeye aykırı olduğunu belirtmiştir¹³¹.

Komisyon muafiyet koşullarını değerlendirirken, “bu hizmetin bedelinin ortak belirlenmesinin, yurtdışında düzenlenen çeklerin kabulü ve uluslararası takası için bankalarla ulusal takas merkezleri ve takas merkezlerinin kendi aralarındaki işbirliğinin doğasında olduğunu ve yan sınırlama niteliğinde olduğunu”, bankalararası komisyonun çeki nakde dönüőtüren alacaklı banka tarafından çeki ihraç eden bankaya sağlanan hizmetlerin karşılığı olduğunu ve çoktarafılı bu komisyonun alternatifinin sisteme dahil 15.000 bankanın ikili anlaşmalara gitmesi anlamına geleceğini, bunun da euroçek işlemciliğinin maliyetinin artmasına neden olacağını belirtmiştir¹³². Gyselen’e göre (pr. 19) bu noktada bir belirsizlik oluşmaktadır; çünkü eğer takas komisyonu, hukuki bir işbirliğine yan sınırlama niteliğindeyse Komisyon’un burada 81(1)’i uygulamaması gerekirdi.

Kararda muafiyet koşulları değerlendirilirken, nakde dönüőtürme sırasında tüketicilere veya çeki getiren tacire üzerinde yazılı bedelden ödeme yapılacağı vurgulanarak, bunun her iki gruba da fayda sağlayacağı belirtilmiş ve sözkonusu kurallara 5 yıl süre ile muafiyet tanınmıştır¹³³.

2. ABB (1987) Kararı¹³⁴

Bu kararda üç ödeme sistemine ilişkin takas komisyonu incelenmiştir. Bunlar menkul kıymet işlemlerinin içerdiği takas komisyonu, sınır ötesi transferlerin işlemciliğine ilişkin maksimum takas komisyonu ve yurtdışı kaynaklı senet ve çeklerin nakde çevrilmesine ilişkin takas komisyonudur. Bu

¹³⁰ OJ L 035/43, 7.2.1985

¹³¹ pr. 32-33

¹³² pr. 39(b)

¹³³ pr. 37(b), 38(d)

¹³⁴ OJ L 007/27, 9.1.1987

anlaşmalar, bankaların ikili anlaşmalar yapmalarını engellediği için 85. madde kapsamında değerlendirilmiştir¹³⁵. 84 bankanın ikili anlaşma yapmasının işlem maliyetlerini artıracığı; sınır ötesi ödemelere ilişkin maksimum takas komisyonu, az sayıda muhatap bankası olan ve genelde komisyon ödeyen küçük bankaların çıkarlarını korumaya yönelik bir araç olduğu; bazı bankaların takas komisyonu tahsil etmemeleri halinde tüketiciler için faydalı olan sistemin tamamen ortadan kalkacağı¹³⁶ belirtilerek takas komisyonunun kaçınılmaz olduğu ileri sürülmüş ve muafiyet tanınmıştır. Kararda ayrıca banka-müşteri ilişkisine bir yansıması olmayan takas komisyonunun, sistem içi rekabeti sınırlamadığı değerlendirilmiştir.

3. ABI (1987) Kararı¹³⁷

Bu kararda İtalyan bankalarının poliçelerin nakde çevrilmesinde ve yeni bir seyahat çeki türünde uyguladıkları takas komisyonu, dava konusu olmuş ve muafiyet tanınmıştır. Komisyon ilk defa “bankalararası piyasada rekabetin kısıtlanması” ifadesinin ötesine geçmiş ve bankalar arasında komisyonların belirlenmesinin “ tarafların iç karlılık durumlarına -özellikle işlem maliyetleri bakımından-, uzmanlık alanlarına ve iş politikalarına göre müşterilerine uygulayacakları şartları belirleme imkanlarını da”¹³⁸ etkileyeceği değerlendirilmiştir.

Bankaların müşterileriyle ilişkilerinde rekabetin sınırlanmadığı, bankaların ikili anlaşma yapmalarının mümkün olduğu ve seyahat çeklerine ilişkin olarak alternatif ödeme araçlarının varlığının sistemler arası rekabete neden olduğu gerekçesiyle takas komisyonu anlaşmalarının rekabeti zorunlu olandan fazla sınırlamadığı değerlendirilmiştir¹³⁹. İkili takas komisyonlarının (1100 banka) işlem maliyetlerini artıracığı gerekçesi bu kararda da tekrarlanmıştır¹⁴⁰. Komisyon ayrıca işlem yapan bankaların kendi müşterisi olmayan kişilere hizmet verdiğini, bankaların anlaşma yapacakları ortaklarını serbestçe seçemediklerini¹⁴¹ ifade etmiştir.

4. NVB I (1989) Kararı¹⁴²

Hollanda bankaları tarafından isteğe bağlı, hayır amaçlı, fon oluşturucu transferlere ilişkin olarak uygulanan takas komisyonunun belirlenmesine ilişkin bu kararda, ülkelerarası ticaret etkilenmediği için bu sistemin 85(1) kapsamı

¹³⁵ pr. 44

¹³⁶ pr. 53-55

¹³⁷ OJ L 043/51, 13.2.1987

¹³⁸ pr. 43

¹³⁹ pr. 68-71

¹⁴⁰ pr. 66

¹⁴¹ pr. 64

¹⁴² OJ L 253/1, 30.8.1989

Hatice AKKAYA KARAYOL

dışında olduğu¹⁴³ sonucuna ulaşılmıştır. Ancak takas komisyonunun, ikili anlaşmalar yoluyla komisyon oranının belirlenmesini, alacaklı bankaların borçlu bankalarla daha düşük komisyon oranları konusunda anlaşma yapmalarını ve bu şekilde elde edecekleri avantajlı koşulların müşterilere yansıtılmasını engellediği; dolayısıyla ilgili bankalar arasındaki rekabeti dolaylı olarak sınırlandırdığı belirtilmiştir¹⁴⁴. Kararda ayrıca tarafların bankalararası minimum komisyon uygulamasına geçme önerisinin, sistemin işleyişi için gerekli olduğunu gösteremedikleri ifade edilmiş; Komisyon'un bankalararası komisyonlara bu gerekliliğin ortaya çıktığı istisnai hallerde muafiyet tanıdığı¹⁴⁵ vurgulanmıştır.

5. NVB II (1999) Kararı¹⁴⁶

Kararın konusunu, Hollanda vatandaşlarının enerji, telefon, sigorta primleri, dergi abonelikleri vb düzenli ödemelerinde kullandıkları kabul cirosu prosedüründe, ödeme başına maksimum 0.3 florin tutarındaki alacaklı banka tarafından borçlu bankaya ödenen takas komisyonu oluşturmaktadır¹⁴⁷. Burada takas komisyonu, en verimli çalışan borçlu banka (merkezi olarak takasa girmeden önce ödemeyi yapan) tarafından katlanılan maliyetlerin yarısı seviyesinde belirlenerek bu maliyetlerin diğer yarısının borçlu banka tarafından karşılanması önerilmiştir¹⁴⁸. Burada takas komisyonu getirilmesi alacaklılardan yapılan tahsilatlarda artışa neden olmuştur; çünkü alacaklı bankalar takas komisyonunu müşterilerine yansıtmıştır¹⁴⁹.

Komisyon, uygulamada kabul cirolarının işlemciliği için uygulanan bankalararası komisyonun ikili anlaşmalarla belirlenebildiğinin görüldüğünü; anlaşmanın rekabeti kısıtlayıcı olduğunu ve 81(1) kapsamında olduğunu; ancak üye ülkeler arası ticaret etkilenmediği için bu uygulama için bir işlem yapmamaya¹⁵⁰ karar vermiştir.

6. Eurocheque II ve Helsinki Anlaşması¹⁵¹ Kararları

Komisyon Temmuz 1990'da, Eurocheque-Paket Anlaşmasına 1984'te tanınan muafiyeti yenilememe kararını iki nedene dayandırmıştır. Çekleri düzenleyen bankalar sistematik olarak maksimum takas komisyonu seviyesinde komisyon ödemekte ve bu maliyeti müşterilerine yansıtılmaktadırlar. Bu ikinci

¹⁴³ pr. 59

¹⁴⁴ pr. 56

¹⁴⁵ pr. 26

¹⁴⁶ OJ L 271/28, 8.9.1999

¹⁴⁷ pr. 2

¹⁴⁸ pr. 21

¹⁴⁹ pr. 51-52

¹⁵⁰ pr. 49-65

¹⁵¹ OJ L 095/50, 9.4.1992

davranış Komisyon'a göre bankalararası tektip bir komisyonun fiilen müşteri komisyonları için bir yapılan anlaşmaya dönüştüğü anlamına gelmektedir. (Gyselen, pr. 29).

1985'te muafiyet tanınan Eurocheque Paket Anlaşması'nda Eurocheque tarafından iki değişiklik yapılmıştır: Bunlar, bankalararası komisyonun maksimum tutarının yükseltilmesi ve bir minimum belirlenmesidir¹⁵². Komisyon durumu bu çerçevede yeniden değerlendirmiş; ancak sonuçta muafiyeti yenilemiştir. Öncelikle takas komisyonu, bankaların istedikleri takdirde değiştirebilecekleri bir oran olmalıdır. İkincisi takas komisyonunun çek düzenleyen banka ve çek hamili arasındaki ilişkiye yansımaları 85(1) kapsamındadır; ancak 85(3) çerçevesinde muafiyet tanınması için engel teşkil etmemektedir. Üçüncü olarak, müşteri komisyonlarına ilişkin bir çoktarafli anlaşmanın yokluğu bu tür bir muafiyet için olmazsa olmaz koşuldur (Gyselen, pr. 30).

Helsinki Anlaşması kararı, bankacılık sektöründeki ilk olumsuz karardır. Fransa'da kartlı ödemelerin kullanımını teşvik etmek için Carte Bleue ve Eurocard Fransa üyeleri, Euroçek kullanılan işlemler için üye işyerlerinden kart komisyonunu geçmeyecek düzeyde bir komisyon tahsil edilmesi konusunda anlaşma yapmışlardır (Faull ve Nikpay 1999, 641). Komisyon, bu anlaşmanın, Euroçek Paket Anlaşmasına muafiyet tanınmasının temel gerekçesi olan "çekin tamamının ödenmesi" ilkesini ortadan kaldırdığını ve bir fiyat anlaşması olduğunu¹⁵³ ve alacaklı bankaların iki defa bedel almasının nedeninin anlaşılmadığını¹⁵⁴ belirterek Banka Kartları Grubuna 5 milyon ECU, Eurocheque International'a ise 1 milyon ECU ceza verilmesine karar vermiştir. Alınacak komisyonun miktarı konusunda anlaşma yapılmadığı için CFI, BKG'nin cezasını azaltmıştır.

¹⁵² pr. 18, Helsinki Agreement

¹⁵³ pr. 46,51

¹⁵⁴ pr. 70, Bankalar Euroçek Anlaşması gereği çek düzenleyen bankadan takas komisyonu almaktadır; aynı zamanda Helsinki Anlaşması gereği müşterilerinden işyeri komisyonu almaktadır.